

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ και ΔΙΟΙΚΗΣΗ της ΥΓΕΙΑΣ»

ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΕΣ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΚΑΙ ΜΟΡΦΕΣ
ΑΝΤΛΗΣΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Κοτσίνη Ήβη

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης του
Πανεπιστημίου Πειραιώς για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης
στα Οικονομικά και Διοίκηση της Υγείας

Πειραιάς, 2017

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ και ΔΙΟΙΚΗΣΗ της ΥΓΕΙΑΣ»

ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΕΣ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΚΑΙ ΜΟΡΦΕΣ ΑΝΤΛΗΣΗΣ
ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Κοτσίνη Ήβη, Α.Μ. ΟΔΥ/1421

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Φαφαλιού Ειρήνη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια,
Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης του
Πανεπιστημίου Πειραιώς για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης
στα Οικονομικά και Διοίκηση της Υγείας

Πειραιάς, 2017

UNIVERSITY of PIRAEUS

DEPARTMENT of ECONOMICS

Master of Science in Health Economics & Management

**BUSINESS OPPORTUNITIES AND FORMS OF FUNDING FOR
SOCIAL ENTEPRENEURSHIP**

Kotsini Ivi

Supervisor: Fafaliou Irene, Associate Professor, University of Piraeus

Master Thesis submitted to the Department of Economics of the University of Piraeus in partial fulfillment of the requirements for the degree of M.Sc. in Health Economics and Management

Piraeus, Greece, 2017

Επιχειρηματικές ευκαιρίες και μορφές άντλησης κεφαλαίων στο πλαίσιο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας

Σημαντικοί Όροι: κοινωνική επιχειρηματικότητα, κοινωνικές επιχειρήσεις, χρηματοδότηση, χρηματοδοτικά εργαλεία

Περίληψη

Η κοινωνική οικονομία αναφέρεται ως ο τρίτος τομέας της οικονομίας. Αποτελεί έναν ενδιάμεσο χώρο ανάμεσα στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, ο οποίος ωστόσο ξεχωρίζει κυρίως λόγω των κοινωνικών του στόχων, όπως η ενσωμάτωση ατόμων από ευπαθείς ομάδες στην εργασία και η ανάπτυξη των μελών των κοινοτήτων και των κοινωνιών. Σε αυτό το πλαίσιο αναπτύσσεται η κοινωνική επιχειρηματικότητα. Το κύριο χαρακτηριστικό της είναι η δημιουργία επιχειρήσεων με επιχειρηματική και εμπορική διάσταση στην παροχή υπηρεσιών κοινωνικού συμφέροντος, με έμφαση στην καινοτομία αλλά και την επίλυση κοινωνικών προβλημάτων. Τα κέρδη αυτών των επιχειρήσεων επανεπενδύονται στον οργανισμό, με στόχο τη δημιουργία κοινωνικής αξίας.

Η συγκεκριμένη μελέτη προσπάθησε να αναδείξει ποιες είναι οι μορφές άντλησης κεφαλαίων για τις κοινωνικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα στις ρευστές και αντίξοες οικονομικές συνθήκες του σήμερα. Παράλληλος στόχος ήταν να διερευνηθεί εάν οι προαναφερθείσες πηγές χρηματοδότησης που εντοπίστηκαν αξιοποιούνται ικανοποιητικά από αυτό το είδος των επιχειρήσεων και συμβάλλουν στην ανάπτυξη του τομέα της κοινωνικής οικονομίας.

Για την επίτευξη του στόχου πραγματοποιήθηκε ανάλυση μίας μελέτης περίπτωσης επιτυχημένης πρακτικής δημιουργίας και ανάπτυξης μίας κοινωνικής επιχείρησης. Για εις βάθος ανάλυση του θέματος και των παραμέτρων του διενεργήθηκε εμπειρική έρευνα που διήρκησε τρεις μήνες, σε δείγμα επιχειρήσεων που λειτουργούν κερδοφόρα σε αυτές τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες προκειμένου να μελετηθεί η χρήση των μορφών άντλησης κεφαλαίων που έχουν αξιοποιηθεί από τις κοινωνικές επιχειρήσεις στις ρευστές οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες της κρίσης για την υλοποίηση και την ανάπτυξη των δράσεών τους.

Οι τάσεις που διαφαίνονται από την ανάλυση των δεδομένων της έρευνας είναι η μειωμένη δυνατότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων για επενδύσεις, η μη σημαντική αριθμητικά δημιουργία θέσεων εργασίας για ενίσχυση της απασχόλησης ατόμων από ευπαθείς ομάδες, η άντληση κεφαλαίων κατά κύριο λόγο από ίδια κεφάλαια και χρηματοδότηση από ιδιωτικούς οργανισμούς (όχι όμως τραπεζικά ιδρύματα) για την έναρξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας, η βιωσιμότητα των εγχειρημάτων και η έως τώρα λειτουργία τους από την επιχειρηματική δράση στην ελεύθερη αγορά και η έλλειψη στην πράξη χρηματοδοτικών εργαλείων για τον τομέα της κοινωνικής οικονομίας κατά αναντιστοιχία με την ευρωπαϊκή πολιτική και το εγχώριο θεσμικό πλαίσιο.

Business opportunities and forms of funding for social entrepreneurship

Keywords: social entrepreneurship, social enterprises, funding, forms of fundraising

Abstract

Social entrepreneurship is referred to as the third sector of the economy. It signifies the area between private and public domain, which mainly stands out for social purposes such as the integration at work for people with disabilities and the prosperity of the members of the communities and the society in general. Social entrepreneurship is developing in this context. A very specific characteristic of social entrepreneurship is the creation and functioning of businesses with entrepreneurial and commercial value, introducing innovative techniques and creating social value.

The aim of this research was to highlight the forms of funding that social enterprises can benefit from in the volatile economic conditions of the Greek environment. The amount of use of these forms of funding from the social enterprises was examined at the same time, to investigate if they are beneficial to the development of the social economy sector.

A successful social enterprise in Athens is studied about the way it is funded and functioning, in order to achieve the goals of this research. In addition to that, a research was held during three months, concerning the methods of funding the selected social enterprises have used to commence their business activities in the economic recession.

The research discovered that in according to the enterprises of the sample the social enterprises don't have much ability for investments and the number of jobs created for marginalized people is not significant. Most of the enterprises use their own means of funding and private organizations (but not from the banks) for the beginning of the entrepreneurial process, and their revenues come mostly from their transactions with the open market. It is pointed out that although in theory there are a lot of different forms of funding, public and European, they are not being put into practice as announced by the authorities.

Περιεχόμενα

Περίληψη

Abstract

Κατάλογος Πινάκων

Κατάλογος Διαγραμμάτων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Εισαγωγή

1.1	Σκοπός διπλωματικής εργασίας	1
1.2	Μεθοδολογία	1
1.3	Δομή της εργασίας	2

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική

Επιχειρηματικότητα

2.1	Εισαγωγή	5
2.2	Η έννοια της κοινωνικής οικονομίας	5
2.3	Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνικός Αποκλεισμός	9
2.4	Η Κοινωνική Οικονομία στην Ευρώπη	11
2.5	Η Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα	12
2.6	Επιχειρηματικότητα και κοινωνική επιχειρηματικότητα	14
2.7	Ορισμός της Κοινωνικής Επιχείρησης	16
2.8	Τα χαρακτηριστικά των κοινωνικών επιχειρήσεων	19
2.9	Τομείς ανάπτυξης κοινωνικών επιχειρήσεων	20
2.10	Η κοινωνική επιχειρηματικότητα της Ελλάδας σε αριθμούς	22
2.11	Ανακεφαλαίωση	24

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Μορφές οργανισμών της Κοινωνικής Οικονομίας

3.1	Εισαγωγή	27
3.2	Κατηγορίες οργανισμών στον Ευρωπαϊκό χώρο	27

3.2.1	Συνεταιριστικές επιχειρήσεις	28
3.2.2	Αλληλασφαλιστικές εταιρείες	28
3.2.3	Ιδρύματα και λοιποί οργανισμοί	29
3.2.4	Ενώσεις	29
3.3	Νομική μορφή κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα	30
3.3.1	Ο συνεταιρισμός	30
3.3.2	Ο Κοινωνικός Συνεταιρισμός Περιορισμένης Ευθύνης	33
3.3.3	Η Κοινωνική Επιχείρηση	35
3.3.4	Η Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία	38
3.3.5	Η Κοινωνική Δικαιόχρηση (social franchising)	39
3.3.6	Η θερμοκοιτίδα επιχειρήσεων (business incubator)	39
3.4	Ανακεφαλαίωση	40

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Οικονομική κρίση, κοινωνική επιχειρηματικότητα και ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας

4.1	Εισαγωγή	41
4.2	Αίτια της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα	41
4.3	Επιπτώσεις της κρίσης στην ελληνική οικονομία	43
4.4	Η επιχειρηματικότητα και η κοινωνική επιχειρηματικότητα της κρίσης στην Ελλάδα	47
4.5	Πολιτικές αντιμετώπισης του κοινωνικού αντίκτυπου της κρίσης	51
4.6	Πολιτικές για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας	55
4.7	Κοινωνική οικονομία, κοινωνική επιχειρηματικότητα και παράγοντες ανάπτυξης	57
4.8	Ανακεφαλαίωση	61

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Μορφές άντλησης κεφαλαίων

5.1	Εισαγωγή	63
5.2	Η εξέλιξη της χρηματοδότησης των επιχειρήσεων	63
5.3	Προϋποθέσεις ανάπτυξης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας	64
5.4	Χρηματοδοτικά εργαλεία κοινωνικών επιχειρήσεων	65
5.5	Κοινοτικές και κρατικές πηγές χρηματοδότησης και ενίσχυσης	

κοινωνικών επιχειρήσεων	66
5.5.1 Στρατηγικό Σχέδιο Δράσης για την Ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας	66
5.5.2 Προγραμματικές συμφωνίες και δημόσιες συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς	68
5.5.3 Πρωτοβουλία για την κοινωνική επιχείρηση	68
5.5.4 Πρόγραμμα για την Απασχόληση και την Κοινωνική Καινοτομία	69
5.6 Κοινοτικές και κρατικές πηγές χρηματοδότησης και ενίσχυσης μικρομεσαίων επιχειρήσεων	70
5.6.1 Προγράμματα Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού	70
5.6.2 Προγράμματα των Διαρθρωτικών Ταμείων	71
5.6.3 Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης	71
5.6.3.1 Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία	71
5.6.3.2 Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση»	72
5.6.4 Απευθείας επιδοτήσεις	72
5.7 Συνδυασμένες δράσεις δημόσιας και ιδιωτικής χρηματοδότησης	73
5.7.1 Ευρωπαϊκό Ταμείο Επενδύσεων	73
5.7.1.1 Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Μικροχρηματοδοτήσεων Progress	73
5.7.2 Νέος Αναπτυξιακός Νόμος	74
5.7.3 Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης	75
5.8 Ιδιωτική χρηματοδότηση	76
5.8.1 Συνεταιριστές και ηθικές τράπεζες	76
5.8.2 Επιχειρηματική φιλανθρωπία και κοινωνική επένδυση	77
5.8.3 Χρηματοδότηση από ιδρύματα, κληροδοτήματα, εταιρείες	78
5.8.3.1 Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος	78
5.8.3.2 Ίδρυμα TIMA	79
5.8.3.3 Ίδρυμα Λάτση	79
5.8.3.4 Ίδρυμα Μποδοσάκη	79
5.8.3.5 Η Ελληνική Πρωτοβουλία	80
5.8.3.6 Action Finance Initiative	81
5.8.3.7 The People's Trust	82
5.8.3.8 Συμπράξεις εταιρειών-οργανισμών	82

5.8.4	Συμμετοχική χρηματοδότηση και διαδικτυακή μικροχρηματοδότηση	83
5.8.5	Διαγωνισμοί Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας	85
5.9	Ανακεφαλαίωση	86

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Παράδειγμα άριστης πρακτικής κοινωνικής επιχείρησης «Νέοι Ορίζοντες»

6.1	Εισαγωγή	87
6.2	Η επιχείρηση	87
6.2.1	Ιστορικό	88
6.2.2	Τρόπος λειτουργίας	89
6.2.3	Μορφές άντλησης κεφαλαίων	90
6.3	Ανακεφαλαίωση	90

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: Εμπειρική έρευνα των μορφών άντλησης κεφαλαίων που αξιοποιούνται στο πεδίο της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα

7.1	Εισαγωγή	91
7.2	Ερευνητική Μεθοδολογία	91
7.3	Ερευνητικό εργαλείο	92
7.4	Δείγμα της έρευνας	93
7.5	Επεξεργασία και ανάλυση δεδομένων	93
7.5.1	Γενικά στοιχεία του δείγματος	94
7.5.2	Προσωπικά χαρακτηριστικά ερωτηθέντων	98
7.5.3	Μορφές άντλησης κεφαλαίων	100
7.5.4	Εντοπισμός προβλημάτων, προθέσεις για το μέλλον και πιθανές ευκαιρίες και απειλές	103
7.6	Συμπεράσματα	105
7.6.1	Χαρακτηριστικά των επιχειρήσεων	105
7.6.2	Αξιοποίηση πηγών άντλησης κεφαλαίων	106
7.6.3	Προβλήματα που εντοπίζονται	108
7.7	Ανακεφαλαίωση	109

	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	111
--	------------------	------------

	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	113
--	---------------------	------------

Κατάλογος Πινάκων

2.1 Χαρτογράφηση των πεδίων δραστηριότητας των κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ευρώπη	21
3.1 Γεωγραφική κατανομή ΚΟΙΣΠΕ ανά περιφέρεια	33
4.1 Χρέος Γενικής Κυβέρνησης (ακαθάριστο) για τη Νομισματική Ένωση ως ποσοστό του GDP	42
4.2 Άτομα με αναπηρία ως ποσοστό του γενικού πληθυσμού, των απασχολούμενων, των ανέργων και του οικονομικά μη ενεργού πληθυσμού	46
4.3 Ενδείξεις άσκησης επιχειρηματικής δραστηριότητας	49
4.4 Πραγματικό ποσοστό ανεργίας για το σύνολο του εργατικού δυναμικού (2008-2014)	53
5.1 Πηγές χρηματοδότησης νεοϊδρυόμενων εταιρειών	64
7.1 Χαρακτηριστικά δείγματος	94

Κατάλογος Διαγραμμάτων

2.1 Η κοινωνική οικονομία στο επίκεντρο της διάδρασης	6
2.2 Κοινωνικές επιχειρήσεις και η προσέγγιση των ομάδων ενδιαφερομένων	8
2.3 Πεδία δραστηριότητας κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα	22
2.4 Κατανομή είδους κοινωνικών επιχειρήσεων	23
2.5 Κατανομή Κοιν.Σ.Επ. ένταξης	24
3.1 Τύποι οργανισμών στην Κοινωνική Οικονομία	27
7.1 Μορφή επιχειρήσεων	95
7.2 Έτη λειτουργίας δείγματος	96
7.3 Αριθμός μισθωτών	96
7.4 Απασχόληση ατόμων από ευπαθείς ομάδες	97
7.5 Φύλο εκπροσώπων	98
7.6 Ηλικία εκπροσώπων	98
7.7 Θέση εκπροσώπου στην επιχείρηση	99
7.8 Κίνητρο για τη δημιουργία επιχείρησης	99
7.9 Τρόποι χρηματοδότησης για την έναρξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας	101
7.10 Πηγές εισοδήματος της επιχειρηματικής δραστηριότητας μετά την ίδρυση	102
7.11 Προβλήματα που εντοπίζονται στην επιχειρηματική δραστηριότητα	103

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Σκοπός διπλωματικής εργασίας

Η παρούσα διπλωματική εργασία είχε ως έναυσμα το ενδιαφέρον και την αναζήτηση στοιχείων για την ανάπτυξη του τομέα της κοινωνικής οικονομίας στις ευμετάβλητες και αντίξοες οικονομικές συνθήκες όπου αναπτύσσεται η κοινωνική επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα. Μέσω της θεωρητικής μελέτης και της ερευνητικής διαδικασίας γίνεται προσπάθεια ν' απαντηθεί το ερώτημα εάν η κοινωνική επιχειρηματικότητα είναι εφικτό να παράγει λύσεις επιβίωσης ή και ανάπτυξης που δεν καλύπτονται από το κράτος ή τον ιδιωτικό τομέα.

Ο σκοπός της μελέτης αυτής είναι να διερευνήσει και να αναδείξει με επικαιροποιημένο τρόπο τις μορφές άντλησης κεφαλαίων που μπορούν να αξιοποιηθούν για την ίδρυση και την ανάπτυξη των δράσεων των κοινωνικών επιχειρήσεων. Ένας ακόμα άξονας που διερευνήθηκε είναι κατά πόσο λειτουργούν υποστηρικτικοί μηχανισμοί και κονδύλια που στηρίζουν την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας στη χώρα όπως αυτά έχουν καθοριστεί από τις ευρωπαϊκές πολιτικές, το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο και τα κονδύλια που έχουν εξαγγελθεί ότι έχουν προϋπολογιστεί για επιχορηγήσεις αυτού του είδους των επιχειρήσεων.

1.2 Μεθοδολογία

Για τους σκοπούς της διπλωματικής εργασίας αυτής μελετήθηκε αρχικά η βιβλιογραφία σχετικά με τα φαινόμενα της επιχειρηματικότητας, της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, αλλά και επίκαιρα ζητήματα της ελληνικής κοινωνίας και της οικονομικής ζωής όπως η οικονομική κρίση, ο κοινωνικός αποκλεισμός και οι πολιτικές που τα αφορούν.

Για την καταγραφή της ελληνικής κοινωνικής επιχειρηματικότητας έγινε καταμέτρηση των στοιχείων από το Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας, και με αυτό τον τρόπο καθορίστηκε η εικόνα του κλάδου για αυτό το χρονικό διάστημα, καθώς και οι τομείς όπου αναπτύσσονται οι δράσεις των επιχειρήσεων αυτών.

Η αναλυτική και επικαιροποιημένη παρουσίαση των μορφών άντλησης κεφαλαίων έγινε με εξατομικευμένη μελέτη των αντίστοιχων ιστοσελίδων και έντυπου υλικού του κάθε δημόσιου ή ιδιωτικού φορέα, οργανισμού ή ιδρύματος που σχετίζεται με το θέμα, αξιοποιώντας τις πιο πρόσφατες πληροφορίες σχετικά με τη χρηματοδότηση κοινωνικών αλλά και μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Παράλληλα διερεύνηση έγινε των ευρωπαϊκών κονδυλίων, προγραμμάτων και οδηγιών για την ενίσχυση του κλάδου της κοινωνικής οικονομίας.

Στη συνέχεια με τη χρήση της μελέτης περίπτωσης δόθηκε η δυνατότητα να μελετηθεί εις βάθος ο τρόπος και τα μέσα ίδρυσης και λειτουργίας μίας κοινωνικής επιχείρησης που δραστηριοποιείται στον τομέα της καθαριότητας. Η μελέτη περίπτωσης έδωσε εν τω βάθει πληροφορίες για τη χρήση ή μη των μορφών άντλησης κεφαλαίων και εμπλούτισε τη γνώση για τη λειτουργία των επιχειρήσεων στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας.

Η εμπειρική έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της διπλωματικής εργασίας αξιοποίησε ως δείγμα ευκολίας επιχειρήσεις και οργανισμούς που λειτουργούν στο ευρύ πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας στην περιοχή της Αθήνας. Οι εκπρόσωποι των επιχειρήσεων του δείγματος συμμετείχαν στην έρευνα δια μέσω ημιδομημένης συνέντευξης με τη χρήση ενός κατάλληλα δομημένου ερωτηματολογίου.

1.3 Δομή της εργασίας

Στην παρούσα εργασία γίνεται καταρχάς μία προσπάθεια διερεύνησης του θεωρητικού πλαισίου της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, μία παρουσίαση των σημαντικότερων εννοιών και των μορφωμάτων της κοινωνικής οικονομίας που συναντώνται στην Ελλάδα.

Κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, η οικονομική κρίση στην Ελλάδα επηρέασε τον ευαίσθητο τομέα της ανάπτυξης επιχειρηματικών δράσεων. Για αυτό το λόγο θεωρήθηκε αναγκαία μια συνοπτική αναφορά στα αίτια της κρίσης και τις επιπτώσεις της στην οικονομία και τη δημιουργία και διατήρηση των επιχειρηματικών εγχειρημάτων.

Στη συνέχεια αναλύονται οι επικρατέστερες μορφές άντλησης κεφαλαίων για τις κοινωνικές επιχειρήσεις, ως εξειδικευμένα εργαλεία, και παράλληλα περιγράφονται δημόσιοι και ιδιωτικοί οργανισμοί που παρέχουν χρηματοδότηση σε μικρομεσαίες

επιχειρήσεις. Αναφέρονται καινοτόμες ιδέες και νέες οικονομικές έννοιες για την άντληση κεφαλαίων.

Σε επόμενο κεφάλαιο γίνεται παρουσίαση της ανάλυσης μίας μελέτης περίπτωσης, όπου προκύπτει μία επιτυχημένη πρακτική δημιουργίας και ανάπτυξης μίας κοινωνικής επιχείρησης στην Ελλάδα της κρίσης. Περισσότερα παραδείγματα επιχειρήσεων που λειτουργούν κερδοφόρα στις συγκεκριμένες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες αποτέλεσαν το δείγμα της έρευνας που διενεργήθηκε σχετικά με τη μελέτη των μορφών άντλησης κεφαλαίων που έχουν αξιοποιηθεί από κοινωνικές επιχειρήσεις στις ρευστές και δυσμενείς οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες της κρίσης για την υλοποίηση και την ανάπτυξη των δράσεων τους.

Η εργασία ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα από την έρευνα πεδίου, και τις παρατηρήσεις που προκύπτουν ως τάσεις από την ανάλυση των δεδομένων του δείγματος αλλά και από την προαναφερθείσα μελέτη των επικαιροποιημένων μορφών άντλησης κεφαλαίων για τις κοινωνικές επιχειρήσεις και την ανάπτυξη των δράσεων της κοινωνικής οικονομίας ως σύνολο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

2.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό αναπτύσσεται το θεωρητικό υπόβαθρο των εννοιών της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Αρχικά, περιγράφεται το περιεχόμενο του όρου της κοινωνικής οικονομίας με μία ιστορική αναδρομή και αναφορά στα χαρακτηριστικά της έννοιας. Έπειτα αναφέρεται η σχέση της κοινωνικής οικονομίας με τον κοινωνικό αποκλεισμό και το ρόλο που κατέχει στη δημιουργία κοινωνικής αξίας. Δίνονται στοιχεία για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρώπη και μελετάται το νομικό πλαίσιο της λειτουργίας της στην Ελλάδα. Στη συνέχεια αναλύεται η έννοια της επιχειρηματικότητας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και εντοπίζονται ορισμοί για τα φαινόμενα αυτά. Εντοπίζονται τα χαρακτηριστικά των επιχειρήσεων που ορίζονται ως κοινωνικές, και αναφέρονται οι τομείς στους οποίους αυτές δραστηριοποιούνται στην Ευρώπη και στην Ελλάδα.

2.2 Η έννοια της κοινωνικής οικονομίας

Από την εμφάνιση του όρου μέχρι και σήμερα αρκετοί είναι εκείνοι που έχουν προσπαθήσει να αποδώσουν το περιεχόμενο του, χωρίς ωστόσο να υπάρχει ομοφωνία στην ακαδημαϊκή κοινότητα. Σε αυτή την ενότητα της παρούσας διπλωματικής γίνεται αναφορά στους σημαντικότερους.

Αρχικά αναδύθηκε ο όρος «αλληλέγγυα οικονομία» για να περιγράψει περισσότερο ριζοσπαστικές πρακτικές στα πλαίσια κοινωνικών κινημάτων. Ο όρος «κοινωνική οικονομία» πρωτοεμφανίστηκε στη Γαλλία στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, και για σχεδόν δύο αιώνες χρησιμοποιήθηκε για να προσδιορίσει ένα σύνολο οργανισμών οι οποίοι επιδιώκουν κατ' αρχήν κοινωνικούς στόχους. Κύριο χαρακτηριστικό των οργανισμών αυτών είναι η συμμετοχική διακυβέρνηση (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013). Στη σημερινή εποχή τονίζεται η συλλογική διάσταση και η αναδιαμόρφωση των κρατικών υπηρεσιών πρόνοιας μέσα από την εμπλοκή των χρηστών των υπηρεσιών. Ο όρος «μη κερδοσκοπικός τομέας» είναι περισσότερο συνυφασμένος με την αγγλοσαξονική

παράδοση, δίνει έμφαση στην ιδιωτική πρωτοβουλία, βασίζεται στην αποτυχία του κράτους αλλά και της αγοράς να παρέχουν κάλυψη συγκεκριμένων αναγκών (Αδάμ & Παπαθεοδώρου, 2010).

Αν παρατηρήσουμε την οικονομία σε παγκόσμιο επίπεδο, θα δούμε ότι ξεχωρίζουν δραστηριότητες που δεν εντάσσονται στα πλαίσια ούτε του δημόσιου αλλά ούτε και του ιδιωτικού τομέα. Πρόκειται για τον τρίτο τομέα ή πυλώνα της οικονομίας. Στον Οδηγό Ύδρευσης και Λειτουργίας των Κοινωνικών Επιχειρήσεων (2005), η κοινωνική οικονομία ορίζεται ως ο χώρος της οικονομίας που βρίσκεται ανάμεσα στον ιδιωτικό και τον δημόσιο τομέα της οικονομίας και στον οποίο διεξάγονται οικονομικές δραστηριότητες με κοινωνικούς σκοπούς και στόχους. Αποτελείται από την οικονομική δραστηριότητα επιχειρήσεων, φορέων και οργανισμών οι οποίοι δραστηριοποιούνται με στόχο την εξυπηρέτηση των μελών τους ή το συλλογικό όφελος χωρίς να επιδιώκουν την απόδοση των κεφαλαίων, έχουν διαχειριστική αυτονομία, λαμβάνουν αποφάσεις με δημοκρατικές διαδικασίες (βασιζόμενοι στην αρχή «ένα άτομο-μία ψήφος») και αναπτύσσουν τις δράσεις τους με προτεραιότητα τις ανάγκες των ανθρώπων και της απασχόλησης (Αδάμ, 2014).

Πηγή: Evers, A. & Laville, J., L., 2004 και Αδάμ, 2014.

Διάγραμμα 2.1

Η κοινωνική οικονομία στο επίκεντρο της διάδρασης

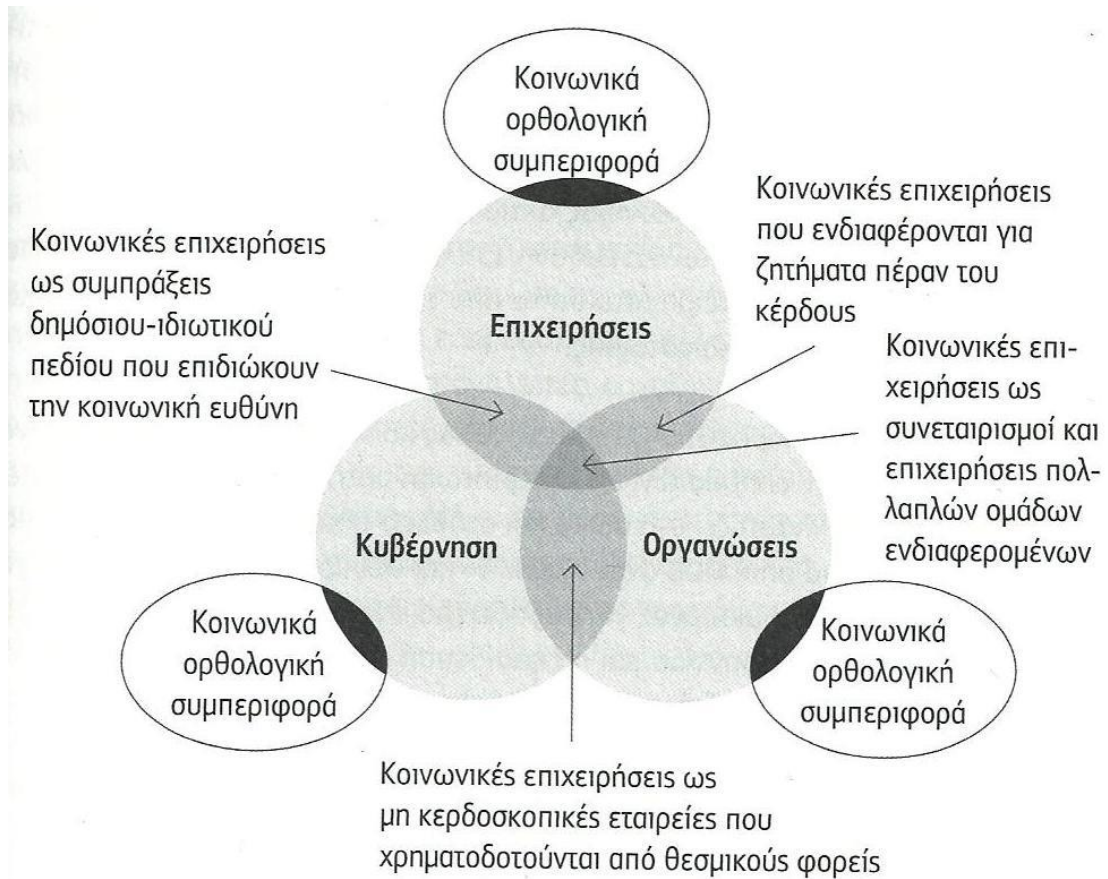

Στην Ελλάδα ο Νόμος 4916/2011 ορίζει την κοινωνική οικονομία ως «το σύνολο των οικονομικών, επιχειρηματικών, παραγωγικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων, οι οποίες αναλαμβάνονται από νομικά πρόσωπα ή ενώσεις προσώπων, των οποίων ο καταστατικός σκοπός είναι η επιδίωξη του συλλογικού οφέλους και η εξυπηρέτηση γενικότερων κοινωνικών συμφερόντων». Οι οργανισμοί που αποτελούν την κοινωνική οικονομία σε ανεπτυγμένα βιομηχανικά κράτη ομαδοποιούνται σε συνεταιριστικές επιχειρήσεις, κοινωνίες αλληλοβοήθειας και σωματεία ή οργανώσεις που ονομάζονται γενικά «ενώσεις». Στην Ελλάδα, λόγω δύσκαμπτου νομικού πλαισίου στις άλλες μορφές, συναντάται κυρίως η μορφή του σωματείου. Αρκετά διαδεδομένες όμως είναι και οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις, οι Αστικές Μη Κερδοσκοπικές Εταιρείες και τα ειδικώς αναγνωρισμένα Φιλανθρωπικά Σωματεία. Σε ακόμα μικρότερο ποσοστό συναντώνται τα Κοινωφελή Ιδρύματα, τα Ιδρύματα, οι Αστικοί Συνεταιρισμοί, οι Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης και οι Ομάδες Πρωτοβουλίας ή οι Άτυπες Ενώσεις Προσώπων (Κυριακίδου & Σαλαβού, 2014).

Στα κύρια χαρακτηριστικά της κοινωνικής οικονομίας εμπεριέχονται: η έμφαση στη δημιουργία θέσεων εργασίας και στην τοπική διάσταση, η αξιοποίηση του ιδιωτικού τομέα και η μείωση του κόστους μέσω της ανάθεσης έργου από τον δημόσιο τομέα, το γεγονός ότι λειτουργεί ρυθμιστικά ως προς σημαντικές ανισορροπίες της αγοράς εργασίας, η δυνατότητα να ενισχύει και να αξιοποιεί την εθελοντική προσφορά, καθώς και η συνεισφορά στη δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου και αξίας (Αδάμ & Παπαθεοδώρου, 2010).

Οι οργανισμοί κοινωνικής οικονομίας επιτυγχάνουν θετικό κοινωνικό και οικονομικό αντίκτυπο, καθώς αρχικά καλούνται να παρέχουν υπηρεσίες με καλύτερους όρους, όταν συγκρίνονται με άλλου τύπου επιχειρηματικές οργανώσεις, όπως αναφέρει η Αδάμ (2014) στον Οδηγό Δημιουργίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων. Ο συντονισμός των δράσεών τους βασίζεται στη συνεργασία και την αμοιβαιότητα. Ο συλλογικός χαρακτήρας που έχουν απαιτεί να λαμβάνονται οι αποφάσεις από περισσότερα άτομα, διασφαλίζοντας με αυτό τον τρόπο τη συμμετοχή των εμπλεκόμενων ατόμων και τη δέσμευσή τους στην υλοποίηση της φιλοσοφίας του οργανισμού. Με αυτό τον τρόπο συμβάλλουν στην αύξηση του κοινωνικού κεφαλαίου. Μπορούν και αξιοποιούν πόρους του ιδιωτικού τομέα για να παρέχουν αγαθά του δημόσιου, εμπλουτίζοντας έτσι τη διεύρυνση της παροχής κοινωνικών αγαθών και υπηρεσιών. Με αυτό τον τρόπο δημιουργούν νέες θέσεις απασχόλησης και αύξηση του εισοδήματος, ιδιαίτερα σε

πληθυσμιακές ομάδες που συνήθως συναντούν δυσκολίες στην απασχόλησή τους στον αμιγώς κερδοσκοπικό τομέα (για παράδειγμα άπειροι νέοι, γυναίκες, άτομα με αναπηρία).

Πηγή: Κυριακίδου & Σαλαβού, 2014.

Διάγραμμα 2.2

Κοινωνικές επιχειρήσεις και η προσέγγιση των ομάδων ενδιαφερομένων

Η ύπαρξη και η λειτουργία αυτών των οργανισμών παράλληλα με το κοινωνικό παρέχει και οικονομικό όφελος. Η συνύπαρξη τέτοιων επιχειρηματικών προτύπων με τις κερδοσκοπικές εταιρείες ενισχύει τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της αγοράς, προσφέροντας επιλογές στους καταναλωτές, μειώνει τις τιμές λιανικής, παρέχει ευκαιρίες για ανάπτυξη και καινοτομία και αποτρέπει το σχηματισμό μονοπωλιακών αγορών.

2.3 Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνικός Αποκλεισμός

Στη μελέτη του Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ (Αδάμ & Παπαθεοδώρου, 2010) εντοπίζεται η πολυετής δυσκολία του κράτους πρόνοιας να αντιμετωπίσει την ανεργία και η ανεπάρκεια του στο να παρέχει κοινωνικές υπηρεσίες που να καλύπτουν τις νέες κοινωνικές ανάγκες ή να διαφοροποιούνται λαμβάνοντας υπ' όψιν τη γνώμη των χρηστών των υπηρεσιών. Η κοινωνική οικονομία μπορεί να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα στην αντιμετώπιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Δύο στοιχεία κυρίως συντελούν στη συμβολή της κοινωνικής οικονομίας στη συζήτηση αυτή: κατ' αρχάς οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας παρέχουν υπηρεσίες κοινωνικής προστασίας, υποκαθιστώντας πολλές φορές τη λειτουργία του κράτους πρόνοιας και του ιδιωτικού τομέα που έχει ξεκινήσει να εμπλέκεται στην παροχή υπηρεσιών υγείας και πρόνοιας. Το δεύτερο στοιχείο είναι η συμμετοχή τους στις ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης, μέσω της υλοποίησης προγραμμάτων προώθησης στην απασχόληση και τη δημιουργία θέσεων (προστατευμένης ή μη) εργασίας (Αδάμ & Παπαθεοδώρου, 2010).

Αναλυτικότερα, οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας δημιουργούνται και διοικούνται από μεγάλο αριθμό συμμετεχόντων (εργαζόμενοι, διοικητικοί, εκπρόσωποι φορέων, χρήστες των υπηρεσιών), υλοποιώντας ένα μοντέλο πολυσυμμετοχικής και δημοκρατικής διοίκησης, ενισχύοντας με αυτόν τον τρόπο την ενεργή εμπλοκή των χρηστών των υπηρεσιών στη συνδιαμόρφωση των κοινωνικών υπηρεσιών. Παράλληλα, η κοινωνική οικονομία βρίσκεται σε σύμπλευση με τις πολιτικές αποκέντρωσης και τοπικής ανάπτυξης, καθώς οι φορείς της έχουν εκ των έσω γνώση για την περιοχή στην οποία δραστηριοποιούνται, πράγμα το οποίο αποτελεί ένα επιπλέον στοιχείο που ενισχύει τον πολύ σημαντικό ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν κινητοποιώντας τις τοπικές κοινότητες (Αδάμ & Παπαθεοδώρου, 2010).

Ως προς την αποδοτικότητα υπάρχει η άποψη ότι οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας παρέχουν ποιοτικές υπηρεσίες στο ίδιο ή και χαμηλότερο κόστος σε σχέση με τον δημόσιο τομέα. Υποστηρίζεται από τους Αδάμ και Παπαθεοδώρου (2010) ότι οι εργαζόμενοι στον τρίτο τομέα της οικονομίας καταβάλλουν μεγαλύτερη προσπάθεια καθώς πιστεύουν στο όραμα και τη φιλοσοφία των οργανισμών, δημιουργώντας δυναμικό που ενισχύεται από την εθελοντική συνεισφορά. Ως προς τη μείωση του κόστους αυτοί οι οργανισμοί είναι εφικτό να αντλήσουν πόρους από τον ιδιωτικό τομέα για να δημιουργήσουν νέες υπηρεσίες χωρίς επιβάρυνση του κρατικού

προϋπολογισμού. Επίσης, είναι πιθανόν να αναλάβουν συμβόλαια παροχής έργου του δημόσιου τομέα, με δέσμευση στην παροχή υπηρεσιών με μετρήσιμα αποτελέσματα.

Η μέτρηση της αποδοτικότητας των φορέων της κοινωνικής οικονομίας κατέχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς συντελεί στην αναγνώριση της κοινωνικής αξίας που δημιουργούν για τους εξυπηρετούμενους τους, και τους καθοδηγεί να επιτύχουν τους οικονομικούς, κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς στόχους που έχουν θέσει (Rotheroe & Richards, 2007). Για αυτό το λόγο οι οργανισμοί υιοθετούν στρατηγικές και μεθόδους καταγραφής και μετρήσεων από τις επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα. Ένα εργαλείο που σχεδιάστηκε από το ίδρυμα "Roberts Enterprise Development Fund" και αξιοποιήθηκε στην πράξη από το Ίδρυμα "New Economics Foundation" είναι ο δείκτης μέτρησης κοινωνικού αντίκτυπου (Social Return on Investment-SROI), μία μεθοδολογία που αναπτύχθηκε ώστε να μελετηθούν και καταστούν μετρήσιμες με όρους απόδοσης (όπως σε μία ανάλυση κόστους-οφέλους) έννοιες όπως ο κοινωνικός αντίκτυπος από την επιχειρηματική δράση και η κοινωνική, οικονομική και περιβαλλοντική αξία που δημιουργείται από τη λειτουργία των οργανισμών αυτών (New Economics Foundation, 2004). Η μεθοδολογία αυτή ενισχύθηκε ιδιαίτερα για χρήση από τις κοινωνικές επιχειρήσεις στο Ηνωμένο Βασίλειο, παρόλο που καταγράφονται πρακτικές δυσκολίες στη χρήση της, και νεώτερα ευρήματα αναδεικνύουν μία διευρυμένη ποικιλία εργαλείων και μεθόδων που αξιοποιούνται από αυτού του είδους τους οργανισμούς για μέτρηση της κοινωνικής αποδοτικότητας τους (Millar & Hall, 2012).

Οι Αδάμ και Παπαθεοδώρου (2010) αναφέρουν τη δυσχέρεια του κράτους να παρέχει με τα λιγοστά του μέσα απαντήσεις στις διαχρονικές και τις νέες κοινωνικές ανάγκες, και σε αυτό το σημείο είναι κομβική η συνεισφορά της κοινωνικής οικονομίας. Η καινοτομία του χώρου αυτού δίνει τη δυνατότητα να αναδείξει ανάγκες που δεν καλύπτονται και να τις μετασχηματίσει σε παρεχόμενες υπηρεσίες, δημιουργώντας παράλληλα θέσεις εργασίας και αναπτύσσοντας δράσεις εργασιακής επανένταξης. Αυτό το τελευταίο χαρακτηριστικό αποτελεί και στόχο των ενεργών πολιτικών απασχόλησης, είτε με επιδότηση επιχειρήσεων για διατήρηση ή δημιουργία θέσεων εργασίας, είτε με κατάρτιση ανέργων ή άτομα ευπαθών ομάδων του πληθυσμού, είτε με ενέργειες σύζευξης προσφοράς και ζήτησης θέσεων εργασίας. Οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας έχουν ολοένα και πιο ενεργό ρόλο στην υλοποίηση των ανωτέρω ενεργειών, με διαφοροποίηση από χώρα σε χώρα αναλόγως με το εύρος του τρίτου τομέα.

2.4 Η Κοινωνική Οικονομία στην Ευρώπη

Ο όρος «κοινωνική οικονομία» ή «οικονομία της αλληλεγγύης» (Defourny, 2001) καθορίζει τον χώρο της οικονομίας που βρίσκεται ανάμεσα στον ιδιωτικό και το δημόσιο και στον οποίο διεξάγονται οικονομικές δραστηριότητες με κοινωνικούς στόχους και σκοπούς (Moulaert & Ailenei, 2005). Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται, στην παράδοση πολλών ευρωπαϊκών χωρών, για να περιγράψει τον εξέχοντα ρόλο ποικίλων οργανισμών που διαφέρουν από τις ιδιωτικές εταιρείες αλλά και από τους δημόσιους φορείς. Είναι ιδιωτικοί οργανισμοί οι οποίοι κατά κανόνα επιδιώκουν άλλους σκοπούς και όχι το κέρδος, παράγοντας οικονομικά οφέλη για τους μετόχους ή τους ιδιοκτήτες τους και παρέχοντας αγαθά στα μέλη τους ή και στην ευρύτερη κοινότητα. Οι οργανώσεις αυτές είναι σε θέση να παρέχουν «ευφυής» λύσεις στις κοινωνικές αλλά και σε άλλες ανάγκες σε τοπικό και εθνικό επίπεδο που δεν καλύπτονται με άλλο τρόπο από τις δημόσιες υπηρεσίες του κράτους ή την αγορά (Borzaga & Defourny, 2001). Είναι ενεργοί εδώ και περίπου 200 έτη και σε πολλές χώρες έχουν αναγνωρισμένο καθεστώς μέσω συγκεκριμένων νομικών μορφών. Έχουν συστήσει οργανισμούς εκπροσώπησης για τις συναλλαγές τους και έχουν συνεισφέρει ποικιλοτρόπως στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της ηπείρου.

Πιο συγκεκριμένα, οι κυριότεροι σκοποί αυτών των οργανισμών, που τους διαχωρίζουν κιάλας από τις συμβατικές επιχειρήσεις, είναι η παροχή αγαθών και υπηρεσιών στα μέλη ή στην κοινότητά τους, και η επιδίωξη στόχων γενικού συμφέροντος. Αποτελούνται από τις βασικές υποδομές (όπως ενέργεια και ύδρευση) και περιλαμβάνουν τομείς όπως η υγεία και η περίθαλψη. Οι υπηρεσίες γενικού συμφέροντος καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων με άμεσο και σημαντικό αντίκτυπο στην ποιότητα ζωής των πολιτών, καθώς θεωρούνται κομβικό σημείο του ευρωπαϊκού κοινωνικού προτύπου, το οποίο είναι απαραίτητο συστατικό της ιδιότητας του ευρωπαϊκού πολίτη (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013).

Στις περισσότερες δυτικές Ευρωπαϊκές χώρες οι οργανισμοί αυτοί κατείχαν εξέχοντα ρόλο στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών πριν από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, όμως έγιναν ιδιαίτερος σημαντικοί κατά τη δεκαετία του 1950, καθώς εγκαθίδρυσαν καινοτόμες δράσεις για την καταπολέμηση της φτώχειας και της έλλειψης στέγης. Πολλοί από αυτούς είχαν ως έμπνευση τη χριστιανική παράδοση της φιλανθρωπίας, αρκετοί όμως βασίστηκαν στην κοινωνική συμμετοχή και την αλληλοβοήθεια, ιδιαίτερα στη διάρκεια των δεκαετιών 1960-1970 όπου ενισχύθηκε το

κίνημα της κοινωνίας των πολιτών (Defourny & Nyssens, 2010). Σε αυτή τη χρονική συγκυρία στο μοντέλο του κράτους πρόνοιας κυρίαρχος παράγοντας υπήρξε ο δημόσιος τομέας, σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα, αποτρέποντας τους φορείς της κοινωνικής οικονομίας από το να αποτελέσουν και αυτοί έναν πόλο εξομάλυνσης των ισορροπιών μεταξύ της οικονομικής ανάπτυξης και της κοινωνικής πρόνοιας. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980 εντοπίστηκαν τα σοβαρά προβλήματα της διαρθρωτικής ανεργίας, του κοινωνικού αποκλεισμού, οι περικοπές στους κρατικούς προϋπολογισμούς, και αρκετές ευρωπαϊκές χώρες αναγνώρισαν τη δυνατότητα των οργανισμών της κοινωνικής οικονομίας να εντοπίσουν ανάγκες και να παράγουν καινοτόμες λύσεις, χωρίς την συμμετοχή του δημόσιου τομέα (Monzon & Chaves, 2008). Σταδιακά ενισχύθηκε η δράση τους από το κράτος και σε ορισμένες περιπτώσεις οι πρακτικές τους εντάχθηκαν στο δημόσιο σύστημα πρόνοιας των ευρωπαϊκών χωρών.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 και όπως εξελίχθηκαν χρονολογικά οι νομικές μορφές και τα πλαίσια λειτουργίας των οργανισμών αυτών, άρχισε η ανάπτυξη προγραμμάτων στοχευμένων στην εργασιακή ένταξη των ευάλωτων κοινωνικά ομάδων. Με αυτό τον τρόπο οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας συνδύασαν τη δράση τους με την ανάπτυξη πρωτοβουλιών και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, διαμορφώνοντας με αυτό τον τρόπο ενεργές πολιτικές για την απασχόληση σε αρκετές Ευρωπαϊκές χώρες (Defourny & Nyssens, 2010).

Παράλληλα με την αναβίωση του τομέα της κοινωνικής οικονομίας, οι χώρες σταδιακά ενίσχυσαν το θεσμό νομοθετώντας και δημιουργώντας θεσμικά όργανα υποστήριξης της. Η Γαλλία υπήρξε η πρώτη χώρα στην Ευρώπη η οποία δημιούργησε το 1981 την Διυπουργική Αντιπροσωπεία για την Κοινωνική Οικονομία. Το 1989 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε τον πρώτο οδηγό για την κοινωνική οικονομία, και την ίδια χρονιά διοργάνωσε το πρώτο συνέδριο της Ευρωπαϊκής κοινωνικής οικονομίας. Η διακομματική επιτροπή της Ευρωβουλής για την κοινωνική οικονομία λειτουργεί από το 1990. Το 1997 η σύνοδος του Λουξεμβούργου αναγνώρισε το ρόλο των κοινωνικών επιχειρήσεων στην τοπική ανάπτυξη και τη δημιουργία θέσεων εργασίας (Monzon & Chaves, 2008).

2.5 Η Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα η κοινωνική οικονομία ως τρίτος τομέας κατοχυρώθηκε νομικά από τη Βουλή των Ελλήνων με τον Νόμο 2716/1999. Αυτός καθορίζει την ίδρυση και

λειτουργία των Κοινωνικών Συνεταιρισμών Περιορισμένης Ευθύνης (ΚΟΙ.Σ.Π.Ε.), με καινοτομία την ενσωμάτωση στην αγορά εργασίας ατόμων με ψυχοκοινωνικές δυσκολίες. Η νομοθεσία αναθεωρείται και εμπλουτίζει το πεδίο δράσης της κοινωνικής οικονομίας με τον Νόμο 4019/2011, όπου εισάγεται η μορφή της Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης (Κοιν.Σ.Επ.), και ορίζει συνθήκες που πρέπει να δημιουργηθούν από την πλευρά της πολιτείας για ενίσχυση και ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας στη χώρα.

Τα πρώτα βήματα ξεκίνησαν στην Ελλάδα με την ίδρυση και λειτουργία των αγροτουριστικών γυναικείων συνεταιρισμών που θεσπίστηκαν με νόμο το 1985. Η νομοθεσία για τους ΚΟΙ.Σ.Π.Ε. και τις Κοιν.Σ.Επ. τα επόμενα χρόνια αποτέλεσε ένα κομβικό σημείο, καθώς η θεσμοθέτηση των οργανισμών της κοινωνικής οικονομίας είχε ως στόχο κατ' αρχάς να διευκολύνει την πρόσβαση σε χρηματοδοτικά εργαλεία και φορολογικές ελαφρύνσεις των επιχειρήσεων. Αυτό θα περιλάμβανε και μεγαλύτερο έλεγχο, ώστε να μην παρατηρηθούν φαινόμενα κατάχρησης του ευνοϊκού νομικού πλαισίου. Με εξαίρεση αυτά τα εργαλεία τα οποία δεν έχουν ακόμα υλοποιηθεί, δεν υπήρξαν δημόσια συστήματα ή δράσεις στοχευμένες στην ανάπτυξη και την λειτουργία της κοινωνικής οικονομίας (European Commission, 2014). Παρόλ' αυτά, στην Ελλάδα δραστηριοποιούνται αρκετοί φορείς και οργανώσεις στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας, όπως γυναικείοι συνεταιρισμοί, εθελοντικές οργανώσεις, μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί και άλλες νομικές μορφές επιχειρήσεων με κοινωνικούς σκοπούς (Κυριακίδου & Σαλαβού, 2014).

Σύμφωνα με τους Nasioulas και Mavroeidis (2013) δεν υπάρχει ζήτηση από το δημόσιο τομέα για τις υπηρεσίες των κοινωνικών επιχειρήσεων, σηματοδοτώντας ως μονόδρομο τη ζήτηση από τον ιδιωτικό τομέα, με κίνδυνο να εξισωθούν αυτές με τις τυπικές επιχειρήσεις της ελεύθερης αγοράς. Ως αποτυχίες της αγοράς καταγράφονται συγκεκριμένα στοιχεία για τον τρόπο λειτουργίας των επιχειρήσεων που λειτουργούν στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας: ένας εναλλακτικός τρόπος λειτουργίας μιας οικογενειακής επιχείρησης με χαμηλότερα λειτουργικά κόστη, έλλειψη υψηλού δεσμευμένου κεφαλαίου, η έλλειψη επιχειρηματικής κουλτούρας και πλάνου και η αποφυγή συνέργειας μεταξύ του κινήματος στην Ελλάδα και της αλυσίδας αξίας της κοινωνικής επιχειρηματικότητας της Ευρώπης.

Η κοινωνική οικονομία μπορεί να διαδραματίσει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στα κοινωνικά και οικονομικά δρώμενα της χώρας, καθώς θεωρείται μία βιώσιμη πιθανή απάντηση στην οικονομική κρίση. Ακόμα όμως ο χώρος δεν έχει ευρεία αναγνώριση ως

διακριτός τομέας της οικονομίας, και δεν έχει αναπτυχθεί τόσο όσο στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αιτίες για αυτό ενδεχομένως να είναι η άγνοια ή η αδιαφορία της κοινωνίας, η έλλειψη θεσμικού πλαισίου και εργαλείων χρηματοδότησης, η έλλειψη εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την κοινωνική οικονομία, καθώς και ο περιορισμένος εθελοντισμός και η συρρικνωμένη παρουσία της κοινωνίας των πολιτών. Είναι σημαντικό να αναπτυχθούν δράσεις που απαντούν στις ανάγκες, οι οποίες καθορίζονται από τη γεωγραφική διασπορά του πληθυσμού, τις προσπάθειες αναζωογόνησης της τοπικής και περιφερειακής οικονομίας και τη δυνατότητα προσαρμογής των αγορών μέσα από ευέλικτα σχήματα (Εθνικό Θεματικό Δίκτυο Κοινωνικής Οικονομίας, 2005).

2.6 Επιχειρηματικότητα και κοινωνική επιχειρηματικότητα

Η έννοια της επιχειρηματικότητας προέρχεται από τη γαλλική λέξη "entreprendre", που σημαίνει αναλαμβάνω να φέρω κάτι εις πέρας. Η λέξη "επιχειρηματικότητα" προέρχεται από το ρήμα επιχειρώ, δηλαδή καταπιάνομαι με ένα έργο, ενεργώ με συγκεκριμένο στόχο. Η έννοια περιλαμβάνει το σύνολο των δραστηριοτήτων για την αξιοποίηση των πόρων με σκοπό τη διάθεση στην αγορά προϊόντων ή υπηρεσιών με στόχο την αύξηση του κέρδους, εμπεριέχοντας έναν βαθμό αβεβαιότητας ως προς το τελικό αποτέλεσμα (Γκαγκάτσιος, 2011).

Σύμφωνα με το Παγκόσμιο Παρατηρητήριο για την Επιχειρηματικότητα (Global Entrepreneurship Monitor) η επιχειρηματικότητα ορίζεται ως «κάθε προσπάθεια για δημιουργία νέας επιχείρησης ή νέου εγχειρήματος, όπως η αυτοαπασχόληση, η οργάνωση μιας νέας εταιρείας, ή ακόμα και η επέκταση μιας υπάρχουσας επιχείρησης, από ένα άτομο, μία ομάδα ατόμων ή από ήδη υπάρχουσες επιχειρήσεις». Ο Drucker (1970) διατύπωσε την ιδέα ότι η επιχειρηματικότητα αφορά το να παίρνει κανείς ρίσκα και να εισάγει καινοτομία, και ο Onuoha (2007) την όρισε ως «την πρακτική του να δημιουργεί κανείς νέους οργανισμούς ή να αναδιαμορφώνει τους ήδη υπάρχοντες, με έμφαση σε νέες επιχειρήσεις, γενικά ανταποκρινόμενοι σε εντοπισμένες ευκαιρίες».

Σημαντικό ρόλο για την υλοποίηση της επιχειρηματικότητας κατέχει η καινοτομία. Αναφέρεται στη διαδικασία μετατροπής μιας εφεύρεσης ή μιας ιδέας σε προϊόν που θα διατεθεί ή σε μια νέα διαδικασία παραγωγής που θα βελτιώσει την παραγωγή, θα μειώσει το κόστος της, θα αυξήσει την παραγωγικότητα και θα μειώσει τον χρόνο παραγωγής μιας μονάδας προϊόντος (Πετράκης, 2012). Η καινοτομία αποτελεί κομβικό σημείο της ανάπτυξης μιας επιχείρησης, καθώς ενισχύει την

ανταγωνιστικότητά της επιτρέποντάς της να εξελίσσεται διαρκώς και να είναι παραγωγική (Tidd, 2001).

Η κοινωνική επιχειρηματικότητα είναι σχετικά πιο πρόσφατη έννοια, με αρκετούς ορισμούς να έχουν δοθεί για την περιγραφή της πολυπλοκότητας της. Στους περισσότερους από αυτούς αναφέρονται κοινά χαρακτηριστικά. Οι Austin et al., (2006) ορίζουν την κοινωνική επιχειρηματικότητα ως «την επιχειρηματική δραστηριότητα που είναι καινοτόμα και δημιουργεί κοινωνική αξία, και λαμβάνει χώρα σε μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς, επιχειρήσεις και τον κρατικό τομέα». Κατά τους Mair και Marti (2006) η κοινωνική επιχειρηματικότητα αποτελεί μία διαδικασία δημιουργίας αξίας, συνδυάζοντας τους πόρους με νέους τρόπους. Αυτοί οι νέοι συνδυασμοί στοχεύουν αρχικά στο να εντοπίσουν και να αξιοποιήσουν ευκαιρίες για τη δημιουργία κοινωνικής αξίας που διεγείρει την κοινωνική αλλαγή ή ανταποκρίνεται σε κοινωνικές ανάγκες. Από την πλευρά της διαδικασίας, η κοινωνική επιχειρηματικότητα περιλαμβάνει την παροχή αγαθών και υπηρεσιών αλλά και τη δημιουργία νέων οργανισμών.

Η πολυπλοκότητα στον ορισμό της κοινωνικής επιχειρηματικότητας εμπλουτίζεται, περιλαμβάνοντας τις δραστηριότητες και τις διαδικασίες με στόχο την ενδυνάμωση της κοινωνικής ευημερίας, δημιουργώντας νέα επιχειρηματικά εγχειρήματα ή με διαχείριση των υφιστάμενων οργανισμών με καινοτομικό τρόπο (Zahra et al., 2009). Το ίδρυμα "Schwab Foundation for Social Entrepreneurship" την ορίζει ως ένα θεσμό που μπορεί να εφαρμόσει καινοτόμες και βιώσιμες προσεγγίσεις για να ωφεληθεί η κοινωνία ως σύνολο, δίνοντας παράλληλα ιδιαίτερη έμφαση στα κοινωνικά αποκλεισμένα άτομα.

Ένα από τα κοινά χαρακτηριστικά των ορισμών είναι ότι η κοινωνική επιχειρηματικότητα ασχολείται και αναπτύσσεται σε συνάρτηση με κοινωνικά προβλήματα που δεν ικανοποιούνται από την ιδιωτική αγορά ή τον δημόσιο χώρο του κράτους. Αυτή η μορφή επιχειρηματικότητας υποκινείται κυρίως από το κοινωνικό όφελος και τη δημιουργία κοινωνικής αξίας. Συνήθως, λειτουργεί μαζί και σε σύμπραξη με τις δυνάμεις της αγοράς, και όχι αντίθετα. Στην ουσία, η κοινωνική επιχειρηματικότητα αξιοποιεί την εμπορική επιχειρηματικότητα, με κύριο στοιχείο διαφοροποίησης την κοινωνική καινοτομία και τα επιδιωκόμενα οφέλη από τα εγχειρήματά της (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013).

Πιο συγκεκριμένα, η κοινωνική επιχειρηματικότητα αποτελεί μια διακριτή μορφή επιχειρηματικότητας, σκοπός της οποίας είναι η επίτευξη ενός κοινωνικού

σκοπού, δια μέσου της δημιουργίας κοινωνικής αξίας. Η μορφή που μπορεί να λάβει είναι κερδοσκοπική αλλά και μη κερδοσκοπική χωρίς αλλοίωση στον τελικό κοινωνικό σκοπό της. Το όποιο κέρδος από την επιχειρηματική δράση επανεπενδύεται για την επίτευξη του κοινωνικού αυτού σκοπού (Brooks, 2010).

Η κοινωνική επιχειρηματικότητα κατέχει τα χαρακτηριστικά που διέπουν τις συμβατικές επιχειρηματικές δράσεις, αξιοποιώντας για την ανάπτυξή της τη δομή ενός επιχειρηματικού μοντέλου. Παράλληλα, εμπεριέχει την ανάληψη ρίσκου σε ό,τι αφορά το σχεδιασμό και την εισαγωγή στην αγορά νέων προϊόντων και υπηρεσιών. Με αυτόν τον τρόπο προτείνεται μία νέα δυνατότητα στην επιχειρηματική σκέψη και πράξη, που προϋποθέτει ριζικές αλλαγές στη συμβατική λογική και λειτουργία των επιχειρήσεων (Παπαγιαννάκης & Κατσίκης, 2012).

Στις σημερινές οικονομικές συνθήκες είναι πιθανόν η κοινωνική αξία (value-oriented) να μην είναι πάντα το κίνητρο για τη δημιουργία αυτής της μορφής των επιχειρήσεων. Υπάρχει περίπτωση η επιχειρηματική ανάγκη να κινήσει τη διαδικασία αναγκαστικών μορφών κοινωνικής επιχειρηματικότητας (crisis-oriented), καθώς μπορεί να προκύψει από την κρίση που υπάρχει στις κοινωνικές δομές της κοινωνίας σήμερα (Παπαγιαννάκης & Κατσίκης, 2012).

2.7 Ορισμός της Κοινωνικής Επιχείρησης

Ο χώρος στον οποίο υλοποιείται η επιχειρηματικότητα ονομάζεται "επιχείρηση". Η επιχείρηση αποτελεί μία παραγωγική και οικονομική μονάδα, καθώς συνδυάζει τους συντελεστές παραγωγής για να παράγει προϊόντα ή/και υπηρεσίες με σκοπό τη διάθεσή τους, δια μέσου του μηχανισμού της αγοράς, στους πελάτες/καταναλωτές εμπεριέχοντας το στοιχείο του κινδύνου (Μπαντής, 2012). Σε αυτό το χώρο περιλαμβάνεται η παραγωγή και η διανομή των προϊόντων, αλλά και η λήψη αποφάσεων και η δημιουργία νέων ιδεών σχετικά με τις υπηρεσίες ή τις μεθόδους και η καινοτομία.

Ο Shumpeter (1936) διατύπωσε τη θεωρία ότι η οικονομική ανάπτυξη ευοδώνεται όταν αξιοποιούνται νέοι συνδυασμοί οι οποίοι είναι πιθανόν να περιλαμβάνουν την εισαγωγή στην αγορά ενός νέου προϊόντος, την εισαγωγή μίας νέας μεθόδου παραγωγής, τη δημιουργία μίας νέας αγοράς, την κατάκτηση μίας νέας πηγής υλικών και την αναδιοργάνωση μίας επιχείρησης, και καθόρισε τον επιχειρηματία ως το άτομο αυτό που αξιοποιεί τους νέους συνδυασμούς. Σχετικά με τον ορισμό του "επιχειρηματία", οι Low και Macmillan (1988) συμπέραναν ότι μπορεί να πρόκειται

για άτομα καινοτόμα με ιδιαίτερη ιδιοσυγκρασία, που δεν επιθυμούν να ενσωματωθούν σε κάποιο σύνολο. Έχουν την τάση να ξεχωρίζουν από το μέσο όρο και παρόλο που αναμένεται από αυτούς να έχουν ιδιαίτερη συμπεριφορά, αυτό δεν γίνεται με τρόπο που να καταγράφεται ως προβλέψιμος. Οι ίδιοι θεώρησαν ότι η προσπάθεια για να περιγραφεί ο "τυπικός" επιχειρηματίας είναι ανεδαφική.

Ως ευκαιρία ορίζεται η αντίληψη της πιθανότητας για να δημιουργηθεί μια νέα επιχείρηση, ή η δυνατότητα βελτίωσης της θέσης μιας ήδη υπάρχουσας επιχείρησης, με στόχο την επίτευξη του κέρδους και στις δύο περιπτώσεις (Christensen et al., 1989). Η επιχειρηματική ευκαιρία προέρχεται από τη δημιουργία ενός καινοτόμου προϊόντος για να ικανοποιηθεί μία ανάγκη της αγοράς, ή από τον δημιουργικό συνδυασμό υποαπασχολούμενων πόρων με στόχο τη δημιουργία ενός καλύτερου προϊόντος, και πάλι για την ικανοποίηση μιας ανάγκης της αγοράς (Ardichvilli et al., 2003). Η διαδικασία εντοπισμού μιας επιχειρηματικής ευκαιρίας λαμβάνει διαφορετικές μορφές αναλόγως με τα προϊόντα και τις υπηρεσίες που προτείνονται να αναπτυχθούν, αλλά και από την ανάγκη των καταναλωτών που πιθανόν θα ικανοποιήσουν (Eckhardt & Shane, 2002). Από την έρευνα των Hills και Schrader (1998) προέκυψε ότι αρκετά συχνά οι επιχειρηματικές ευκαιρίες δίνουν λύσεις σε ένα συγκεκριμένο πρόβλημα, και η επιτυχία για τον επιχειρηματία προκύπτει από την εμπορευματοποίηση αυτής της λύσης. Παράλληλα όμως η ευκαιρία μπορεί να προκύψει και από τις αλλαγές της αγοράς και των αναγκών των καταναλωτών. Με προσεκτική ακρόαση των καταναλωτών είναι πιθανόν να αναδυθούν επιχειρηματικές ευκαιρίες. Επίσης, ο επιχειρηματίας για να αναγνωρίσει μια πιθανή επιχειρηματική ευκαιρία θα πρέπει να αξιοποιήσει την πληροφόρηση και την εμπειρία που κατέχει και το δίκτυο κοινωνικών επαφών που έχει. Σημαντικό ρόλο κατέχει επίσης και ο βαθμός εγρήγορσης και ανταπόκρισης που διαθέτει ως προς την αντίδραση σε μια νέα ευκαιρία (Φαφαλιού, 2015).

Η κοινωνική επιχείρηση ορίζεται επίσης και ως η επιχείρηση που συνδυάζει την παραγωγή ατομικών ή συλλογικών αγαθών με βάση τις διοικητικές πρακτικές και το νομικό καθεστώς των ιδιωτικών επιχειρήσεων και με οργανωτικές πρακτικές που εξυπηρετούν μια προκαθορισμένη κοινωνική αποστολή (Εθνικό Θεματικό Δίκτυο Κοινωνικής Οικονομίας, 2005).

Σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Ερευνητικό Δίκτυο "EMES" καθορίζονται εννέα κριτήρια που διαμορφώνουν τον ορισμό των κοινωνικών επιχειρήσεων. Τα τρία από αυτά αποτελούν οικονομικά κριτήρια και δίνουν έμφαση στη συνεχή οικονομική

δραστηριότητα, την ανάληψη ρίσκου από την άσκηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας, και τη δημιουργία θέσεων αμειβόμενης εργασίας. Τα τρία κριτήρια ως προς τον κοινωνικό προσανατολισμό είναι ο στόχος της κοινωνικής ωφέλειας προς την ομάδα/κοινότητα που έχουν οι επιχειρήσεις, η σύστασή τους να προκύπτει από συλλογική πρωτοβουλία και να επιβάλλεται περιορισμός στη διανομή των κερδών. Η διοίκηση αυτών των επιχειρήσεων είναι σημαντικό να κατέχει υψηλό βαθμό αυτονομίας και διοικητικής αυτοτέλειας, η εσωτερική λειτουργία να βασίζεται στη δημοκρατική διοίκηση σύμφωνα με τις αρχές του συνεταιριστικού μοντέλου και να υπάρχει πολυεταιρικήτητα (όπου συμμετέχουν εταίροι διαφορετικών κατηγοριών στη σύσταση και τη λειτουργία των επιχειρήσεων) (EMES, 2016).

Ένας άλλος ορισμός που δίνεται από την Ευρωπαϊκή Συνομοσπονδία Κοινωνικών Επιχειρήσεων και Κοινωνικών Συνεταιρισμών "CEFEC" καθορίζει πως ο βασικός σκοπός της ίδρυσής τους είναι η απασχόληση ατόμων με αναπηρία ή μειονεξία στην αγορά εργασίας. Η λειτουργία τους βασίζεται στην εμπορική δραστηριότητα της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών, καθώς το πενήντα τοις εκατό (και περισσότερο) των εσόδων τους προέρχεται από αυτήν. Το ανθρώπινο δυναμικό που απασχολείται σε αυτές αποτελείται κατά τριάντα τοις εκατό τουλάχιστον από άτομα με αναπηρία ή μειονεξία στην αγορά εργασίας. Οι αμοιβές των εργαζομένων καθορίζονται με βάση τους μισθούς της αγοράς ανάλογα με το είδος της εργασίας, χωρίς να υπάρχει διαφοροποίηση ανάλογα με την παραγωγική ικανότητα του ατόμου. Αυτές οι επιχειρήσεις προωθούν τη συνύπαρξη και την παροχή ισότιμων ευκαιριών απασχόλησης μεταξύ όλων των ατόμων, με αναπηρία ή μειονεξία ή μη. Επίσης, εξασφαλίζονται τα ίδια εργασιακά δικαιώματα για όλους τους εργαζόμενους, ανεξάρτητα από αν αντιμετωπίζουν κάποια μειονεξία ή όχι (CEFEC, 2016).

Οι κύριες διαφορές που εντοπίζονται ανάμεσα στις κοινωνικές επιχειρήσεις και άλλους φορείς του τρίτου τομέα (για παράδειγμα μη-κερδοσκοπικές οργανώσεις) είναι η διαφοροποίηση των κοινωνικών επιχειρήσεων ως προς την παραγωγική/ανταγωνιστική ταυτότητα και την πώληση των παραγόμενων προϊόντων τους σε συνθήκες ελεύθερης αγοράς εργασίας, τον βαθμό διοικητικής αυτονομίας από τον δημόσιο χώρο και τα καινοτομικά χαρακτηριστικά των προϊόντων ή των υπηρεσιών που παρέχει στην αγορά (Εθνικό Θεματικό Δίκτυο Κοινωνικής Οικονομίας, 2005).

2.8 Τα χαρακτηριστικά των κοινωνικών επιχειρήσεων

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις έχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά. Ένα από αυτά είναι η νομική υπόσταση για τη δημιουργία τους, όπου εντοπίζεται ποικιλομορφία από κράτος σε κράτος. Οι δράσεις των κοινωνικών επιχειρήσεων έχουν επιχειρηματικό χαρακτήρα και ανταποκρίνονται σε κριτήρια βιωσιμότητας και αποτελεσματικότητας, χωρίς αυτό να υποβαθμίζει τους κοινωνικούς στόχους που έχει η επιχείρηση. Σημαντικό στοιχείο είναι επίσης η δημοκρατική οργάνωση και η λειτουργία (με πρότυπο το μοντέλο του συνεταιρισμού). Παράλληλα συνυπάρχουν οικονομικοί αλλά και κοινωνικοί στόχοι. Η δραστηριοποίηση των επιχειρήσεων αυτών γίνεται στο πλαίσιο των κανόνων και των υποχρεώσεων που ορίζει η ελεύθερη αγορά, κατέχοντας όμως κοινωνική και οικονομική αυτονομία (Κυριακίδου & Σαλαβού, 2014). Ένα ακόμα κύριο χαρακτηριστικό είναι η δυνατότητα να μπορούν οι επιχειρήσεις να αυτοχρηματοδοτήσουν τις δραστηριότητές τους περνώντας από φάση λειτουργίας με χρηματοδότηση των δράσεων μέσα από επιχορηγήσεις στην ελεύθερη αγορά όπου τα κέρδη προκύπτουν από το εμπόριο (Mason et al., 2007).

Είναι σημαντικό επίσης οι επιχειρήσεις να ενσωματώσουν άτομα από ευπαθείς κοινωνικά ομάδες στην αγορά εργασίας. Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά τους είναι η εφαρμογή δυναμικών και καινοτόμων λύσεων για την καταπολέμηση της ανεργίας και του αποκλεισμού (Ντούλια, 2015). Στο πλαίσιο της απασχόλησής τους, οι εργαζόμενοι έχουν τη δυνατότητα να καταρτιστούν σε εξειδικευμένες εργασιακές δεξιότητες, αλλά και στην ανάπτυξη των δημιουργικών και παραγωγικών ικανοτήτων τους. Παράλληλα, αναπτύσσονται δίκτυα συνεργασίας, εμπιστοσύνης και υποστήριξης μεταξύ των εργαζομένων και της διοίκησης και όλων των εμπλεκόμενων από άλλους φορείς και τις τοπικές κοινωνίες όπου οι επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται. Στο πλαίσιο της λειτουργίας τους αποτρέπεται κάθε είδους διάκριση και προωθείται η ισότητα στην εργασία. Αυτό διασφαλίζεται και από την άμεση συμμετοχή των εργαζομένων στις υποθέσεις της επιχείρησης. Ο στόχος είναι η πρόληψη και η αντιμετώπιση φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού (Εθνικό Θεματικό Δίκτυο Κοινωνικής Οικονομίας, 2005).

Η λειτουργία των κοινωνικών επιχειρήσεων ενισχύει την ανάγκη για ευελιξία ως προς το να βρίσκονται λύσεις για τα προβλήματα στις κοινότητες, καθώς αναπτύσσουν επιχειρηματική κουλτούρα παρέχοντας κάλυψη των συλλογικών αναγκών που δεν μπορούν να καλυφθούν από τον δημόσιο ή και τον ιδιωτικό τομέα (Mason et al., 2007). Οι φορείς κοινωνικής δράσης εμπλέκονται στην αγορά μέσω

δραστηριοτήτων έντασης εργασίας (και σε μικρότερο βαθμό έντασης κεφαλαίου). Το αποτέλεσμα της λειτουργίας της κοινωνικής επιχείρησης είναι η δημιουργία ενός κοινού χώρου εργασίας και συνεργασίας μεταξύ ατόμων από ευπαθείς κοινωνικά ομάδες, δημόσιων και ιδιωτικών φορέων σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, καθώς και μη κυβερνητικών οργανώσεων.

Επιπρόσθετα, υπάρχουν σημαντικοί παράγοντες που συμβάλλουν στην επιτυχημένη υλοποίηση μιας κοινωνικής δράσης, οι οποίοι σχετίζονται κυρίως με την εσωτερική οργάνωση της επιχείρησης. Η ύπαρξη κοινωνικού οράματος και των αξιών που καθοδηγούν τους στόχους και εμπνέουν τους εργαζόμενους είναι ζητήματα ιδιαίτερα σημαντικά. Εξίσου κομβικός είναι και ο ηγετικός ρόλος ενός χαρισματικού ηγέτη-καθοδηγητή ο οποίος έχοντας διορατικότητα ενεργοποιεί το σύνολο των εργαζομένων αλλά και των εμπλεκόμενων φορέων και της κοινωνίας στη δέσμευση στους σκοπούς της επιχείρησης (Brooks, 2010). Επίσης, η κατάλληλη διαχείριση και η κατανομή των πόρων έχουν εξέχουσα σημασία για την επιβίωση και την εκπλήρωση των στόχων της επιχείρησης σε συνδυασμό με την επιλογή προσωπικού με ικανότητες αλλά και με αξίες που ταιριάζουν στο προφίλ της επιχείρησης. Άλλος ένας σημαντικός παράγοντας είναι η χρήση ποιοτικών και ποσοτικών μετρήσεων για τη συλλογή δεδομένων και την παρακολούθηση και αξιολόγηση των επιδόσεων των εργαζομένων αλλά και της επιχείρησης.

2.9 Τομείς ανάπτυξης κοινωνικών επιχειρήσεων

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται παραγωγικά και εμπορικά, χαρακτηριστικό που τις διαφοροποιεί από άλλου είδους οργανισμούς. Τα στοιχεία που συναντώνται στις παραγωγικές τους δραστηριότητες μελετήθηκαν από το ερευνητικό πρόγραμμα "SELUSI" (το οποίο χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή) και αναγράφονται στον Πίνακα 2.1. Οι κύριοι τομείς που εντοπίστηκαν και αφορούν την επιχειρηματική δράση αυτών των οργανισμών είναι η κοινωνική ωφέλεια, η κοινωνική καινοτομία, η κοινωνική δικαιοσύνη και η εργασιακή αποκατάσταση.

Πίνακας 2.1

Χαρτογράφηση των πεδίων δραστηριότητας των κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ευρώπη

Πεδίο δραστηριότητας κοινωνικών επιχειρήσεων		
75% του δείγματος	Κοινωνικές υπηρεσίες	16,70%
	Απασχόληση και Κατάρτιση	14,88%
	Περιβάλλον	14,52%
	Εκπαίδευση	14,52%
	Οικονομική, κοινωνική και κοινοτική ανάπτυξη	14,34%
	Πολιτισμός, τέχνες και ψυχαγωγία	7,08%
	Υγεία	6,90%
	Στέγαση	2,72%
	Επιχειρηματικές ενώσεις	2,00%
	Νομικά, υπεράσπιση και πολιτική	1,63%
	Λοιπά	4,72%
		100%

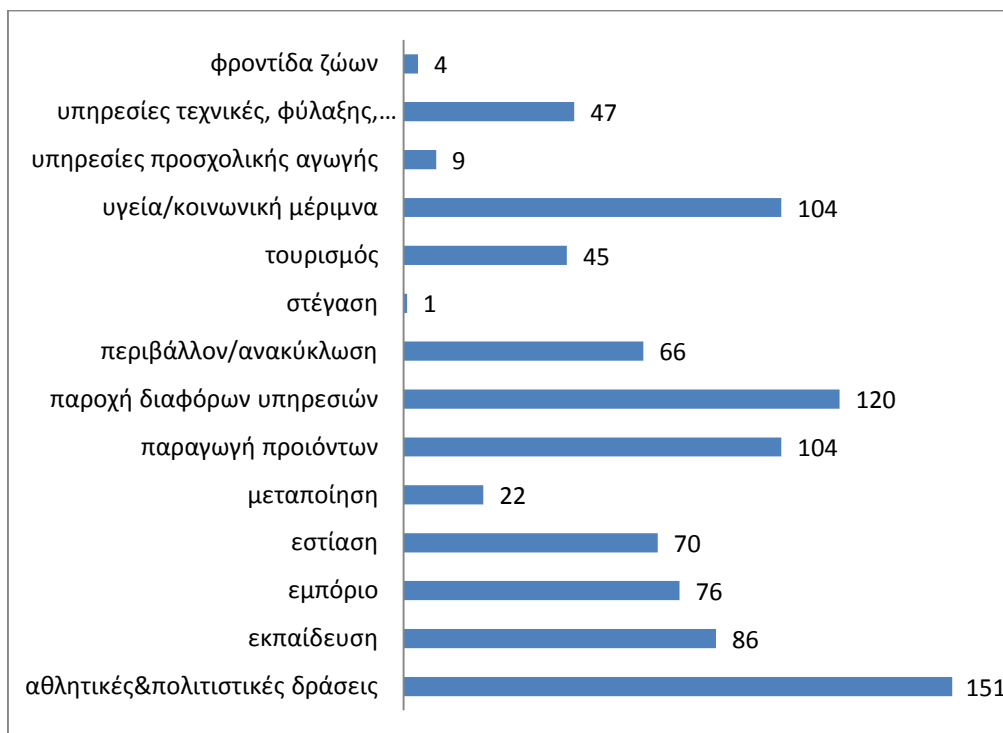
Πηγή: www.selusi.eu και Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013.

Η κοινωνική ωφέλεια εξυπηρετεί κοινωνικές ανάγκες που μένουν ακάλυπτες ή καλύπτονται πλημμελώς από τον ιδιωτικό κερδοσκοπικό τομέα ή και το κράτος. Η κοινωνική καινοτομία εντοπίζει νέες ανάγκες ή παράγει αγαθά με τρόπο ο οποίος εισάγει νέες λογικές παραγωγής και κατανάλωσης. Η κοινωνική δικαιοσύνη προσφέρει αγαθά και υπηρεσίες σε χαμηλότερη τιμή με στόχο να έχουν πρόσβαση σε αυτά άτομα από όλα τα κοινωνικά στρώματα και κυρίως αυτοί που έχουν περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες. Η εργασιακή αποκατάσταση υλοποιείται με τη δημιουργία θέσεων εργασίας για άτομα που είναι αποκλεισμένα ή αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην εύρεση εργασίας (Αδάμ, 2014).

Η έμπνευση για την οικονομική δραστηριότητα μιας κοινωνικής επιχείρησης μπορεί να προκύψει από παρατήρηση και εντοπισμό αναγκών στον πληθυσμό, από το κλείσιμο μιας επιχείρησης στην κοινότητα ή και από την επιτυχημένη πορεία μιας άλλης επιχείρησης σε έναν τομέα, που μπορεί να μεταφερθεί σε άλλη αγορά. Έπειτα από τη σύλληψη της ιδέας, αυτή θα πρέπει να μετουσιωθεί και σε βιώσιμη επιχείρηση με οικονομικούς όρους.

Τα τελευταία χρόνια οι κοινωνικές επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται στον τομέα της κοινωνικής φροντίδας και αρωγής, σε συγκεκριμένες υγειονομικές υπηρεσίες, στην

εκπαίδευση, την επαγγελματική κατάρτιση και την ενισχυτική διδασκαλία. Η κοινωνική ένταξη και η κοινωνική στέγαση είναι αντικείμενα που επίσης αποτελούν δράσεις του τρίτου τομέα, καθώς και η περιβαλλοντική προστασία (όπως για παράδειγμα η ανακύκλωση και η εξοικονόμηση ενέργειας). Άλλους τομείς δραστηριοποίησης αποτελούν η αγροτική παραγωγή, η επεξεργασία και η πώληση ειδών διατροφής, αλλά και το ηθικό και αλληλέγγυο εμπόριο. Επίσης αναπτύσσονται δράσεις κοινωνικής επιχειρηματικότητας στους τομείς των συγκοινωνιών, της μετακίνησης και του κοινωνικού τουρισμού, και στην προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς (Αδάμ, 2014). Το Διάγραμμα 2.3 δείχνει αναλυτικότερα τον καταμερισμό των επιχειρηματικών δράσεων των κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα ανά τομέα.

Πηγή: www.yrakr.gr και υπολογισμοί της συγγραφέως

Διάγραμμα 2.3

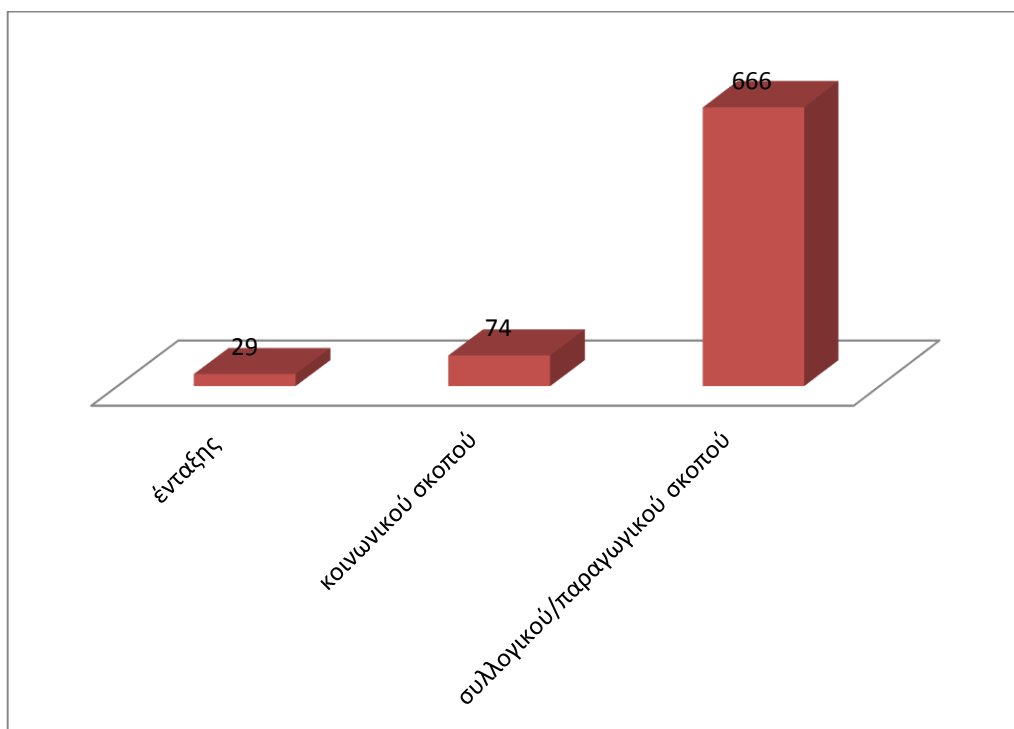
Πεδία δραστηριότητας κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα

2.10 Η κοινωνική επιχειρηματικότητα της Ελλάδας σε αριθμούς

Από επεξεργασία των στοιχείων του Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας (Μάιος 2016) προκύπτουν οχτακόσιες (800) ενεργές κοινωνικές επιχειρήσεις στην ελληνική επικράτεια σε σύνολο καταγεγραμμένων χιλίων ενενήντα δύο (1092) επιχειρήσεων.

Από αυτές οι δεκαεφτά (17) έχουν τη μορφή Κοινωνικών Συνεταιρισμών Περιορισμένης Ευθύνης (ΚΟΙΣΠΕ) και δεκατέσσερις (14) είναι φορείς άλλων μορφών κοινωνικής οικονομίας (ΑΦΚΟ). Οι υπόλοιπες επτακόσιες εξήντα εννέα (769) Κοινωνικές Επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ.) κατανέμονται, όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 2.4, σε ένταξης, κοινωνικού και συλλογικού/παραγωγικού σκοπού ως εξής:

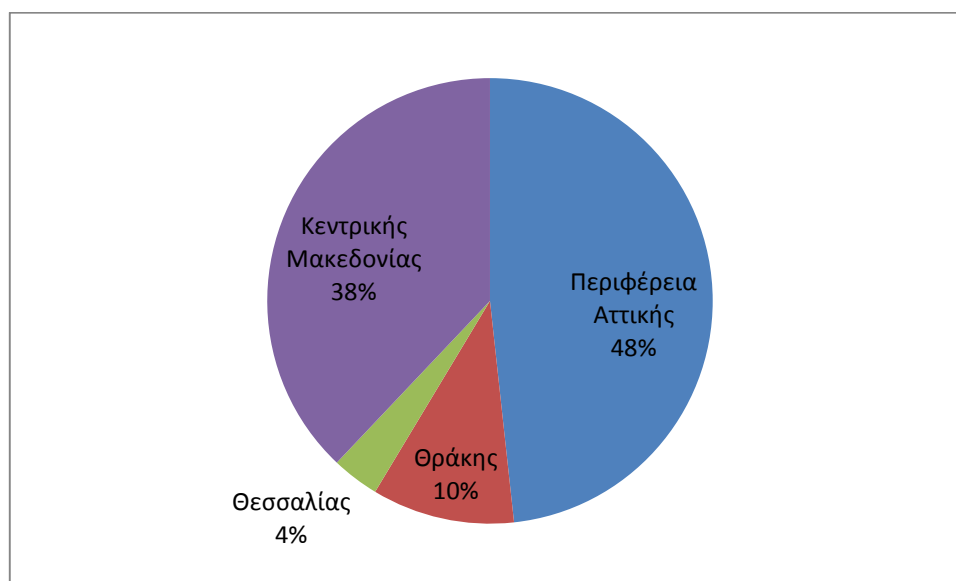
Πηγή: www.yrakr.gr και υπολογισμοί της συγγραφέως

Διάγραμμα 2.4

Κατανομή είδους κοινωνικών επιχειρήσεων

Σε ό,τι αφορά τη διαγραφή των επιχειρήσεων από το μητρώο, ο συνολικός αριθμός τους είναι διακόσιες ενενήντα δύο (292). Από αυτές οι διαγραμμένες με δική τους πρωτοβουλία είναι εκατόν σαράντα έξι, ενώ οι υπόλοιπες εκατόν σαράντα έξι είναι αυτοδίκαιες διαγραφές. Η αυτοδίκαιη διαγραφή απευθύνεται στην ανικανότητα των Κοιν.Σ.Επ. να καταθέσουν πρόσθετα στοιχεία για τη λειτουργία τους στη διάρκεια δύο μηνών μετά από την ημερομηνία εγγραφής τους στο Μητρώο, περίπτωση στην οποία σύμφωνα με υπουργική απόφαση διαγράφονται αυτοδικαίως. Ως προς τις Κοιν.Σ.Επ. που αναφέρονται ως ενεργές στο αρχείο του Μητρώου, είναι ενδιαφέρον να αναφερθεί ότι για το έτος 2016 μόνο διακόσιες είκοσι τρεις (223) επιχειρήσεις υπέβαλαν πιστοποιητικό, και από αυτές μόνο οι εκατόν τριάντα τέσσερις (134) το έχουν λάβει.

Αναλυτικότερα για τις είκοσι εννέα (29) Κοιν.Σ.Επ. ένταξης το Διάγραμμα 2.5 αναγράφει την κατανομή τους στην ελληνική περιφέρεια.

Πηγή: www.yrakp.gr και υπολογισμοί της συγγραφέως

Διάγραμμα 2.5

Κατανομή Κοιν.Σ.Επ. ένταξης

Στην περιφέρεια Αττικής καταγράφονται δεκατέσσερις (14) Κοιν.Σ.Επ ένταξης, από τις οποίες οι επτά (7) δραστηριοποιούνται στο Δήμο Αθηναίων. Στην περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας καταγράφονται έντεκα (11), στην περιφέρεια Θράκης τρεις (3) και στην περιφέρεια Θεσσαλίας μία (1). Εντοπίζεται ότι η έναρξη και η δραστηριοποίηση τέτοιου τύπου Κοιν.Σ.Επ. είναι περιορισμένη γεωγραφικά.

2.11 Ανακεφαλαίωση

Η κοινωνική οικονομία αποτελεί τον τρίτο πυλώνα της οικονομίας, τον χώρο ανάμεσα στον ιδιωτικό και το δημόσιο τομέα. Η έννοια στην Ελλάδα είναι σχετικά πρόσφατη, στην Ευρώπη όμως εντοπίζεται αρκετούς αιώνες πριν. Μπορεί να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα στην αντιμετώπιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Η κοινωνική επιχειρηματικότητα έχει ως σκοπό τη δημιουργία κοινωνικής αξίας δια μέσου της καινοτομίας με κερδοσκοπική μορφή, αξιοποιώντας τη δομή ενός επιχειρηματικού μοντέλου.

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις διαφοροποιούνται αναλόγως με το πεδίο δραστηριότητας τους, μετουσιώνοντας μία ιδέα σε μια βιώσιμη επιχείρηση, παρέχοντας τη δυνατότητα σε άτομα από ευπαθείς ομάδες να αποκατασταθούν εργασιακά.

Η πλειοψηφία των κοινωνικών επιχειρήσεων δραστηριοποιείται επιχειρηματικά με συλλογικό/παραγωγικό σκοπό. Η λειτουργία των Κοιν.Σ.Επ. ένταξης εντοπίζεται περιορισμένη γεωγραφικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

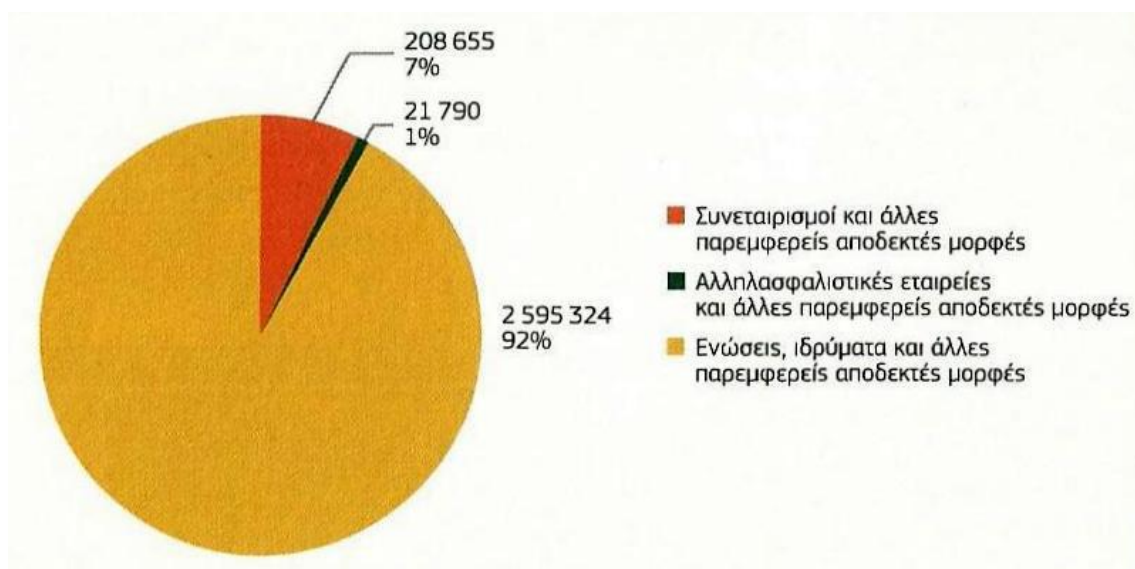
ΜΟΡΦΕΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

3.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται και αναλύονται οι κύριες κατηγορίες οργανισμών της κοινωνικής οικονομίας. Αρχικά αναφέρονται τα μορφώματα που εντοπίζονται ιστορικά στον Ευρωπαϊκό χώρο. Στη συνέχεια περιγράφονται αναλυτικά οι βασικότερες νομικές μορφές των οργανισμών που δραστηριοποιούνται σήμερα στην Ελλάδα. Δίνονται στοιχεία για τον τρόπο ίδρυσης και λειτουργίας τους καθώς και το νομικό πλαίσιο μέσα στο οποίο υλοποιούν τις επιχειρηματικές τους δράσεις.

3.2 Κατηγορίες οργανισμών στον Ευρωπαϊκό χώρο

Ιστορικά, οι οργανισμοί κοινωνικής οικονομίας ταξινομούνται σε τέσσερις κύριες κατηγορίες: στις συνεταιριστικές επιχειρήσεις, αλληλασφαλιστικές εταιρείες, ιδρύματα και ενώσεις, οι δε νομικές τους μορφές είναι πιθανόν να ποικίλλουν σημαντικά από χώρα σε χώρα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013).

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013.

Διάγραμμα 3.1

Τύποι οργανισμών στην κοινωνική οικονομία

3.2.1 Συνεταιριστικές επιχειρήσεις

Η Διεθνής Συνεταιριστική Ένωση (ICA) το 1995 και η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (ΔΟΕ) ορίζουν την έννοια του συνεταιρισμού ως «μια αυτόνομη ένωση προσώπων, τα οποία συνεταιρίζονται οικειοθελώς, προκειμένου να ικανοποιήσουν τις κοινές τους οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ανάγκες και επιδιώξεις, μέσω μιας συνιδιόκτητης και δημοκρατικά διοικούμενης επιχείρησης».

Οι συνεταιρισμοί παραδοσιακά έχουν αποτελέσει ένα αποτελεσματικό μέσον έτσι ώστε οι συμμετέχοντες σε αυτούς να υπερβούν οικονομικές και κοινωνικές δυσχέρειες. Έχει αποδειχτεί ότι οι συνεταιρισμοί μπορούν να ενισχύσουν την ικανότητα ομάδων ανθρώπων που μειονεκτούν ως προς το να προστατεύσουν τα συμφέροντά τους. Αυτό βασίζεται στην παροχή αυτοβοήθειας (ανεξάρτητα από την οικογένεια) σε ό,τι αφορά στην πρόσβαση σε βασικά αγαθά και υπηρεσίες. Τα δικαιώματα ιδιοκτησίας στην περίπτωση των συνεταιρισμών διατίθενται όχι στους επενδυτές (όπως συνήθως συμβαίνει στις κεφαλαιουχικές εταιρείες) αλλά σε άλλες ομάδες παραγόντων (για παράδειγμα παραγωγούς, αγρότες, καταναλωτές κ.ά.) (Εθνικό Θεματικό Δίκτυο Κοινωνικής Οικονομίας, 2005).

Οι συνεταιρισμοί είναι πολύτιμοι για την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη καθώς συνεισφέρουν σημαντικά στην αύξηση των θέσεων εργασίας. Εξίσου σημαντικό είναι ότι καταφέρνουν να συντηρούν μια ισορροπημένη κατανομή του πλούτου, και στις βιομηχανικές αλλά και στις αναπτυσσόμενες χώρες.

3.2.2 Αλληλασφαλιστικές εταιρείες

Ως ορισμός, η αλληλασφαλιστική εταιρεία (ή εταιρεία αλληλοβοήθειας) θεωρείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2013) στον Οδηγό για την Κοινωνική Ευρώπη: «η ένωση που προσφέρει ασφαλιστικές υπηρεσίες προς όφελος των μελών της». Οι εταιρείες αυτές βασίζονται σε αμοιβαίες συμβάσεις και προϋπόθεση για τη λειτουργία τους είναι τα μέλη να λαμβάνουν παροχές εφόσον συμμετέχουν σε αυτές. Δημιουργήθηκαν αρχικά για να είναι εξασφαλισμένοι οι εργαζόμενοι - μέλη τους σε περίπτωση που προέκυπτε ανικανότητα για εργασία, ασθένεια ή περίπτωση γήρατος.

Οι αλληλασφαλιστικοί οργανισμοί ήταν αρκετά διαδεδομένοι έως το τέλος του 19^{ου} αιώνα. Μετέπειτα όμως σε κάποιες χώρες που θεσμοθετήθηκαν υποχρεωτικά συστήματα ασφάλισης ενσωματώθηκαν σε αυτά, ενώ σε άλλες περιθωριοποιήθηκαν.

Τα τελευταία χρόνια εντοπίζεται μια ανάκαμψη, καταρχάς σε χώρες των οποίων τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης τώρα αναπτύσσονται και καλύπτουν μόνο ένα μικρό μέρος του πληθυσμού. Επίσης, σε ευρωπαϊκά κράτη, έχει ξεκινήσει η λειτουργία τους ως μορφή συμπληρωματικής ασφάλισης στις παροχές του δημοσίου συστήματος (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013).

3.2.3 Ιδρύματα και λοιποί οργανισμοί

Τα ιδρύματα αποκτούν νομική οντότητα και συστήνονται για την επίτευξη συγκεκριμένων σκοπών των ιδρυτών τους. Είναι πιθανόν να λειτουργούν προς όφελος μιας συγκεκριμένης ομάδας ατόμων ή για την ευρύτερη κοινότητα. Αυτοί οι οργανισμοί χρησιμοποιούν κληροδοτήματα ή συστηματικές εκστρατείες για τη συγκέντρωση κεφαλαίων και πόρων προς αξιοποίηση. Ανάλογα με το τι ορίζεται στη διαθήκη του κληροδότη, είναι πιθανόν να προωθούν δραστηριότητες ποικίλου ενδιαφέροντος, όπως εκπαιδευτικές, κοινωνικές, πολιτιστικές ή θρησκευτικές δράσεις (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013).

Τα ιδρύματα, ανάλογα με τη χώρα ίδρυσης και δραστηριοποίησης τους, μπορούν να έχουν διαφορετική οργανωτική μορφή. Συνήθως στην ευρωπαϊκή ήπειρο αναλαμβάνουν δύο εξέχοντες ρόλους. Στη μία περίπτωση συμμετέχουν άμεσα στην παροχή αγαθών και υπηρεσιών. Στην άλλη περίπτωση προσφέρουν χρηματοδότηση σε συγκεκριμένες κατηγορίες ανθρώπων ή δραστηριοτήτων, περιλαμβάνοντας την παραγωγή συγκεκριμένων υπηρεσιών (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013).

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ένας μετασχηματισμός στη λειτουργία αυτών των ιδρυμάτων. Η πρωτοβουλία εύπορων ιδιωτών ή εταιριών δημιουργεί με αυξητικό ρυθμό αρκετά από αυτά, τα οποία συμμετέχουν στη στήριξη κοινωνικών έργων και οργανώσεων. Η εξελιγμένη δράση τους ξεπερνά την κύρια έως τώρα δραστηριότητα τους (προσφορά δωρεών). Τα τελευταία χρόνια εντοπίζεται ο μετασχηματισμός τους σε στρατηγικούς επενδυτές φιλανθρωπικού χαρακτήρα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013).

3.2.4 Ενώσεις

Η ένωση αποτελεί μια ομάδα ανθρώπων που συμπράττουν για κάποιον συγκεκριμένο σκοπό (που μπορεί να είναι οικονομικός, κοινωνικός, πολιτιστικός ή ψυχαγωγικός) και δημιουργούν μία οργάνωση μόνιμης φύσεως για την επίτευξη αυτού του σκοπού. Οι

ενώσεις είναι πιθανόν να έχουν καθορισμένη μορφή με κανόνες, περιλαμβάνοντας οργανώσεις υπεράσπισης ατόμων και ομάδων, αλλά μπορούν να είναι και άτυπες χωρίς δομή ή καταστατικό έχοντας ελεύθερη μορφή ένωσης ατόμων με γνώμονα κάποιο κοινό συμφέρον (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013).

Οι ενώσεις διαφέρουν ως προς την ονομασία τους ανάλογα με τη νομοθεσία και το θεσμικό πλαίσιο της κάθε χώρας. Μπορούν να είναι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί, μη κυβερνητικές ενώσεις, εθελοντικές οργανώσεις, ενώσεις πολιτών κ.α. Η λειτουργία τους εντοπίζεται με την αρχή εγκαθίδρυσης του δημοκρατικού πολιτεύματος στα κράτη της Ευρώπης, σε πολλές δε περιπτώσεις συνέβαλαν στη δημιουργία των συστημάτων πρόνοιας ή στην εκτεταμένη κάλυψη του πληθυσμού από τέτοιου είδους υπηρεσίες. Οι ενώσεις μπορούν να είναι είτε οργανισμοί γενικού συμφέροντος (όπου η κατηγορία των δικαιούχων διαφέρει από εκείνη των υπευθύνων) είτε αμοιβαίου συμφέροντος (στην περίπτωση των οποίων η αλληλεγγύη στο εσωτερικό μιας κατηγορίας είναι αποφασιστικής σημασίας) (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013).

3.3 Νομική μορφή κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα

Οι οργανισμοί της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα αναπτύχθηκαν πολύ αργότερα από τους αντίστοιχους ευρωπαϊκούς. Οι τέσσερις κύριες κατηγορίες που προαναφέρθηκαν έχουν τα τελευταία χρόνια εξελιχθεί με νέες οργανωτικές μορφές. Στη χώρα μας οι νομικές μορφές που λαμβάνουν οι οργανισμοί είναι κυρίως ο συνεταιρισμός, ο κοινωνικός συνεταιρισμός περιορισμένης ευθύνης, η κοινωνική επιχείρηση, η αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία, η κοινωνική δικαιοχρησία και οι θερμοκοιτίδες επιχειρήσεων.

3.3.1 Ο συνεταιρισμός

Ο συνεταιρισμός είναι ένα μοντέλο επιχείρησης που οδηγείται από τις ανάγκες των ανθρώπων να χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες του παρά να επενδύουν το κεφάλαιό τους σε αυτό. Αυτές οι μορφές επιχειρήσεων βοηθούν την αποδοτική και ταυτόχρονα βιώσιμη λειτουργία των αγορών. Ως ορισμός, σύμφωνα με τη Διεθνή Συνεταιριστική Συμμαχία (I.C.A.), ο συνεταιρισμός αποτελεί μια αυτόνομη ένωση προσώπων που ενώνονται εθελοντικά για να ικανοποιήσουν τις κοινές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ανάγκες και φιλοδοξίες τους μέσω μιας από κοινού κύριας και δημοκρατικά ελεγχόμενης επιχείρησης.

Ο συνεταιρισμός ορίζεται επίσης ως εμπορική εταιρεία με νομική προσωπικότητα, της οποίας ο αριθμός των συνεταιριών και το κεφάλαιο είναι μεταβλητά. Ο σκοπός της είναι η προαγωγή της ιδιωτικής οικονομίας κάθε μέλους και όχι το κέρδος, η ηθική και πολιτιστική προαγωγή του και η βελτίωση της ποιότητας ζωής του μέσα σε μια επιχείρηση. Θεωρείται προσωπική εταιρεία γιατί αποτελεί ένωση προσώπων και όχι ένωση κεφαλαίων (Ντούλια, 2015). Στο συνεταιρισμό συντελείται μια προσπάθεια των μελών που συνεταιρίζονται να επιτύχουν ελάττωση των κερδών των εκ διάμεσων κερδοσκοπών, μέσα από τη συνεργασία των εμπλεκόμενων. Επίσης, σηματοδοτεί μια έκφραση του συνεργατικού ιδεώδους, για αυτό το λόγο αντιμετωπίζεται ευνοϊκά από τις κυβερνήσεις των περισσότερων χωρών.

Εκτός από τα προαναφερόμενα, κάποια ακόμα κύρια χαρακτηριστικά του συνεταιρισμού που αναφέρονται στον Οδηγό Ίδρυσης και Λειτουργίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων του Εθνικού Θεματικού Δικτύου Κοινωνικής Οικονομίας (2005) είναι:

1. Ο καθορισμός του ύψους του κεφαλαίου από τα ίδια τα μέλη χωρίς περιορισμούς (προς τα πάνω ή προς τα κάτω) και στη συνέχεια η διαίρεση του σε μερίδες
2. Απλοί αλλά πολύ συγκεκριμένοι όροι σύστασης και λειτουργίας του συνεταιρισμού καθ' όλη τη διάρκεια της λειτουργίας του
3. Καθορισμένη διάρκεια, χωρίς τη μη αναγραφή αυτής να αποτελεί στοιχείο ακυρότητας για τη λειτουργία της εταιρίας
4. Η ευθύνη που έχουν οι εταίροι είναι μικρή, η οποία ανέρχεται στο ύψος του εταιρικού μεριδίου
5. Η λήψη αποφάσεων με πλειοψηφική μέθοδο του μισού και άνω όλου του αριθμού των εταίρων, καθώς και η ισότιμη συμμετοχή όλων των μελών (ισότιμη είναι και η ψήφος τους)
6. Καθορισμός δύο οργάνων, το ένα είναι η Γενική Συνέλευση των εταίρων και το δεύτερο είναι ο πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου
7. Υπάρχει τόσο η δυνατότητα της ελεύθερης και εθελοντικής ένωσης όσο και της απόσυρσης από τη δραστηριότητα
8. Η δίκαιη διανομή των κερδών, η διάθεση των οποίων γίνεται σύμφωνα με όσα ορίζει το καταστατικό
9. Τα κέρδη είναι πιθανό να αποδοθούν στα μέλη, να επανεπενδυθούν ή ακόμα και να διατεθούν για υποστήριξη δράσεων του συνεταιρισμού

10. Η λειτουργία του συνεταιρισμού βασίζεται στις αξίες της αυτοβοήθειας, της δημοκρατίας, της ισότητας, της ισοτιμίας και της αλληλεγγύης και στις ηθικές αξίες της εντιμότητας, της διαφάνειας, της κοινωνικής υπευθυνότητας και της φροντίδας προς τους άλλους

11. Ο συνεταιρισμός αποτελεί ένα μέσον για τη βιώσιμη ανάπτυξη της κοινότητας μέσα στην οποία δραστηριοποιείται, έχοντας ως βάση τις πολιτικές που εγκρίνονται από τα μέλη του.

Οι συνεταιρισμοί διακρίνονται στις εξής κατηγορίες: γεωργικοί, αστικοί, παραγωγικοί, καταναλωτικοί, προμηθευτικοί, πιστωτικοί, αναγκαστικοί, ελεύθεροι, ενώσεις συνεταιρισμών, ομοσπονδία συνεταιρισμών και συνομοσπονδία συνεταιρισμών.

Κάποιες από τις κύριες δραστηριότητες τους είναι η συγκέντρωση, συσκευασία, τυποποίηση, αποθήκευση, συντήρηση, μεταφορά και πώληση στο εσωτερικό της χώρας ή στο εξωτερικό προϊόντων οικιακής οικονομίας και οικοτεχνίας των μελών. Στις δραστηριότητες επίσης περιλαμβάνονται η απόκτηση κατά κυριότητα ή μίσθωση αστικών και αγροτικών ακινήτων για τη δημιουργία τουριστικών εγκαταστάσεων, τη συνεργασία με ομοειδείς φορείς και επαγγελματίες κάθε είδους οργανώσεις και ιδιώτες για την προώθηση και πώληση των προϊόντων. Η συμμετοχή των συνεταιρισμών σε εθνικά και ευρωπαϊκά προγράμματα και πρωτοβουλίες είναι μία ακόμα δραστηριότητα, καθώς και η αξιοποίηση παραδοσιακών επαγγελμάτων (Εθνικό Θεματικό Δίκτυο Κοινωνικής Οικονομίας, 2005).

Από τη λειτουργία των συνεταιρισμών γενικά αλλά και στη χώρα μας προκύπτουν αρκετά πλεονεκτήματα. Εδώ και αρκετά χρόνια αποτελούν τον κύριο κορμό της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα και λειτουργούν κυρίως ως επιχειρήσεις, παράγοντας και διαθέτοντας προϊόντα και υπηρεσίες. Έχουν αναπτύξει συναλλακτικές σχέσεις με το δημόσιο τομέα και παρέχουν θέσεις εργασίας σε πληθυσμούς που υπό άλλες συνθήκες θα βρίσκονταν εκτός της αγοράς εργασίας. Οι συνεταιρισμοί παρέχουν αγαθά και υπηρεσίες σε τμήματα της αγοράς που θεωρούνται μη κερδοσκοπικά, καλύπτοντας με αυτό τον τρόπο ανάγκες και συμβάλλοντας με καινοτόμο τρόπο στην ανάπτυξη της περιοχής που δραστηριοποιούνται (Εθνικό Θεματικό Δίκτυο Κοινωνικής Οικονομίας, 2005).

Εντούτοις, χρειάζεται προσοχή καθώς η συνεταιριστική παράδοση στη χώρα μας έχει υποστεί αλλοίωση τα τελευταία χρόνια, αφήνοντας έτσι αρνητική παρακαταθήκη για τους κοινωνικούς συνεταιρισμούς. Καθώς κατά κύριο λόγο επιδιώκουν τη διασφάλιση και επιδίωξη των συμφερόντων των μελών τους και όχι

πάντα την εξέλιξη του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου, αξιοποιούνται άλλες νομικές μορφές για ένταξη στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας (Αδάμ, 2016).

3.3.2 Ο Κοινωνικός Συνεταιρισμός Περιορισμένης Ευθύνης

Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (ΚΟΙ.Σ.Π.Ε.) είναι Νομικά Πρόσωπα Ιδιωτικού Δικαίου Κερδοσκοπικού Χαρακτήρα που θεσμοθετήθηκαν με τον Νόμο 2716/1999. Αποτελούν μονάδες ψυχικής υγείας με εμπορική ιδιότητα. Η ανάπτυξη και η εποπτεία τους ανήκει στο Υπουργείο Υγείας και ασκείται από τη Διεύθυνση Ψυχικής Υγείας. Μπορούν να είναι ταυτόχρονα παραγωγικές, εμπορικές, κοινωνικές, και εκπαιδευτικές μονάδες και να αναπτύσσουν οποιαδήποτε οικονομική δραστηριότητα. Μπορούν να συνεργάζονται μέσω κοινοπραξιών ή προγραμματικών συμβάσεων με άλλα φυσική ή νομικά πρόσωπα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, εταιρείες ή άλλες ενώσεις που έχουν ως αντικείμενο την ανάπτυξη ποικίλων δράσεων. Σύμφωνα με τον Νόμο 4019/2011 οι ΚΟΙ.Σ.Π.Ε. ανήκουν αυτοδίκαια στις Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ.) Ένταξης (Πανελλήνια Ομοσπονδία των ΚΟΙ.Σ.Π.Ε., 2015).

Πίνακας 3.1

Γεωγραφική κατανομή ΚΟΙΣΠΕ ανά περιφέρεια

Περιφέρεια	Αριθμός
Αττική	6
Ανατολική Μακεδονία-Θράκη	0
Κεντρική Μακεδονία	2
Δυτική Μακεδονία	0
Ήπειρος	1
Θεσσαλία	0
Ιόνια Νησιά	2
Δυτική Ελλάδα	1
Πελοπόννησος	0
Στερεά Ελλάδα	1
Βόρειο Αιγαίο	1
Νότιο Αιγαίο	1
Κρήτη	1
Σύνολο	16

Πηγή: Αδάμ, 2012.

Οι ΚΟΙ.Σ.Π.Ε. αποτέλεσαν το πρώτο και αρκετά καινοτόμο θεσμοθετημένο μοντέλο κοινωνικής επιχείρησης στην Ελλάδα. Βασικός στόχος ήταν εξ αρχής η κοινωνικοοικονομική ενσωμάτωση και η επαγγελματική επανένταξη των ατόμων με ψυχοκοινωνικές δυσκολίες, συμβάλλοντας στην αποκατάσταση και στην οικονομική τους αυτάρκεια. Για την υλοποίηση αυτού του στόχου οι ΚΟΙ.Σ.Π.Ε. έχουν εμπορική ιδιότητα και μπορούν να αναπτύξουν οποιαδήποτε οικονομική δραστηριότητα (αγροτική, κτηνοτροφική, μελισσοκομική, αλιευτική, δασική, βιομηχανική, βιοτεχνική, ξενοδοχειακή, εμπορική, παροχής υπηρεσιών, κοινωνικής ανάπτυξης) (Κυριακίδου & Σαλαβού, 2014).

Στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους προστίθενται η εξασφάλιση της δημοκρατικής συμμετοχής όλων των μελών στη λήψη αποφάσεων, στη διοίκηση και τη διαχείριση καθώς και στη διανομή των κερδών. Σε όλες τις πλευρές εμπεριέχεται η αλληλεγγύη μεταξύ των μελών- ωφελούμενων και των εργαζόμενων.

Για την ίδρυση ενός Κοινωνικού Συνεταιρισμού Περιορισμένης Ευθύνης χρειάζονται το λιγότερο δεκαπέντε άτομα, εκ των οποίων το 35% τουλάχιστον απαιτείται να είναι άτομα με ψυχικές διαταραχές, ακόμα και άτομα που δεν διαθέτουν δικαιοπρακτική ικανότητα σύμφωνα με τον νόμο (Α κατηγορία μελών). Ένα ποσοστό (να μην υπερβαίνει το 45%) θα πρέπει να αποτελείται από εργαζόμενους στο χώρο της ψυχικής υγείας (Β κατηγορία μελών) και το 20% (το μέγιστο) μπορούν να είναι άλλα φυσικά ή νομικά πρόσωπα όπως δήμοι, κοινότητες κ.α. (Γ κατηγορία μελών) (Ντούλια, 2015).

Το συνεταιριστικό κεφάλαιο απαρτίζεται από τις συνεταιριστικές μερίδες που έχουν όλα τα μέλη του ΚΟΙ.Σ.Π.Ε.. Η συνεταιριστική μερίδα είναι ίση και αδιαίρετη για όλα τα μέλη. Οι εργαζόμενοι ψυχικά ασθενείς στον συνεταιρισμό απασχολούνται και αμείβονται για την παραγωγικότητα και τον χρόνο εργασίας τους. Η μεγάλη καινοτομία που εφαρμόστηκε είναι ότι η αμοιβή τους αυτή προστίθεται στα επιδόματα ή στις συντάξεις που ενδεχομένως να λαμβάνουν. Εάν είναι ανασφάλιστοι τους ασφαλίσει ο συνεταιρισμός στον αντίστοιχο ασφαλιστικό φορέα. Στα υπόλοιπα μέλη καλύπτονται μόνο οι δαπάνες που πραγματοποιούν κατά την άσκηση της δραστηριότητας τους (Εθνικό Θεματικό Δίκτυο Κοινωνικής Οικονομίας, 2005).

Ως πλεονεκτήματα και καινοτομίες που θεσμοθετήθηκαν με τη λειτουργία των ΚΟΙ.Σ.Π.Ε. αναγνωρίζονται τα εξής:

- Η διαδικασία λήψης αποφάσεων, η οποία έχει συμμετοχικό και δημοκρατικό χαρακτήρα και η «φωνή» των ληπτών υπηρεσιών ψυχικής υγείας που εξασφαλίζεται από τη σύνθεση των εταίρων
- Η κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη ατόμων με ψυχοκοινωνικές δυσκολίες, που υπό άλλες συνθήκες θα έμεναν εκτός της αγοράς εργασίας
- Η δυνατότητα τα άτομα με ψυχοκοινωνικές δυσκολίες να συμμετέχουν στο συνεταιρισμό με διττό ρόλο: ως μέλη και ως εργαζόμενοι
- Τα μέλη της Β κατηγορίας αμείβονται από τον φορέα ψυχικής υγείας από τον οποίο προέρχονται και όχι από τον συνεταιρισμό
- Υπάρχει η δυνατότητα αξιοποίησης χώρων και εγκαταστάσεων των ψυχιατρικών νοσοκομείων και άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου
- Το καθεστώς φορολογίας διαφοροποιείται, με τον ΚΟΙ.Σ.Π.Ε. να απαλλάσσεται από κάθε φόρο άμεσο, έμμεσο ή υπέρ τρίτων εκτός του Φ.Π.Α.
- Οι εργαζόμενοι λήπτες υπηρεσιών ψυχικής υγείας δεν χάνουν παροχές πρόνοιας ή συντάξεις που τυχόν λαμβάνουν, η αμοιβή από την εργασία τους προστίθεται σε αυτά.

3.3.3 Η Κοινωνική Επιχείρηση

Η κοινωνική επιχείρηση (Κοιν.Σ.Επ.) αποτελεί τη νέα νομική μορφή που θεσπίζεται με τον Νόμο 4019/2011 ως φορέας Κοινωνικής Οικονομίας. Είναι αστικός συνεταιρισμός ο οποίος προβλέπεται να έχει εξ αρχής κοινωνικό σκοπό και εμπορική δραστηριότητα. Τα μέλη της μπορούν να είναι είτε φυσικά είτε νομικά πρόσωπα και συμμετέχουν στην επιχείρηση με μία ψήφο, ανεξάρτητα από τον αριθμό των συνεταιριστικών μερίδων που μπορεί να κατέχουν (Κυριακίδου & Σαλαβού, 2014).

Οι Κοιν.Σ.Επ. διακρίνονται, ανάλογα με τον ειδικότερο σκοπό δημιουργίας τους, σε τρεις κατηγορίες: ένταξης, κοινωνικής φροντίδας και συλλογικού και παραγωγικού σκοπού. Οι κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις ένταξης αφορούν στην ένταξη στην οικονομική και κοινωνική ζωή ατόμων που ανήκουν στις ευάλωτες ομάδες πληθυσμού (άτομα με σωματικές, ψυχικές, νοητικές ή αισθητηριακές αναπηρίες, άτομα εξαρτημένα ή απεξαρτημένα από ουσίες, φυλακισμένοι ή

αποφυλακισμένοι, ανήλικοι παραβάτες). Το ελάχιστο ποσοστό των εργαζομένων από ευάλωτες ομάδες πληθυσμού σε αυτού του είδους τις επιχειρήσεις είναι 40%. Οι κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις κοινωνικής φροντίδας αφορούν την παραγωγή και παροχή προϊόντων και υπηρεσιών κοινωνικοπρονοιακού χαρακτήρα σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού, όπως σε ηλικιωμένους, βρέφη, παιδιά, άτομα με αναπηρία και άτομα με χρόνιες παθήσεις. Οι κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις παραγωγικού και συλλογικού σκοπού αφορούν την παραγωγή προϊόντων και την παροχή υπηρεσιών και την ικανοποίηση των αναγκών της συλλογικότητας της οποίας προάγουν το τοπικό και συλλογικό συμφέρον, την προώθηση της απασχόλησης, την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής και την ενδυνάμωση της τοπικής ή περιφερειακής ανάπτυξης (με δράσεις για τον πολιτισμό, το περιβάλλον, την οικολογία, την εκπαίδευση, τις παροχές κοινής ωφέλειας, την αξιοποίηση των τοπικών προϊόντων, τη διατήρηση παραδοσιακών δραστηριοτήτων και επαγγελμάτων κ.α.) (Αλληλεγγύη για όλους, 2013).

Μέλος σε μια κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση μπορεί να γίνει οποιοδήποτε φυσικό πρόσωπο ή εταιρία (οι εταιρείες μπορούν να αποτελούν μέχρι το 1/3 του συνόλου των μελών). Κάθε μέλος διαθέτει τουλάχιστον μία υποχρεωτική συνεταιριστική μερίδα (μπορεί προαιρετικά έως πέντε). Ένα μέλος της Κοιν.Σ.Επ. δεν μπορεί να μετέχει σε κάποια άλλη που έχει έδρα στην ίδια Περιφερειακή Ενότητα και τον ίδιο καταστατικό σκοπό. Μόνο στις Κοιν.Σ.Επ. ένταξης μπορούν να συμμετέχουν ως μέλη Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης ή Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου που υπάγονται σε Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Κάθε μέλος της διοικούσας επιτροπής είναι υποχρεωτικά και μέλος της επιχείρησης (Επιδότηση & Επιχειρηματικότητα, 2012). Η διοίκηση της κοινωνικής συνεταιριστικής επιχείρησης γίνεται από τη γενική συνέλευση των μελών και τη διοικούσα επιτροπή. Η γενική συνέλευση των μελών συνέρχεται τακτικώς μία τουλάχιστον φορά κάθε χρόνο.

Η διανομή των κερδών της κοινωνικής συνεταιριστικής επιχείρησης γίνεται με ποσόστωση καθορισμένη από τον νόμο. Ένα ποσοστό 5% διατίθεται αποκλειστικά για τον σχηματισμό αποθεματικού. Ένα ποσοστό έως 35% μπορεί να διανεμηθεί στους εργαζόμενους της επιχείρησης ως κίνητρο παραγωγικότητας (bonus) σύμφωνα με το καταστατικό. Το υπόλοιπο ποσό διατίθεται για επανεπένδυση, για τις δραστηριότητες της επιχείρησης και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας (Αδάμ, 2014).

Υπάρχουν οικονομικοί παράγοντες που διευκολύνουν την ίδρυση και λειτουργία των κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων. Κατ' αρχάς, με το Νόμο 4019/2011 η

Κοιν.Σ.Επ. δεν υπόκειται σε φορολογία εισοδήματος για τα κέρδη της. Οι εργαζόμενοι που ανήκουν στις Ευάλωτες Κοινωνικά Ομάδες και λαμβάνουν επίδομα πρόνοιας ή άλλες κρατικές παροχές συνεχίζουν να λαμβάνουν αυτές τις παροχές παράλληλα με την αμοιβή τους από την εργασία τους. Οι επιχειρήσεις αυτές έχουν πρόσβαση σε κονδύλια από το υπό σύσταση Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας, και μπορούν να ενταχθούν σε προγράμματα στήριξης της επιχειρηματικότητας, προγράμματα του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού καθώς και συγχρηματοδοτούμενα ευρωπαϊκά προγράμματα κατά την έναρξη της λειτουργίας τους. Μπορούν επίσης να συνάψουν συμβάσεις με τον δημόσιο αλλά και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα και τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης Α και Β βαθμού (Επιδότηση & Επιχειρηματικότητα, 2012).

Στις κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις όσοι συμμετέχουν ως μέλη ή ως εργαζόμενοι απολαμβάνουν και ορισμένα οφέλη: αν κάποιος είναι συνétairos σε μια τέτοια εταιρεία δεν επιβαρύνεται φορολογικά με κανένα τρόπο, ούτε χρειάζεται να δηλωθεί σε κάποιον ασφαλιστικό φορέα. Η καινοτομία ως προς τους εργαζόμενους παρέχει ένα προστατευμένο πλαίσιο για κάθε κατηγορία ξεχωριστά (για παράδειγμα διατηρείται η σύνταξη για αυτούς που έχουν δικαίωμα, αν είναι επιδοτούμενος άνεργος δεν χάνει το δικαίωμα του επιδόματος ή τις ευκαιρίες επιδότησης που προκύπτουν από αυτήν την ιδιότητα, κάποιος που λαμβάνει επίδομα πρόνοιας λόγω αναπηρίας ή ανέχειας συνεχίζει να το λαμβάνει). Επίσης, το 35% των κερδών αναδιανέμεται στους εργαζόμενους ως όφελος παραγωγικότητας και ενίσχυσης της απόδοσής τους (Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικονομίας, 2015).

Τα νεώτερα δεδομένα για τη λειτουργία αυτής της μορφής των επιχειρήσεων είναι οι αλλαγές στο φορολογικό νομοσχέδιο. Με το Νέο Κώδικα Φορολογίας Εισοδήματος του 2013 οι συνεταιρισμοί και οι ενώσεις αυτών υπόκεινται σε φόρο εισοδήματος νομικών προσώπων και νομικών οντοτήτων. Το 2015 διευκρινίστηκε ότι οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις εμπίπτουν σε αυτή την κατηγορία, με συνέπεια να καταργούνται για αυτές οι ευνοϊκές φορολογικές ρυθμίσεις που απέτρεπαν τη φορολόγηση των ποσών για το αποθεματικό και για την επανεπένδυση στις δραστηριότητες της επιχείρησης. Πλέον οι Κοιν.Σ.Επ. έχουν τις ίδιες φορολογικές υποχρεώσεις με τους λοιπούς επιτηδευματίες (Taxlaw, 2016).

Το Υπουργείο Οικονομικών με εγκύκλιο του διευκρινίζει ότι ως εισόδημα των Κοιν.Σ.Επ. θεωρούνται τόσο οι συνδρομές των μελών (που δεν καλύπτουν το κεφάλαιο της επιχείρησης) όσο και κάθε είδους δωρεά και χορηγία που γίνεται προς αυτές. Για

αυτό το λόγο θεωρούνται εισοδήματα των επιχειρήσεων από την επιχειρηματική τους δράση, και φορολογούνται με βάση το Νέο Κώδικα Φορολογίας Εισοδήματος του 2013 (Δίκτυο Κοιν.Σ.Επ., 2016).

3.3.4 Η Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία

Η Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία (Α.Μ.Κ.Ε.) αποτελεί φορέα εταιρικής δραστηριότητας. Το βασικό χαρακτηριστικό της (και αυτό που διαφοροποιεί τις κερδοσκοπικές από τις μη) είναι η απαγόρευση της διανομής των κερδών στους εταίρους κατά τη διάρκεια ή στο τέλος της διαχειριστικής περιόδου. Αυτή η μορφή εταιρείας έχει συνήθως ως στόχο την επιδίωξη φιλανθρωπικών, καλλιτεχνικών, επιστημονικών, ιδεολογικών, πολιτιστικών ή άλλων κοινωφελών στόχων, ενώ μπορούν παράλληλα να έχουν και οικονομικό σκοπό. Ο μη κερδοσκοπικός χαρακτήρας καθορίζεται από το καταστατικό που κατατίθεται στην αρμόδια Δημόσια Οικονομική Υπηρεσία (Αδάμ, 2014).

Για την ίδρυση της εταιρείας απαιτείται η εισφορά τουλάχιστον δύο εταίρων (φυσικών ή νομικών προσώπων). Οι εισφορές τους μπορούν να συνίστανται σε εργασία τους, σε χρήματα ή σε άλλα αντικείμενα, καθώς και σε κάθε άλλη παροχή. Αν δεν συμφωνήθηκε κάτι άλλο, οι εταίροι είναι υποχρεωμένοι σε ίσες εισφορές. Δεν ορίζεται απαιτούμενο ύψος κεφαλαίου. Ο εταίρος ευθύνεται μόνο για την επιμέλεια που δείχνει στις δικές του υποθέσεις, και δεν δικαιούται να ενεργεί για δικό του ή ξένο λογαριασμό με πράξεις αντίθετες με τα συμφέροντα της εταιρείας.

Η διοίκηση της εταιρείας γίνεται από όλους τους εταίρους και απαιτείται η συναίνεση όλων για κάθε πράξη, εκτός αν έχει συμφωνηθεί διαφορετικά. Σε αυτήν την περίπτωση, εάν δηλαδή η διαχείριση των εταιρικών υποθέσεων έχει ανατεθεί σε έναν ή μερικούς από τους εταίρους, οι υπόλοιποι αποκλείονται από τη διαχείριση. Ο καθορισμένος διαχειριστής δεν αμείβεται για το διοικητικό έργο που παρέχει, εκτός αν έχει καθοριστεί διαφορετικά (Εθνικό Θεματικό Δίκτυο Κοινωνικής Οικονομίας, 2005).

Οι εισφορές των εταίρων, καθώς και ό,τι αποκτάται για την εταιρεία από τη διαχείρισή της, ανήκουν σε όλους τους εταίρους κατά το λόγο της εταιρικής μερίδας που κατέχει ο καθένας. Οι υποχρεώσεις που προέκυψαν απέναντι σε τρίτους από τη διαχείριση ή την αντιπροσώπευση της εταιρείας βαρύνουν όλους τους εταίρους κατά το λόγο της εταιρικής μερίδας του καθενός (Αδάμ, 2014).

3.3.5 Η Κοινωνική Δικαιόχρηση (social franchising)

Το μοντέλο κοινωνικής επιχειρηματικότητας της κοινωνικής δικαιόχρησης περιγράφει τη δημιουργία ενός δικτύου κοινωνικών επιχειρήσεων (δικαιοδόχων φορέων) οι οποίες είναι κοινές επιχειρήσεις των ιδρυτών τους στη βάση της ισοτιμίας. Η δράση αυτών των επιχειρήσεων καθορίζεται από μία «μητρική» επιχείρηση (δικαιοπάροχος). Αυτή καθοδηγεί και υποστηρίζει επιχειρηματικά το δίκτυο. Εφοδιάζει τις επιχειρήσεις με συγκεκριμένα διακριτικά χαρακτηριστικά, προωθεί τα προϊόντα τους σε ενιαίο δίκτυο πωλήσεων και εφαρμόζει για όλες κοινή στρατηγική ανάπτυξης. Τα μέλη του δικτύου δικαιόχρησης (δικαιοδόχοι φορείς, δικαιοπάροχοι και νέες επιχειρήσεις) συγκροτούνται με τη μορφή της Εταιρείας Περιορισμένης Ευθύνης (Σαλαβού & Κυριακίδου, 2015).

Οι υπηρεσίες και τα προϊόντα των επιχειρήσεων που συγκροτούν το δίκτυο αποτελούνται κυρίως από βιολογικά, παραδοσιακά και εναλλακτικά προϊόντα. Η κάθε επιχείρηση διαθέτει στην αγορά συγκεκριμένα προϊόντα (ανάλογα πάντα με τις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής), παράλληλα όμως διακινεί και τα αντίστοιχα προϊόντα των υπόλοιπων επιχειρήσεων του δικτύου, τα οποία κατέχουν ενιαίο brand name και σύστημα marketing. Διαφαίνεται ότι αυτές οι κοινωνικές επιχειρήσεις χρησιμοποιούν ενιαίο όνομα, τεχνογνωσία, διαφήμιση, σύστημα προμηθειών, χρηματοδοτήσεων, ώστε να έχουν κοινή αντιμετώπιση των δυσκολιών που υπάρχουν για αυτές στην ελεύθερη αγορά της οικονομίας, και να αυξήσουν τις πιθανότητες επιτυχούς λειτουργίας τους.

Σύμφωνα με τον τρόπο λειτουργίας του δικτύου της κοινωνικής δικαιόχρησης, κάθε μία από τις επιχειρήσεις-δικαιοδόχους φορείς έχει ίσο μερίδιο στη μητρική επιχείρηση δικαιοπαροχής. Αυτό το χαρακτηριστικό είναι διαφορετικό σε αυτή την επιχειρηματική μορφή, αν τη συγκρίνουμε με κερδοσκοπικές επιχειρήσεις franchising. Οι επιχειρηματικοί στόχοι έχουν κοινωνικό χαρακτήρα, καθώς στη λειτουργία των επιχειρήσεων περιλαμβάνεται η ένταξη στην απασχόληση ατόμων από ευπαθείς κοινωνικά ομάδες (Εθνικό Θεματικό Δίκτυο Κοινωνικής Οικονομίας, 2005).

3.3.6 Η θερμοκοιτίδα επιχειρήσεων (business incubator)

Τη δεκαετία του 1980 στην Αμερική και στο Ηνωμένο Βασίλειο αναπτύχθηκε η ιδέα της ανάπτυξης της θερμοκοιτίδας επιχειρήσεων, ως μέσο υποστήριξης για την επιχειρησιακή ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η εξάπλωσή της συνεχίστηκε στην

Ευρώπη, με προώθηση από την περιφερειακή πολιτική, η οποία δημιούργησε τα Κέντρα Καινοτομίας για Επιχειρήσεις. Ο στόχος αυτών των κέντρων είναι να παρέχουν βοήθεια, συμβουλευτική και προώθηση πολιτικών για επιχειρηματικότητα και οικονομική ανάπτυξη. Τα κέντρα υποστηρίζουν τη δημιουργία νέων επιχειρήσεων ή καινοτομιών, αλλά και την αναδιοργάνωση ήδη ενεργών μικρομεσαίων επιχειρήσεων (Ντούλια, 2015).

Η λειτουργία των θερμοκοιτίδων επιχειρήσεων είναι καταλυτική για τη σύσταση και την ανάπτυξη των εταιρειών. Αναλαμβάνουν να υποστηρίξουν νέες ιδέες για εταιρείες, τις οποίες συνδράμουν στο να δημιουργηθούν και να αναπτυχθούν στα αρχικά στάδια λειτουργίας τους. Από τη θερμοκοιτίδα παρέχεται χώρος για στέγαση αλλά και μια ποικιλία υπηρεσιών όπως νομική και γραμματειακή υποστήριξη, λογιστήριο, συμβουλές στρατηγικής και "marketing" και άλλες. Ο στόχος είναι μετά την αποχώρηση από τη θερμοκοιτίδα η επιχείρηση να είναι βιώσιμη αυτόνομα. Ο μέσος χρόνος παραμονής στη θερμοκοιτίδα ποικίλει από τρία έως πέντε έτη. Μετά το πέρας αυτού του χρονικού διαστήματος η επιχείρηση αποχωρεί από τους χώρους της θερμοκοιτίδας και μεταφέρεται σε νέο χώρο.

Το μοντέλο κοινωνικής επιχειρηματικότητας της θερμοκοιτίδας επιχειρήσεων αντιμετωπίζει το αυξανόμενο πρόβλημα των ανισοτήτων που βιώνουν οι άνεργοι που επιθυμούν να αναπτύξουν επιχειρηματικές δραστηριότητες μέσω της εφαρμογής ενός ολοκληρωμένου πιλοτικού μοντέλου ενίσχυσης πρωτοβουλιών επιχειρηματικότητας (Κυριακίδου & Σαλαβού, 2014).

3.4 Ανακεφαλαίωση

Οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρώπη κατέχουν πολλές διαφορετικές μορφές, με κάθε μία να έχει τα δικά της πλεονεκτήματα.

Οι μορφές που αξιοποιούν οι φορείς στην Ελλάδα είναι αρκετές, έχουν όμως πολλά κοινά χαρακτηριστικά. Η διοικητική αυτοτέλεια και διαφοροποίησή τους από την κρατική λειτουργία, η επιχειρηματική δράση και η κερδοφορία με απώτερο στόχο τη δημιουργία κοινωνικής αξίας και η ένταξη των ατόμων από ευπαθείς κοινωνικά ομάδες είναι οι ομοιότητες που παρατηρούνται στη λειτουργία και τη φιλοσοφία των οργανισμών αυτών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ

4.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό μελετώνται αρχικά τα αίτια και οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης της Ελλάδας και οι παρούσες συνθήκες για την ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας στη χώρα. Στη συνέχεια εντοπίζονται προγράμματα που στοχεύουν στην ενίσχυση της ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας στη χώρα, και αναλύονται στοιχεία της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας που αποτελούν κομβικό σημείο για την ανάπτυξη του τομέα και κατ' επέκταση της οικονομικής δραστηριότητας.

4.2 Αίτια της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα

Η οικονομική κρίση που εκδηλώθηκε σε παγκόσμια κλίμακα στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 2000 είχε μεγάλο αντίκτυπο στην Ευρώπη και την Ελλάδα. Σε μικρό χρονικό διάστημα το πραγματικό ΑΕΠ συρρικνώθηκε, ενώ το ποσοστό ανεργίας πολλαπλασιάστηκε. Τα καταστροφικά αυτά αποτελέσματα για την Ελλάδα εντοπίζονται σε συνθήκες και πολιτικές που προηγήθηκαν εκείνων των χρόνων (Γαλενιανός, 2015).

Σύμφωνα με το Γαλενιανό (2015) η Ευρωπαϊκή Ένωση θεώρησε τα δημοσιονομικά ελλείμματα της χώρας ως τον κύριο παράγοντα πρόκλησης της κρίσης στη χώρα. Το δημοσιονομικό έλλειμμα ήταν σε αρκετά υψηλά επίπεδα και πριν από την εμφάνιση της κρίσης του 2008. Με την είσοδο στην Οικονομική Νομισματική Ένωση και την εισαγωγή του ενιαίου νομίσματος (ευρώ) επιτεύχθηκε ενοποίηση στη χρηματοπιστωτική ευρωπαϊκή αγορά, επιτρέποντας σε όλους τους πολίτες και τις επιχειρήσεις να επενδύουν και να δανείζονται σε ολόκληρη την ευρωζώνη. Ο δημόσιος τομέας της οικονομίας εξασφάλισε έτσι εύκολη και φθηνή πρόσβαση στις παγκόσμιες αγορές χρήματος. Αυτό το γεγονός παράλληλα με την αισιοδοξία για τους υψηλούς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης (θεωρώντας λανθασμένα ότι αυτοί θα επιτρέψουν την αποπληρωμή των χρεών) οδήγησε στην αύξηση του δανεισμού και τη διεύρυνση του ελλείμματος. Ενδεικτικά καταγράφεται η υψηλότερη αύξηση του ελλείμματος το 2009

(μέσα σε ένα χρόνο από 9,8% φτάνει το 15,8%) (Αργεΐτης et al., 2011). Η μη ορθολογική αξιοποίηση των δανείων επιδείνωσε την οικονομική κατάσταση της χώρας (Μεγύρ et al., 2010).

Πίνακας 4.1
Χρέος Γενικής Κυβέρνησης (ακαθάριστο) για τη Νομισματική Ένωση ως ποσοστό του GDP

	2006	2008	2010	2012	2014
18 χώρες	67,5	68,8	84	89,6	92,2
Ελλάδα	103,6	109,4	146,2	159,6	179,9

Πηγή: Eurostat, 2016a

Ο Γραμματίδης (2016) αναφέρει ως αιτίες για την κρίση το αντιπαραγωγικό μοντέλο οργάνωσης της ελληνικής οικονομίας με πολλές αδυναμίες (επιχειρηματική εσωστρέφεια, παραγωγή προσανατολισμένη στην εγχώρια αγορά, αναποτελεσματικός δημόσιος τομέας, μη βιώσιμο ασφαλιστικό σύστημα και ανεπαρκές εκπαιδευτικό σύστημα). Οι Katsimi και Moutos (2010) εντοπίζουν δυσλειτουργίες στις πολιτικές που εφαρμόστηκαν, καθώς απέφυγαν εσκεμμένα το πολιτικό κόστος που θα επέφερε μειώσεις στις κρατικές δαπάνες (μετακινώντας συνειδητά το βάρος της εξυγίανσης του προϋπολογισμού στην αύξηση της φορολόγησης). Αναφέρουν ως μία σημαντική αιτία της κρίσης την αλληλεξάρτηση παραγόντων όπως η φορολογική επιβάρυνση, η φορολογική συμμόρφωση και η παροχή δημόσιων αγαθών.

Μεγάλη έμφαση στην πολιτική που διαμόρφωσε το ελληνικό κράτος μετά την πτώση της χούντας δίνει ο Lyrintzis (2011), υπογραμμίζοντας το σημαντικό ρόλο που έπαιξαν τα δύο μεγάλα κόμματα που εναλλάχτηκαν στην εξουσία. Ως αίτια της κρίσης περιγράφονται η δημοσιονομική σπατάλη του ελληνικού κράτους, η διαφθορά και οι πελατειακές σχέσεις, η ανικανότητα του κρατικού μηχανισμού (δημιουργήθηκε ένας τεράστιος και υπερφορτωμένος δημόσιος τομέας που ήταν υπόλογος στα πολιτικά κόμματα) και τα θεσμικά και πολιτικά προβλήματα εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ευρωζώνης.

4.3 Επιπτώσεις της κρίσης στην ελληνική οικονομία

Η δεινή θέση στην οποία περιήλθε η Ελλάδα την εξανάγκασε να αναζητήσει στήριξη από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Το πρόγραμμα που προτάθηκε από τους θεσμούς αυτούς έδωσε έμφαση στη μείωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, έχοντας ιδιαίτερα αυστηρές προϋποθέσεις. Το πρόγραμμα επέβαλε δημοσιονομική λιτότητα, με σωρεία μέτρων για αύξηση των εσόδων και μείωση των δαπανών (μείωση δύο μισθών στους δημόσιους υπαλλήλους, μειώσεις σε επιδόματα και συντάξεις, αύξηση του ΦΠΑ και έμμεσων φόρων) (Economou et al., 2014) ενώ παράλληλα υπήρχαν προϋποθέσεις για διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στις αμοιβές του δημόσιου τομέα, αλλαγές στο συνταξιοδοτικό και στο σύστημα υγείας και παρεμβάσεις στον ιδιωτικό τομέα (όπως η κατάργηση των συλλογικών συμβάσεων και οι μεταρρυθμίσεις για τα κλειστά επαγγέλματα).

Η παροχή της στήριξης από τους διεθνείς οργανισμούς σηματοδότησε μία περίοδο μεγαλύτερης ύφεσης και όξυνσης των συνεπειών της κρίσης στη χώρα. Το τραπεζικό σύστημα αδυνατούσε να παρέχει ρευστότητα στις επιχειρήσεις. Η πρόωρη συνταξιοδότηση επέφερε απώλεια ανθρώπινου δυναμικού από τις δημόσιες υπηρεσίες. Τα φορολογικά έσοδα μειώθηκαν και παράλληλα αυξήθηκαν οι δαπάνες για την κοινωνική πρόνοια, κυρίως για τα επιδόματα ανεργίας. Οι αρχικοί στόχοι του προγράμματος δεν επιτεύχθηκαν με επακόλουθο την υπογραφή δεύτερου προγράμματος λιτότητας με περαιτέρω αυξήσεις στους φόρους και μειώσεις των φοροαπαλλαγών, μειώσεις σε μισθούς (μείωση και στον κατώτατο μισθό και επιπλέον μείωση για τους νέους έως 25 ετών), συντάξεις και επιδόματα, και περικοπές σε δημόσιες δαπάνες (Κατσίκας et al., 2014).

Το φαινόμενο της φτώχειας στην Ελλάδα πριν την οικονομική κρίση ήταν σε σταθερά αλλά υψηλά επίπεδα (20,1%) συγκρινόμενο με το ποσοστό της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 27 κρατών (16,5%) (Eurostat, 2016b). Σε αυτό το χρονικό διάστημα υπήρχαν πληθυσμιακές ομάδες που πλήττονταν περισσότερο όπως οι γυναίκες, οι ηλικιωμένοι, οι νέοι, τα παιδιά, οι μονογονεϊκές και πολύτεκνες οικογένειες, τα άτομα με χαμηλά εκπαιδευτικά προσόντα, άνεργοι και εργαζόμενοι σε μη συμβατικές μορφές απασχόλησης.

Οι Κατσίκας et al., (2014) στην έκθεσή τους για το κοινωνικό προφίλ της Ελλάδας σε σχέση με τη φτώχεια, τον κοινωνικό αποκλεισμό και την ανισότητα πριν και μετά από την εκδήλωση της κρίσης, εντοπίζουν ότι το ποσοστό φτώχειας αυξήθηκε

στη διάρκεια της κρίσης κατά 15% από το 2008 έως το 2012. Τα ευρήματά τους υποδεικνύουν ότι το βάθος της φτώχειας αυξήθηκε, κάνοντας τους ήδη φτωχούς φτωχότερους. Οι ομάδες του πληθυσμού που ήταν ευάλωτες στη φτώχεια πριν την κρίση επλήγησαν δυσανάλογα. Οι τιμές των αγαθών και των υπηρεσιών δε μειώθηκαν αντίστοιχα με τα εισοδήματα, και σε αυτά προστέθηκε επιπλέον φορολόγηση. Σε σύγκριση των μέσων όρων φτώχειας ευρωπαϊκών χωρών και της Ελλάδας διαπιστώνεται ότι η χώρα είναι περισσότερο ευάλωτη και έχει δεχτεί μεγαλύτερο πλήγμα σε σχέση με άλλες.

Αρκετοί προνοιακοί οργανισμοί, μη κυβερνητικοί οργανισμοί και υγειονομικά ερευνητικά ινστιτούτα έχουν καταγράψει αύξηση των περιστατικών που τους απευθύνθηκαν για προβλήματα σχετικά με την κρίση. Υπήρξε αύξηση στον αριθμό των ατόμων που απευθύνθηκαν σε οργανισμούς για τη σίτισή τους μέσω ημερήσιας παροχής φαγητού καθώς και αύξηση των ατόμων που επικοινωνήσαν με την τηλεφωνική γραμμή βοήθειας για την κατάθλιψη. Παρατηρήθηκε αύξηση στον αριθμό των ανθρώπων που υποσιτίζονται και αναζητούν τροφή στα υπολείμματα των λαϊκών αγορών και στους κάδους απορριμμάτων. Ο πληθυσμός των αστέγων αυξάνεται με ταχύ ρυθμό και διευρύνεται περιλαμβάνοντας όχι μόνο ευάλωτες κοινωνικά ομάδες αλλά και νέους φτωχούς (Μπουρίκης, 2013).

Στις συνθήκες της οικονομικής κρίσης χρειάζεται να γίνει μια συνολικότερη αξιολόγηση κατά πόσο τα άτομα έχουν πρόσβαση σε λειτουργικά και δομικά στοιχεία της κοινωνίας. Παράγοντες που μπορούν να ποσοτικοποιήσουν αυτό το φαινόμενο αποτελούν η δυσκολία πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας, η έλλειψη ευκαιριών στην εκπαίδευση, η έλλειψη πολιτικών πρόνοιας για τις ευάλωτες κοινωνικά ομάδες, ο αποκλεισμός ή η δυσκολία στην πρόσβαση στο χρηματοπιστωτικό σύστημα (για παράδειγμα η πρόσβαση σε έναν τραπεζικό λογαριασμό ή η πιστοληπτική ικανότητα για ένα τραπεζικό δάνειο), η μη ύπαρξη κοινωνικοπρονοιακών υπηρεσιών για τα άτομα με αναπηρίες ή ειδικές ανάγκες, η δυσκολία στην πρόσβαση στις αγορές προϊόντων, ο αποκλεισμός από πολιτικά και πολιτιστικά δρώμενα και ο αποκλεισμός από την αγορά εργασίας (Ανδριοπούλου et al., 2013).

Το να περιθωριοποιείται ένας άνθρωπος από τους άλλους βάση ιδιαίτερων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του και να είναι δύσκολο να ενταχθεί ξανά και ισότιμα ώστε να γίνει αποδεκτός, αναφέρεται ως φαινόμενο κοινωνικού αποκλεισμού (Ζάννης, 2006). Η αδυναμία των ατόμων να συμμετέχουν σε βασικές λειτουργίες της πολιτείας, της οικονομίας και της κοινωνίας σε σύνολο, η αποστέρηση

τους δηλαδή από τα θεμελιώδη πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά ανθρώπινα δικαιώματα συνιστά την έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού. Ένα άτομο θεωρείται κοινωνικά αποκλεισμένο εάν δεν συμμετέχει σε ένα σύνολο δραστηριοτήτων της κοινωνίας στην οποία βρίσκεται, παρόλο που το ίδιο θα επιθυμούσε να συμμετάσχει (Παπάνης et al., 2007).

Στην έρευνα των Ανδριοπούλου et al., (2013) καταγράφεται η σχέση του κινδύνου κοινωνικού αποκλεισμού και της μακροχρόνιας φτώχειας με την αγορά εργασίας. Άτομα που κατέχουν ισχυρούς δεσμούς με την αγορά εργασίας (όπως πλήρως απασχολούμενοι, μισθωτοί, ελεύθεροι επαγγελματίες) και τα μέλη των νοικοκυριών στα οποία ανήκουν έχουν λιγότερο κίνδυνο να βρεθούν εκτεθειμένοι σε κοινωνικό αποκλεισμό. Πληθυσμιακές ομάδες όπως οι άνεργοι, συνταξιούχοι, μερικώς απασχολούμενοι αποτελούν ομάδα υψηλού κινδύνου για τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Το φαινόμενο της ανεργίας του εργατικού δυναμικού από 7,8% το έτος 2008 αυξήθηκε κατακόρυφα στο 24,5% για το έτος 2012 (Eurostat, 2016c). Διαπιστώνεται ότι το συνολικό ποσοστό της ανεργίας τετραπλασιάστηκε. Τα στοιχεία του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού για την εγγεγραμμένη ανεργία κατέγραψαν σταθερή αύξηση στον αριθμό των εγγεγραμμένων ανέργων ανά έτος. Το ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων (εγγεγραμμένοι για συνεχόμενη διάρκεια δώδεκα μηνών) αυξήθηκε από 33,7% το 2010 στο 38,3% το 2012. Οι μακροχρόνια άνεργοι αποτέλεσαν το 42,3% του συνόλου των εγγεγραμμένων που δηλώνουν ότι αναζητούν εργασία. Επίσης εντοπίζεται ότι στο σύνολο των εγγεγραμμένων ανέργων για το έτος 2012 μόνο το 17,3% περίπου λάμβανε επίδομα ανεργίας. Το ποσοστό είναι ενδεικτικό της έλλειψης κοινωνικών πολιτικών για την ενίσχυση των χαμηλών κοινωνικά στρωμάτων (Μπουρίκος, 2013).

Στη διάρκεια των ετών 2008-2014 απωλέσθηκε μία στις τέσσερις θέσεις εργασίας, ο συνολικός αριθμός ανέργων έφτασε το 1,3 εκατομμύρια. Κατά το 2014, έχοντας μειωθεί το ποσοστό αναλογίας των απασχολούμενων στον πληθυσμό άνω των 15 ετών, το 31% του πληθυσμού που εργάζεται με οποιαδήποτε μορφή εργασίας και έχει απολέσει σημαντικό μέρος τους εισοδήματός του από αυτή την εργασία λόγω συνθηκών, αυξήσεις φόρων και άλλων παραγόντων, καλείται να παραγάγει το εισόδημα που θα συντηρήσει το υπόλοιπο 69% του πληθυσμού που δεν εργάζεται (για λόγους ηλικίας, ανεργίας, ή εκτόπισης από την αγορά εργασίας) (Ιωαννίδης & Πιέρρος, 2015).

Η αύξηση του ποσοστού ανεργίας συνδυάστηκε με τη μείωση του εργατικού δυναμικού, καθώς υπήρξε αποχώρηση ανδρών εργαζόμενων από την αγορά εργασίας. Σε σχέση με το φύλο, το ποσοστό ανεργίας των γυναικών είναι υψηλότερο από των ανδρών, όμως ο αριθμός των ανέργων κατανέμεται ισότιμα ανάμεσα στα δύο φύλα. Παρατηρήθηκε ότι οι νεώτερες ηλικίες αποκλείστηκαν σχεδόν καθολικά από την αγορά εργασίας. Όμως επειδή υπήρξε τεράστια αύξηση στον όγκο των ανέργων ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας, το ποσοστό των ανέργων από νεώτερες ηλικίες ως προς το σύνολο των ανέργων συρρικνώθηκε. Το ποσοστό ανεργίας μειώνεται όσο αυξάνεται το εκπαιδευτικό επίπεδο των ατόμων, όμως υπάρχει μεγάλο ποσοστό ανεργίας στους νέους πτυχιούχους ηλικίας 20-29 ετών. Λόγω αυτού του φαινομένου τα άτομα ωθούνται να αναζητήσουν εργασία με χαμηλότερο επίπεδο προσόντων, εκτοπίζοντας με αυτό τον τρόπο τους άνεργους που δεν κατέχουν κάποιο πτυχίο. Επίσης η κατάσταση μακροχρόνιας ανεργίας στην οποία έχει περιέλθει το 75,6% των ανέργων το έτος 2014 επηρεάζει τους ίδιους αλλά και τα υπόλοιπα μέλη του νοικοκυριού στο οποίο ανήκουν (Ιωαννίδης & Πιέρρος, 2015).

Αναφορικά με την πρόσβαση στην εργασία των ευπαθών κοινωνικά ομάδων, τα στοιχεία δεν έχουν ακόμα συστηματοποιηθεί. Καθώς το θέμα της εύρεσης και διατήρησης εργασίας στις παρούσες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες είναι δύσκολο για τα άτομα του γενικού πληθυσμού, αυτή η κατηγορία ατόμων δυσχεραίνεται ακόμα περισσότερο στις συνθήκες της κρίσης. Τα περισσότερα άτομα που εμπίπτουν σε αυτήν την κατηγορία κατηγοριοποιούνται κατά κύριο λόγο στον άνεργο πληθυσμό ή στον οικονομικά μη ενεργό πληθυσμό, όπως δείχνει ο Πίνακας 4.2.

Πίνακας 4.2

Άτομα με αναπηρία ως ποσοστό του γενικού πληθυσμού, των απασχολούμενων, των ανέργων και του οικονομικά μη ενεργού πληθυσμού

	ΕΕ-15	Ελλάδα
Γενικός πληθυσμός	17,8	10,3
Απασχολούμενοι	14,3	6,5
Άνεργοι	16,6	6,5
Οικονομικά μη ενεργοί	26,0	17,0

Πηγή: Eurostat & Ελληνική Στατιστική Αρχή, Ειδική έρευνα για τα άτομα με προβλήματα υγείας ή αναπηρία (Ad hoc, 2002)

Σύμφωνα με τα παραπάνω στοιχεία, το ποσοστό των απασχολούμενων στην Ευρωπαϊκή Ένωση που δηλώνει ότι έχει προβλήματα υγείας ή αναπηρίας υπολείπεται του ποσοστού εκπροσώπησης της αντίστοιχης ομάδας στο γενικό πληθυσμό. Επίσης, τα άτομα με αναπηρία έχουν μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής στον οικονομικά μη ενεργό πληθυσμό, σε σχέση με το ποσοστό συμμετοχής τους στο γενικό πληθυσμό. Στην Ελλάδα η απόκλιση που παρατηρείται είναι μεγαλύτερη (Αδάμ, 2012).

Η παρούσα κοινωνικοοικονομική συγκυρία της κρίσης επιδεινώνει τα επίπεδα απασχολησιμότητας των ατόμων με αναπηρία. Φαίνεται ότι αυτή η πληθυσμιακή ομάδα επωφελείται με καθυστέρηση από τυχόν μείωση της γενικής ανεργίας και αύξηση του επιπέδου απασχόλησης σε περίπτωση που βρισκόμαστε σε ανοδική πορεία του οικονομικού κύκλου, και τείνει να απομακρύνεται πιο άμεσα από την απασχόληση όταν βρισκόμαστε σε περιόδους ύφεσης. Ειδικότερα στα άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας η κρίση δρα δυσμενώς λόγω της διάχυτης κοινωνικοοικονομικής ανασφάλειας και του άγχους για επιβίωση που εντείνονται κατά τη διάρκειά της και θεωρούνται ψυχοπιεστικές καταστάσεις. Αυτή η πληθυσμιακή κατηγορία παρουσιάζει ιδιαίτερα χαμηλούς ρυθμούς ένταξης στην εργασία, καθώς τα άτομα στιγματίζονται λόγω της ψυχικής νόσου και αντιμετωπίζονται με ακόμη μεγαλύτερη επιφύλαξη (Αδάμ, 2012).

Οι πολιτικές ένταξης των ατόμων με αναπηρία στην έμμισθη εργασία δεν έχουν πάντα τα επιθυμητά αποτελέσματα. Παρόλο που υπάρχουν νομοθετικές ρυθμίσεις (για παράδειγμα η θέσπιση προσλήψεων ατόμων με αναπηρία με ποσόστωση στο σύνολο των εργαζομένων μεγάλων επιχειρήσεων) αυτές δεν είχαν ποτέ δεσμευτικό χαρακτήρα. Επίσης, η επιδοματική πολιτική που αφορά την αναπηρία αρκετά συχνά γίνεται ανασταλτικός παράγοντας αξιοποίησης του εργατικού δυναμικού αυτής της πληθυσμιακής ομάδας.

4.4 Η επιχειρηματικότητα και η κοινωνική επιχειρηματικότητα της κρίσης στην Ελλάδα

Οι ελληνικές επιχειρήσεις καλούνται να αναπτύξουν τις δραστηριότητές τους (είτε πρόκειται για υφιστάμενες επιχειρήσεις είτε για νέες επιχειρηματικές ιδέες) σε ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται ιδιαίτερα αντιαναπτυξιακό. Επιχειρηματικές προκλήσεις θέτουν οι νέες συνθήκες που επιφέρει η παγκοσμιοποίηση των αγορών,

αλλά και η οικονομική συγκυρία της ύφεσης που επηρεάζει το μακροοικονομικό περιβάλλον της χώρας (Δεληγιάννης, 2012).

Οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις είναι ιδιαίτερα σημαντικές για την ελληνική οικονομία και την επιχειρηματική πραγματικότητα. Η πλειοψηφία σχεδόν των επιχειρήσεων αποτελείται από μικρομεσαίες, όπως και στην Ευρώπη. Αυτές παρέχουν περίπου το 90% των θέσεων εργασίας και παράγουν τα τρία τέταρτα της συνολικής προστιθέμενης αξίας. Από το 2008 οι δυσχερείς οικονομικές συνθήκες έχουν επιφέρει ένα βαρύ αντίκτυπο στη λειτουργία των μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Το ποσοστό των εργαζομένων σε αυτές έχει μειωθεί κατά περίπου 19%, ενώ η προστιθέμενη αξία τους έχει υποστεί πτώση της τάξεως του 33%. Ο αριθμός των επιχειρήσεων αυτών έχει μικρύνει κατά περίπου το ένα πέμπτο συνολικά, με τις μικρές επιχειρήσεις που απασχολούν 10-49 εργαζόμενους να έχουν υποστεί τη μεγαλύτερη ζημία (European Commission, 2015).

Αναλυτικότερα για την άσκηση της επιχειρηματικότητας το διάστημα Οκτωβρίου 2013-Φεβρουαρίου 2015 ο αριθμός των επιχειρήσεων που ξεκίνησαν τη δράση τους ήταν ο μισός από τον αριθμό που αναφέρεται στο προηγούμενο διάστημα Απριλίου 2011 έως Σεπτεμβρίου 2013 (από 108.822 σε 51.138). Αντίστοιχα μειώθηκε ο ρυθμός με τον οποίο οι επιχειρήσεις σταματούν τη λειτουργία τους κατά περίπου ένα τρίτο, από 88.393 σε 49.325 για τα ίδια διαστήματα. Το ρίσκο παραμένει αρκετά υψηλό για την επιβίωση των επιχειρήσεων λόγω των ευμετάβλητων συνθηκών του οικονομικού και του πολιτικού κλίματος, και οι προβλέψεις για το μέλλον των ελληνικών επιχειρήσεων είναι οι πιο επίφοβες για την Ελλάδα σε σύγκριση με τις άλλες 28 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Commission, 2015).

Τα αποτελέσματα της πανελλαδικής έρευνας της κοινής γνώμης και των επιχειρήσεων, της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ελληνικού Εμπορίου, υποστηρίζουν και αποδεικνύουν το σημαντικό ρόλο που έχουν οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις στο ελληνικό επιχειρηματικό τοπίο. Το 86,8% των ερωτηθέντων πιστεύει ότι ο σχετικά υψηλός αριθμός των μικρομεσαίων επιχειρήσεων που λειτουργούν στην Ελλάδα είναι προς όφελος της οικονομίας, και το 89,4 των ερωτηθέντων συνδέει την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας με τη στήριξη των μικρομεσαίων επιχειρήσεων (Εθνική Συνομοσπονδία Ελληνικού Εμπορίου, 2013). Στην ίδια έρευνα καταγράφεται η αρνητική στάση των ερωτηθέντων για την ανάληψη επιχειρηματικής δράσης μέσα στην παρούσα οικονομική κατάσταση. Ως κύριοι προβληματικοί παράγοντες για τη

λειτουργία των μικρομεσαίων επιχειρήσεων εντοπίζονται η έλλειψη ρευστότητας, η υψηλή φορολόγηση και η χαμηλή καταναλωτική ζήτηση.

Στην ταξινόμηση της World Bank για το έτος 2017 σχετικά με την ευκολία του επιχειρείν η Ελλάδα καταλαμβάνει την 61^η θέση, ανάμεσα σε 190 οικονομίες παγκόσμια. Σε μία κλίμακα από το 0 έως το 100, συγκρινόμενη με το μέσο όρο των χωρών του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης ΟΟΣΑ (77.65), στην Ελλάδα αντιστοιχεί το 68.67. Η ταξινόμηση εντοπίζει συγκεκριμένα στοιχεία στην ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας που είναι μετρήσιμα. Τέτοια είναι για παράδειγμα ο χρόνος που χρειάζεται για να ξεκινήσει μια επιχείρηση τη δραστηριότητά της και το κόστος που περιλαμβάνει αυτή η διαδικασία. Όταν συγκριθούν αυτά τα στοιχεία με το μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ, εντοπίζεται ότι στην Ελλάδα ο χρόνος υπερβαίνει κατά πολύ το μέσο όρο, ενώ το κόστος εκτιμάται σχετικά χαμηλότερο, καθώς και το κεφάλαιο που καλείται να καταβάλλει ο εν δυνάμει επιχειρηματίας.

Πίνακας 4.3

Ενδείξεις άσκησης επιχειρηματικής δραστηριότητας

	Ελλάδα	Χώρες ΟΟΣΑ
Σύνολο διαδικασιών για έναρξη επιχείρησης (αριθμός)	5.0	4.8
Χρόνος εκκίνησης νέας επιχείρησης (ημέρες)	13.0	8.3
Κόστος εκκίνησης νέας επιχείρησης (% κατά κεφαλήν εισόδημα)	2.2	3.1
Ελάχιστο καταβληθέν κεφάλαιο (% κατά κεφαλήν εισόδημα)	0.0	9.2

Πηγή: The World Bank Group, 2016

Στην Παγκόσμια Έκθεση Ανταγωνιστικότητας για τα έτη 2016-2017 η Ελλάδα καταλαμβάνει την 86^η θέση ανάμεσα σε 138 χώρες, από την 81^η που κατείχε για την προηγούμενη διετία. Σύμφωνα με αυτή οι πέντε πιο σημαντικοί παράγοντες που δυσκολεύουν την επιχειρηματική δράση στη χώρα με σειρά σοβαρότητας είναι η πολιτική αστάθεια, οι φορολογικοί συντελεστές, η αναποτελεσματική γραφειοκρατία (αρκετά χρονοβόρες διαδικασίες που οφείλονται στη γραφειοκρατία και στην προβληματική λειτουργία του ρυθμιστικού πλαισίου κατά το ξεκίνημα ενός επιχειρηματικού εγχειρήματος και τη λειτουργία μιας επιχείρησης), η δυσκολία

πρόσβασης σε χρηματοδότηση και η φορολογική νομοθεσία (World Economic Forum, 2016).

Από τα στοιχεία διαφαίνεται ο σημαντικός ρόλος που κατέχουν οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις στην ελληνική οικονομία. Οι κύριοι παράγοντες που εντοπίζονται ως προβλήματα για τη διατήρηση των επιχειρηματικών δράσεων από τις έρευνες και τις παρατηρήσεις των οργανισμών σύμφωνα με τους Kotsios και Mitsios (2013) μπορούν να αντιμετωπιστούν με κατάλληλες εφαρμογές πολιτικών ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας, αλλά και με κατάργηση αναποτελεσματικών ή χρονοβόρων διαδικασιών της γραφειοκρατίας καθώς και με αλλαγές στους φορολογικούς συντελεστές. Απαιτείται πολιτική βούληση και κυβερνητικές αποφάσεις που θα υποστηρίξουν αυτό το είδος των επιχειρήσεων για να ενισχυθεί η βραχύχρονη επιβίωση τους αλλά και η μακρόχρονη ευημερία τους.

Παρόλο που το θεσμικό πλαίσιο και το μακροοικονομικό περιβάλλον δεν ευνοεί την επιχειρηματικότητα εν μέσω της κρίσης, από την έρευνα της Δημουλά (2016) σχετικά με τη νεανική επιχειρηματικότητα και τη νέα επιχείρηση προκύπτουν ενδιαφέροντα δεδομένα: η χαρά και η αίσθηση της δημιουργίας είναι σημαντικό κίνητρο για την επιχειρηματικότητα ακόμα και όταν τα κέρδη προβλέπεται να προκύψουν σε βάθος χρόνου. Για την καλή λειτουργία των επιχειρήσεων διευκολύνει η εμπειρία, η παιδεία και η εκπαίδευση αλλά και η καλή συνεργασία των ατόμων αλλά και των ομάδων που αναλαμβάνουν επιχειρηματικές δράσεις. Αυτό πολλές φορές εντοπίζεται να αντισταθμίζει τα εμπόδια που δυσχεραίνουν την εξέλιξη. Ένα κομβικό σημείο είναι ότι εντός του δύσκολου πλαισίου αναδύεται αισιοδοξία και μετατροπή της κρίσης σε περίσταση για τον εντοπισμό προοπτικών και εναλλακτικών λύσεων, με μετατροπή των προβλημάτων σε δυνατότητες και ευκαιρίες.

Μέσα στην ύφεση εντοπίζονται και επιχειρηματικές δράσεις οι οποίες αποδεικνύονται «αφανείς πρωταθλητές», καταφέροντας να ξεπερνάνε τα εμπόδια και να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους. Αυτό το πετυχαίνουν αξιοποιώντας νησίδες εξειδίκευσης στον τομέα τους και χτίζοντας σχέσεις εμπιστοσύνης με τους πελάτες τους δίνοντας έμφαση στη σχέση αξία προς τιμή (και όχι στην πιο χαμηλή τιμή). Η καινοτομία συμπεριφορά κατέχει και αυτή σημαντικό ρόλο σε αυτή την προσπάθεια, καθώς εξελίσσεται παράλληλα με τις απαιτήσεις των πελατών, αλλά και η ύπαρξη ισχυρής και εμπνευσμένης ηγεσίας. Οι στρατηγικές ανάπτυξης που αξιοποιούνται από αυτές τις επιχειρήσεις είναι ένας συνδυασμός ικανοτήτων βασιζόμενες στην καινοτομία: παράλληλα υπάρχει ενεργοποίηση για αύξηση του όγκου εργασιών και

πωλήσεων, αλλά και ορθή διαχείριση του κόστους με στόχο τη μείωσή του (Δεληγιάννης, 2012).

Σε αυτές τις συνθήκες αναπτύσσονται οι δράσεις και οι φορείς της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Στην έρευνα των Nasioulas και Mavroeidis (2013) καταγράφονται περίπου τριακόσιες κοινωνικές επιχειρήσεις, περίπου δεκαπέντε Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης και γύρω στους εκατόν σαράντα γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα της κρίσης. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η πλειοψηφία αυτών των κοινωνικών επιχειρήσεων αφορούν επιχειρήσεις που ανήκουν στο συλλογικό και παραγωγικό σκοπό, γεγονός που αναδεικνύει την εμπλοκή τους με συμβατικές ως επί το πλείστον επιχειρηματικές δραστηριότητες που παρέχουν υπηρεσίες και προϊόντα στην ελεύθερη αγορά.

Η ανάπτυξη αυτών των περιορισμένα στοχευμένων δράσεων από τις κοινωνικές επιχειρήσεις πιθανόν να οφείλεται κατ' αρχάς στο διευκολυμένο νομικό πλαίσιο για τη δημιουργία τους (απαιτούνται ελάχιστοι πόροι και οι μέτοχοι δεν υποχρεούνται να αποδίδουν ασφαλιστικές εισφορές) σε αντίθεση με τους τυπικούς μικρο-επιχειρηματίες. Κατά δεύτερον, έχουν υπάρξει εξαγγελίες για μεγάλες χρηματικά επιδοτήσεις που θα αφορούν τις εγκαταστάσεις και τα λειτουργικά έξοδα αυτής της μορφής των επιχειρήσεων. Αυτός ο παράγοντας χωρίς σχεδιασμό για την μέτρηση του κοινωνικού αντίκτυπου θα οδηγήσει σε μία επιφανειακή ώθηση της ανάπτυξης του τομέα στην Ελλάδα. Ένα ακόμα ζήτημα για την ανάπτυξη στην περίοδο της κρίσης περιλαμβάνει την αξιοποίηση των πιθανών επιδοτήσεων αλλά και του νομοθετικού πλαισίου από την τοπική αυτοδιοίκηση. Αρκετές δημοτικές δημόσιες επιχειρήσεις έχουν κλείσει λόγω της συρρίκνωσης του ευρύτερου δημόσιου τομέα, με πλάνο να ιδρυθούν αντίστοιχοι φορείς που θα αξιοποιήσουν το πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας, για παράδειγμα τη ρήτρα για συμμετοχή σε διαγωνισμούς και ανάληψη δημοσίων συμβάσεων. Η πολιτική αυτή πρόθεση δημιουργεί ηθικά ζητήματα και μπορεί να βλάψει τη φιλοσοφία και τη φήμη των φορέων της κοινωνικής οικονομίας, καθώς τίθενται ζητήματα για νόθευση του ανταγωνισμού και ευνοϊκή μεταχείριση των κοινωνικών επιχειρήσεων (Nasioulas & Mavroeidis, 2013).

4.5 Πολιτικές αντιμετώπισης του κοινωνικού αντίκτυπου της κρίσης

Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα έχει προκαλέσει τεράστιες επιπτώσεις στην κοινωνία. Η μελέτη των φαινομένων της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού μπορεί να

αποδώσει καρπούς για τη στοχευμένη εφαρμογή πολιτικών για την κοινωνική ένταξη. Ο στόχος είναι να αντιμετωπιστεί ο κοινωνικός αποκλεισμός, αποτρέποντας την περιθωριοποίηση κοινωνικών ομάδων και πληθυσμών, αποφεύγοντας την αποδόμηση και των κατακερματισμό των κοινωνικών σχέσεων και ενισχύοντας με αυτόν τον τρόπο την κοινωνική συνοχή. Αυτά τα προβλήματα οφείλουν να αντιμετωπιστούν ως πολυπαραγοντικά, διευκολύνοντας έτσι τη χάραξη πολιτικής. Ουσιαστικό είναι να μην γίνει μόνο βραχύχρονη καταπολέμησή τους, αλλά να προωθηθούν διαρθρωτικές πολιτικές που θα αποτρέψουν την εγκαθίδρυση αυτών των προβλημάτων στην κοινωνία μακροπρόθεσμα (Ανδριοπούλου, Παπαδόπουλος & Τσακλόγλου, 2013).

Το κράτος πρόνοιας παρέχει αρκετά εργαλεία για την καταπολέμηση των κοινωνικών ανισορροπιών ως προς το εισόδημα των ατόμων, δια μέσω του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης και του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας. Ο στόχος τους είναι να επέμβουν στην κατανομή του εισοδήματος των ατόμων για να εξασφαλίσουν με αυτόν τον τρόπο μια αξιοπρεπή διαβίωση προωθώντας την ισότητα μεταξύ των κοινωνικών ομάδων. Στην Ελλάδα όμως παρόλο που υπήρξε αύξηση των κονδυλίων για την κοινωνική προστασία, ως μέτρο έχει παραμείνει αναποτελεσματικό, είτε γιατί είναι χαμηλό το ποσοστό τους σε συνάρτηση με το διαθέσιμο ισοδύναμο εισόδημα είτε γιατί δε γίνεται κατάλληλη χρήση των πόρων (Ανδριοπούλου et al., 2013).

Χρειάζεται ένας συνδυασμός επιδοματικών πολιτικών με άλλες μορφές (όπως εκπαιδευτικές, πολιτικές κατάρτισης ή παροχές σε είδος) για να υπάρξει συγκεκριμένη στόχευση των κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων, ανάλογα με τα χαρακτηριστικά τους αλλά και με προοπτική να αποφευχθεί η μακροχρόνια παραμονή των ατόμων σε αυτές τις συνθήκες διαβίωσης.

Σχετικά με την ανεργία, το δεύτερο τρίμηνο του 2012 αποτέλεσε ένα κομβικό σημείο καθώς για πρώτη φορά έπειτα από μεγάλο χρονικό διάστημα ύφεσης της οικονομίας αυξήθηκε η απασχόληση και μειώθηκε ο αριθμός των ανέργων, μειώνοντας έτσι το ποσοστό ανεργίας. Από τότε οι ρυθμοί μείωσης της απασχόλησης και αύξησης της ανεργίας επιβραδύνθηκαν, παραμένοντας ωστόσο σε ανησυχητικά υψηλά αριθμητικά δεδομένα.

Πίνακας 4.4

Πραγματικό ποσοστό ανεργίας για το σύνολο του εργατικού δυναμικού (2008-2014)

Έτος	Εργατικό Δυναμικό ΕΕΔ	Ανεργοί ΕΕΔ	Κρυφοί άνεργοι	Σοβαρά υποαπασχο- λούμενοι	Επίσημο ποσοστό ανεργίας	Πραγματικό ποσοστό ανεργίας	Διαφορά επίσημου με πραγματι- κού ποσο- στού ανεργίας
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5) = (2/1)	(6) = [(2+3+4)/(1+3)]	(7) = (6 - 5)
2008	4.939,3	357,1	42,1	43,3	7,2%	8,9%	1,7%
2009	4.974,5	442,6	54,0	49,4	8,9%	10,9%	2,0%
2010	5.021,0	594,0	54,9	45,4	11,8%	13,7%	1,8%
2011	4.967,2	810,8	66,1	52,2	16,3%	18,5%	2,1%
2012	4.961,9	1.168,8	85,7	78,7	23,6%	26,4%	2,9%
2013	4.982,6	1.350,4	96,7	83,9	27,1%	30,1%	3,0%
2014	4.819,2	1.280,1	92,7	85,4	26,6%	29,7%	3,1%

Πηγή: Ιωαννίδης & Πιέρρος, 2015

Η σηματοδότηση των νέων δεδομένων διευκολύνει στο να εντοπιστεί σημαντική διαφοροποίηση στην πολιτική που ακολουθείται, καθώς όταν μειώνεται η απασχόληση γίνεται προσπάθεια συγκράτησης του ρυθμού απώλειας θέσεων εργασίας, ενώ σε μια οικονομική συνθήκη σταθερότητας ο στόχος των πολιτικών είναι η ενίσχυση του ρυθμού δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας. Επίσης, όταν υπάρξει σταθεροποίηση του αριθμού των ανέργων για μεγάλο χρονικό διάστημα διευκολύνεται η χάραξη και εφαρμογή πολιτικών για τη στήριξή τους και την περαιτέρω μείωση του αριθμού τους (Ιωαννίδης & Πιέρρος, 2015).

Για την αντιμετώπιση του φαινομένου της ανεργίας και την ενίσχυση (οικονομική, κοινωνική και εργασιακή) των ατόμων από ευπαθείς κοινωνικά ομάδες έχουν υλοποιηθεί εξειδικευμένες δράσεις και προγράμματα για συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες. Όλα τα προγράμματα Κοινωνικού Εργασίου του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ) σε συνεργασία με την τοπική αυτοδιοίκηση απευθύνονται σε ανέργους και αναλόγως με το στόχο του προγράμματος έχουν ενισχύσει με αντίστοιχη μοριοδότηση τους μακροχρόνια ανέργους, τα άτομα ηλικίας άνω των 45 ετών και τα άτομα από ευπαθείς ομάδες. Η κοινωνική εργασία παρέχει δυνατότητα να απασχοληθούν άτομα με τριτοβάθμια εκπαίδευση, αλλά και άτομα υποχρεωτικής, δευτεροβάθμιας και μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Ο ΟΑΕΔ έχει υποστηρίξει στο παρελθόν αλλά και πρόσφατα τους νέους 19-24 ετών για μαθητεία σε επιχειρήσεις και την είσοδο τους στην αγορά εργασίας, τους νέους 25-29 ετών αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης για απόκτηση εργασιακής εμπειρίας, την κατάρτιση ατόμων 29-64 ετών σε κλάδους αιχμής, τα άτομα άνω των 50 ετών για διασύνδεση τους με επιχειρήσεις για πολύμηνη εργασία, και τα άτομα από ευπαθείς ομάδες για κατάρτιση και επαγγελματική συμβουλευτική στα πλαίσια των προγραμμάτων ενίσχυσης της απασχόλησης (ΟΑΕΔ, 2016a).

Μία ακόμα δράση ενίσχυσης της απασχόλησης αποτελεί η επιταγή κατάρτισης του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, 2016. Το Σύστημα Επιταγών Κατάρτισης (Training Voucher) αφορά την παροχή και διαχείριση υπηρεσιών κατάρτισης και επαγγελματικής εκπαίδευσης που προσφέρει τη δυνατότητα στους ωφελούμενους να λάβουν αντίστοιχες υπηρεσίες από εξειδικευμένους παρόχους της επιλογής τους, με επιδότηση για τη συμμετοχή τους τόσο κατά τη διάρκεια της κατάρτισης αλλά και κατά τη διάρκεια της πρακτικής άσκησης (εάν περιλαμβάνεται στο πρόγραμμα) (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, 2016a).

Τα προγράμματα του ΕΣΠΑ έχουν επιδοτήσει επιταγές κατάρτισης (νέων πτυχιούχων και μη έως 29 ετών στον τομέα του τουρισμού) αλλά και νέους άνεργους για την ίδρυση της δικής τους επιχείρησης, νέες άνεργες γυναίκες για την ενίσχυση της γυναικείας επιχειρηματικότητας και των άνεργων πτυχιούχων για την ενίσχυση της αυτοαπασχόλησης τους (Πολυχρόνης, 2016). Άλλα προγράμματα του ΕΣΠΑ λειτούργησαν σε συνεργασία με τον ΟΑΕΔ (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού 2007-2013) ως ειδικά διετή και τετραετή προγράμματα ενίσχυσης της απασχόλησης με επιχορήγηση των ασφαλιστικών εισφορών για την πρόσληψη ανέργων (με έμφαση σε συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες όπως άνεργοι κοντά στην ηλικία της συνταξιοδότησης, γυναίκες μακροχρόνια άνεργες άνω των 45 και 50 ετών, πολύτεκνοι, τρίτεκνοι και αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών) (Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αθηνών, 2012).

Το πρόγραμμα "EQUAL" είναι και αυτό ένα πρόγραμμα ενίσχυσης της απασχόλησης στην Ελλάδα, με χρηματοδότηση από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο. Το "EQUAL" στοχεύει στην ένταξη στην εργασία των κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων του πληθυσμού και ενθαρρύνει την προσαρμοστικότητα των επιχειρήσεων και των απασχολούμενων σε αυτές μέσα από την προώθηση της δια βίου μάθησης και των εργασιακών πρακτικών ενσωμάτωσης (Equal, 2016).

4.6 Πολιτικές για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας

Η επιχειρηματικότητα αποτελεί κομβικό σημείο της οικονομίας της χώρας. Το περιβάλλον λιτότητας μέσα στο οποίο δραστηριοποιούνται οι ελληνικές επιχειρήσεις, του οποίου η δεινή θέση έχει προαναφερθεί, αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα της ανάπτυξης.

Με δεδομένη τη μειωμένη ρευστότητα του τραπεζικού κλάδου και των κρατικών παρεμβάσεων χρειάζεται να αξιοποιηθούν στο μέγιστο πολιτικές προσαρμοσμένες στις νέες συνθήκες. Σχετικά με τον πρωτογενή τομέα χρειάζεται να δοθεί έμφαση στην καινοτομία τόσο στο ίδιο το προϊόν όσο και στις μεθόδους παραγωγής, αξιοποιώντας τη μοναδικότητα που κατέχουν κάποια πολύ ανταγωνιστικά ελληνικά προϊόντα. Για τον τομέα της τεχνολογίας χρειάζεται ενθάρρυνση για την ανάπτυξη επιχειρηματικής πρωτοβουλίας, για να αξιοποιηθεί η τεχνογνωσία που κατέχει το υψηλά εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό, που όπως προαναφέρθηκε αποτρέπεται από το να αναλάβει επιχειρηματική δράση (Ευθυμίου & Στεργίδης, 2013).

Σημαντικό ρόλο στην υλοποίηση οποιουδήποτε αναπτυξιακού σχεδίου θα έχει μια αναδιαμόρφωση στις κρατικές λειτουργίες, όπως η μείωση της γραφειοκρατίας και η έναρξη της "ηλεκτρονικής διακυβέρνησης" (η άμεση πρόσβαση και εξυπηρέτηση του πολίτη και του επιχειρηματία στις δημόσιες υπηρεσίες με ηλεκτρονικά μέσα από απόσταση μέσω του διαδικτύου). Δομικές αλλαγές στο φορολογικό σύστημα και απλοποίηση του νομικού πλαισίου της ίδρυσης και λειτουργίας των επιχειρήσεων είναι πιθανόν να διευκολύνουν την οικονομία και την υλοποίηση επενδύσεων στον τομέα της επιχειρηματικότητας (Ευθυμίου & Στεργίδης, 2013).

Αρκετές δράσεις και προγράμματα υλοποιήθηκαν στα πλαίσια ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων από το Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς (ΕΣΠΑ) 2007-2013. Ο ενδιάμεσος φορέας του Επιχειρησιακού Προγράμματος Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα (ΕΦΕΠΑΕ) με τη μορφή Αστικής Μη Κερδοσκοπικής Εταιρείας παρέχει προς την εκάστοτε Αναθέτουσα Αρχή υπηρεσίες διαχείρισης Δράσεων Ενισχύσεων του εκάστοτε Επιχειρησιακού Προγράμματος. Για το Επιχειρηματικό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα (ΕΠΑΕ) ο ΕΦΕΠΑΕ υποστήριξε δράσεις ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας για τομείς όπως η πράσινη επιχείρηση και ο τουρισμός (πράσινος και εναλλακτικός), η μετεγκατάσταση, η εξωστρέφεια και η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων, η ένδυση, υπόδηση και

μεταποίηση στις νέες συνθήκες, η γυναικεία και η νεανική επιχειρηματικότητα και η ενίσχυση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων (ΕΦΕΠΑΕ, 2016).

Αναλυτικότερα, το πρόγραμμα «Ενίσχυσης Επιχειρηματικότητας των Νέων» είχε ως προϋποθέσεις οι ενδιαφερόμενοι να είναι άνεργοι, μισθωτοί ή ελεύθεροι επαγγελματίες που όμως δεν ασκούσαν επιχειρηματική δραστηριότητα έως και ένα έτος πριν από την προδημοσίευση του προγράμματος, καθώς και να έχουν συγκεκριμένη ηλικία. Επιλέξιμα θα ήταν τα επιχειρηματικά εγχειρήματα στη διοίκηση των οποίων θα συμμετείχαν αποκλειστικά νέοι και νέες (σε ποσοστό 75%), οι οποίοι θα είχαν και την αποκλειστική διαχείριση της εταιρείας. Η χρηματοδότηση μπορούσε να αξιοποιηθεί για εξοπλισμό και εγκαταστάσεις, διαμόρφωση κτιρίων, προώθηση και προβολή των επιχειρήσεων, υπηρεσίες συμβούλων και άλλες δαπάνες (ΚΕΠΑ, 2016).

Το πρόγραμμα 'LEADER I' και II (Liaison Entre Actions de Developement de l' Economie Rurale) αποτέλεσε μία πρωτοβουλία για την ενίσχυση και την ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών. Στοχεύει στην ενεργό συμμετοχή των κοινοτήτων της υπαίθρου στην κατάρτιση και την υλοποίηση σχεδίων ολοκληρωμένης αγροτικής ανάπτυξης για την περιοχή τους ενισχύοντας τη βιώσιμη ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών, με κάποιες προϋποθέσεις (ο αριθμός των κατοίκων πρέπει να είναι από 10.000 έως 150.000). Η διαχείριση της συνολικής πορείας του έργου γίνεται από το Υπουργείο Γεωργίας. Στη συνέχεια ακολούθησε η υλοποίηση του προγράμματος 'LEADER PLUS', με βασικό σκοπό τη βελτίωση της ποιότητας της ζωής των κατοίκων την υπαίθρου. Οι δραστηριότητες που χρηματοδοτούνται στα πλαίσια του προγράμματος αφορούν την περιβαλλοντική και οικονομική αειφόρο ανάπτυξη, την προώθηση της καινοτόμου επιχειρηματικότητας, την εξωστρέφεια των επιχειρήσεων και την κοινωνική συνοχή (Πάρωνας Α.Ε., 2016).

Για το 2016 έχουν προκηρυχτεί επιδοτήσεις δια μέσου του προγράμματος 'LEADER' για νέους και αγρότες σε μικρές επιχειρήσεις που θέλουν να ξεκινήσουν ή να εκσυγχρονίσουν τις υφιστάμενες δραστηριότητες τους σε τομείς όπως ο αγροτουρισμός, η οικοτεχνία και η βιοτεχνία στις αγροτικές περιοχές της χώρας.

Εν μέσω της οικονομικής κρίσης αρκετοί φορείς (δημόσιοι και ιδιωτικοί) αναπτύσσουν δράσεις ενίσχυσης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, παρέχοντάς τους ολοκληρωμένες συμβουλευτικές και υποστηρικτικές υπηρεσίες με στόχο την ανάπτυξη βιώσιμων και καινοτόμων επιχειρηματικών εγχειρημάτων. Το είδος των μορφωμάτων αυτών περιλαμβάνει τις Θερμοκοιτίδες, τα Τεχνολογικά Πάρκα, τα Εκκολαπτήρια (Incubators), τους Χώρους συνεργασίας (Co-working spaces), τα Προγράμματα

Επιτάχυνσης (Accelerators). Οι υπηρεσίες μπορεί να περιλαμβάνουν διασύνδεση με μέντορες για συμβουλευτική σχετικά με την ανάπτυξη των επιχειρηματικών δράσεων, ενημέρωση για χρηματοδοτικά εργαλεία, διασύνδεση και δημιουργία επιχειρηματικής κουλτούρας, εξειδικευμένα εργαλεία ή σεμινάρια για ανάπτυξη δεξιοτήτων των εν δυνάμει επιχειρηματιών και άλλα. Οι υπηρεσίες παρέχονται για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις αλλά και για τις κοινωνικές, για τις οποίες υπάρχουν και πιο εξειδικευμένοι χώροι όπου μπορούν να απευθυνθούν (για παράδειγμα η θερμοκοιτίδα του Solidarity Mission).

4.7 Κοινωνική οικονομία, κοινωνική επιχειρηματικότητα και παράγοντες ανάπτυξης

Οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας μπορούν να αποτελέσουν κομβικό σημείο για την προαγωγή της επιχειρηματικότητας. Οι ανθρώπινες ανάγκες αποτελούν σημείο αιχμής για την ανάπτυξη κοινωνικών επιχειρηματικών εγχειρημάτων. Είναι εμφανής η διαφοροποίηση ανάμεσα στις βιομηχανοποιημένες χώρες (όπου αρκετοί άνθρωποι δεν είναι διατεθειμένοι να πληρώσουν αρκετά χρήματα για προϊόντα και υπηρεσίες που χρειάζονται) και τις μη βιομηχανοποιημένες (όπου δεν καλύπτονται ακόμα και βασικές ανάγκες των ανθρώπων κυρίως επειδή θα ήθελαν μεν αλλά δεν είναι σε θέση να πληρώσουν για προϊόντα και υπηρεσίες που θα ικανοποιούσαν τις ανάγκες τους). Η κοινωνική οικονομία και η επιχειρηματικότητα δημιουργούν πολύ μεγάλη κοινωνική αξία όταν οι δράσεις τους καλύπτουν βασικές ανθρώπινες ανάγκες (όπως η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και η σίτιση), αλλά και με την ενίσχυση λειτουργιών στο πλαίσιο της φροντίδας και της προστασίας του περιβάλλοντος αλλά και δημιουργώντας ή ενισχύοντας δημόσιες υποδομές με ζωτική σημασία (Seelos & Mair, 2005).

Οι Shaw και Carter (2004) σκιαγραφούν πέντε άξονες πάνω στους οποίους δρουν και αναπτύσσονται οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας και διαφοροποιούνται από την ελεύθερη αγορά, δίνοντας ιδιαίτερη ώθηση στην κοινωνική επιχειρηματικότητα. Σε ό,τι αφορά την αναγνώριση της επιχειρηματικής ευκαιρίας η διαφοροποίηση γίνεται με την εστίαση στις κοινωνικές ανάγκες που δεν καλύπτονται από άλλους φορείς και την κάλυψή τους σε τοπικό επίπεδο. Σχετικά με τη δικτύωση και την ενσωμάτωση στην κοινότητα, οι επιχειρήσεις αυτές αξιοποιούν τα συγκεκριμένα εργαλεία για να δράσουν ολοκληρωμένα εδραιώνοντας συνεργασίες και στοχεύοντας

στην ενίσχυση της αξιοπιστίας τους στις κοινότητες που δραστηριοποιούνται. Αναφορικά με το οικονομικό ρίσκο, λόγω της φύσεως των εγχειρημάτων, σε κίνδυνο τίθεται συνήθως η αξιοπιστία και η φήμη της επιχείρησης και όχι τόσο η επένδυση, και αντίστοιχα σε περίπτωση επιτυχίας δεν ευνοείται μόνο το κέρδος αλλά κυρίως η ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου. Σε αυτό το σημείο ο Kay (2005) επισημαίνει ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις παράγουν κοινωνικό κεφάλαιο, κυρίως αξιοποιώντας ήδη υπάρχον κοινωνικό κεφάλαιο. Οι κοινές αξίες δημιουργούν δεσμούς αναμεταξύ των κοινωνικών επιχειρήσεων, εδραιώνοντας συνεργασίες και συμπράξεις μεταξύ των φορέων.

Για το αποτέλεσμα των προσπαθειών της κοινωνικής οικονομίας, παρόλο που οι επιχειρηματίες έχουν κεντρικό ρόλο, το τελικό αποτέλεσμα και η επιτυχία όμως ανήκει σε ένα σύνολο ατόμων και πρωτοβουλιών. Για την ανάπτυξη και την εφαρμογή της επιχειρηματικότητας απαιτείται δημιουργικότητα και καινοτομία, στο πλαίσιο όμως της κοινωνικής οικονομίας αυτό ανάγεται κυρίως στην εφαρμογή καινοτόμων τρόπων διαχείρισης των πολυπαραγοντικών κοινωνικών προβλημάτων (Shaw & Carter, 2004). Η επιχειρηματική δραστηριοποίηση σε συνδυασμό με τον κοινωνικό σκοπό που συνδυάζεται στις κοινωνικές επιχειρήσεις διασφαλίζει ότι οι καινοτομίες στις οποίες συμμετέχουν στοχεύουν ακριβώς στην αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013).

Στην επιχειρηματική πρακτική οι επιχειρήσεις αυτές κατευθύνουν την οικονομική τους δραστηριότητα σε τομείς της οικονομίας που μπορούν να θεωρηθούν παραμελημένοι, λόγω της μικρής δυνατότητας για κερδοφορία. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν οι γεωργικοί συνεταιρισμοί που δραστηριοποιούνται σε ορεινές περιοχές όπου το κόστος παραγωγής είναι μεγάλο. Επίσης, οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας δραστηριοποιούνται σε χώρους που κατά παράδοση δεν υλοποιούνται επιχειρηματικές δράσεις ή δεν καλύπτεται η παροχή από τις υπάρχουσες κρατικές (κρίνονται ως ανεπαρκείς, στάσιμες ή φθίνουσες υπηρεσίες) και ιδιωτικές δομές (Haugh & Kitson, 2007), αλλάζοντας τη νοοτροπία της επιχειρηματικής προσέγγισης των τομέων αυτών. Παραδείγματα για αυτές τις αλλαγές αποτελούν η παροχή υπηρεσιών υγείας και εκπαίδευσης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013).

Σημαντικό στοιχείο για την κοινωνική επιχειρηματικότητα αποτελεί η δημιουργία νέων, βιώσιμων θέσεων εργασίας από τις οικονομικές δραστηριότητες των επιχειρήσεων. Η ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας επιφέρει σημαντικές αλλαγές στην απασχόληση των ατόμων που ανήκουν σε ευπαθείς ομάδες, καθώς αυτοί δε

συμπεριλαμβάνονται στην “παραδοσιακή” αγορά εργασίας (Haugh and Kitson, 2007). Η κοινωνική ενσωμάτωση που επιτυγχάνεται δια μέσου της εργασιακής επανένταξης των ατόμων αυτών μπορεί να θεωρηθεί ολοκληρωμένη όταν αυτό υλοποιείται με εργασία τους σε μία κοινωνική επιχείρηση η οποία έχει ενσωματωθεί και αποτελεί υπολογίσιμη δύναμη στην αγορά που απευθύνεται, έχοντας ικανοποιητικές συναλλαγές με τους πελάτες, ανάπτυξη και κερδοφορία (Rymysz, 2015)

Η Harding (2004) υποστηρίζει ότι οι κοινωνικοί επιχειρηματίες είναι δυσανάλογα αποτελεσματικοί στο να δημιουργούν θέσεις εργασίας, καθώς όλες οι μορφές των φορέων της κοινωνικής οικονομίας δημιουργούν κατά μέσο όρο περισσότερες θέσεις από τις αντίστοιχες επιχειρήσεις της ελεύθερης αγοράς. Επίσης εντοπίζεται ότι σημαντικό στοιχείο αποτελεί η διατήρηση των θέσεων εργασίας στην περίπτωση μετατροπής υφιστάμενων εταιρειών σε συλλογικά εγχειρήματα και οργανισμούς κοινωνικής οικονομίας προκειμένου να συνεχίσει η λειτουργία τους σε περίπτωση που αποσυρθούν οι ιδιοκτήτες τους για κάποιο λόγο (ένα παράδειγμα αποτελεί η συνεταιριστική «Εφημερίδα των Συντακτών» που προέκυψε από το συνεταιρισμό εργαζομένων της εφημερίδας «Ελευθεροτυπία» οι οποίοι είχαν μείνει άνεργοι).

Στη μελέτη των Alvord et al. (2004) εντοπίστηκε πως όταν οι πόροι για να παραχθούν και να διαμοιραστούν οι υπηρεσίες στους φτωχότερους και περιθωριοποιημένους πολίτες δεν είναι διαθέσιμοι, οι δημιουργικές πρωτοβουλίες της κοινωνικής επιχειρηματικότητας μπορούν να αναμορφώσουν τους υπάρχοντες πόρους ή τις υπηρεσίες για μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στη διανομή τους. Ένα κομβικό σημείο για την εκπλήρωση των κοινωνικών στόχων των επιχειρήσεων αυτών είναι η επικέντρωση της προσπάθειάς τους στη βελτίωση των συνθηκών ζωής των περιθωριοποιημένων ατόμων. Ιδιαίτερα επιτυχημένες γίνονται οι επιχειρήσεις που επικεντρώνονται στο να κινητοποιήσουν τα άτομα να αξιοποιήσουν το υφιστάμενο δυναμικό και τους δικούς τους πόρους για να επιλύσουν προβλήματα και να βελτιώσουν τη ζωή τους, αντί να τους παρέχουν εξωτερικούς πόρους και υπηρεσίες.

Στην ίδια μελέτη έγινε σύγκριση μερικών από τα πιο επιτυχημένα παγκοσμίως παραδείγματα κοινωνικών επιχειρήσεων. Από τη σύγκριση προέκυψε η παραδοχή ότι για κάποια επιχειρηματικά εγχειρήματα η πιο σημαντική επίδραση στον κοινωνικό μετασχηματισμό από τις δράσεις της επιχείρησης είναι ο οικονομικός τομέας. Παγκόσμια παραδείγματα (όπως η Grameen Bank στο Μπανγκλαντές) υποστηρίζουν την κοινωνική αλλαγή στην πράξη κατ’ αρχάς τροποποιώντας τα εισοδήματα και την

οικονομική κατάσταση των πρωταρχικά επωφελούμενων από τις δράσεις της επιχείρησης (Alvord et al., 2004).

Ο ιδιαίτερα σημαντικός ρόλος που μπορεί να παίξει η κοινωνική επιχειρηματικότητα στο οικονομικό γίγνεσθαι της κοινωνίας ενισχύεται από τον Dees (2007) ο οποίος αναλύει τον τρόπο αξιοποίησης των κοινωνικών επιχειρηματικών δράσεων από το δημόσιο τομέα. Ο Dees υποστηρίζει ότι οι δράσεις των κοινωνικών επιχειρήσεων μπορούν να αξιοποιηθούν στον αντίποδα ή συμπληρωματικά των δημόσιων προγραμμάτων, καθώς δημιουργούν ευκαιρίες για μάθηση στην κοινωνία με σχετικά μικρό ρίσκο. Η διαδικασία του να μπορέσει κάποιος να δει τι είναι αποτελεσματικό εξαρτάται από το να κατέχει την κατάλληλη γνώση, να μπορέσει να οραματιστεί νέους συνδυασμούς και να έχει τη δυνατότητα να δοκιμάσει τις ιδέες στην πράξη. Αυτό μπορούν να το κάνουν οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας με μικρότερο κόστος σε περίπτωση που το εγχείρημα δεν επιτύχει, καθώς ο κοινωνικός αντίκτυπος θα είναι μικρότερος από το να αποτύχει ένα κυβερνητικό πρόγραμμα μεγαλύτερου αντίκτυπου, και επιπρόσθετα καθώς η χρηματοδότηση είναι ιδιωτική, δεν υπάρχει ζημία για τα δημόσια κονδύλια.

Ενδεικτικά θα αναφερθούν τα στατιστικά στοιχεία για την ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ολλανδία, καθώς αποτελούν απόδειξη για τη θετική εξέλιξη που μπορεί να υπάρξει στην ανάπτυξη δια μέσου της κοινωνικής οικονομίας. Συγκεκριμένα, κατά την πενταετία 2011-2016 ο συνολικός αριθμός των κοινωνικών επιχειρήσεων αυξήθηκε κατά 70%, αποτελώντας το 1% της συνολικής αύξησης όλων των επιχειρήσεων από το 2010. Οι θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν κατά το ίδιο διάστημα ήταν 25.000, αποτελώντας αύξηση 60%, σε μία περίοδο όπου σε άλλους τομείς υπήρξε απώλεια 75.000 θέσεων εργασίας. Από το 2011 έχουν ξεκινήσει να λειτουργούν περίπου 3.000 νέες επιχειρήσεις οι οποίες δημιουργούν χρόνο με το χρόνο ανάπτυξη της τάξεως του 20%. Η αύξηση αυτή πιθανόν να οφείλεται στις υποδομές για τις κοινωνικές επιχειρήσεις που έχουν δημιουργηθεί για ενίσχυση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας (διαδικτυακές πλατφόρμες, επιταχυντές και θερμοκοιτίδες) τα τελευταία χρόνια, παρόλο που το 37% του δείγματος αναφέρει ότι δεν χρησιμοποιεί κάποιες από τις υποδομές (McKinsey&Company, 2016).

Από τα προαναφερθέντα γίνεται αισθητός ο σημαντικός ρόλος της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και οικονομίας στην υγιή ανάπτυξη των κοινωνιών και την εξισορρόπηση των αναγκών των μελών τους με τις παρούσες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Σύμφωνα με τη Ντούλια (2015), τα άτομα που διαβιούν σε αυτές τις

συνθήκες κρίσης αναγκάζονται να αναζητήσουν νέους δρόμους που τους οδηγούν σε νέα πεδία δράσης και νέες οικονομικές δραστηριότητες, έξω από τις παραδοσιακές σχέσεις της αγοράς. Μέσα από αυτή τη διαδικασία προκύπτει η αναζήτηση νέων όρων πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής διάρθρωσης και ανάπτυξης. Δια μέσου της ανάπτυξης του τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας, δημιουργείται ένα ανάχωμα στην οικονομική κρίση.

4.8 Ανακεφαλαίωση

Συμπεραίνεται ότι η δεινή οικονομική κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει η Ελλάδα αποτελεί ένα πολυπαραγοντικό φαινόμενο. Στις επιπτώσεις της κρίσης συμπεριλαμβάνονται η όξυνση κοινωνικών φαινομένων όπως η φτώχεια, ο κοινωνικός αποκλεισμός και η κατακόρυφη αύξηση της ανεργίας.

Αρκετοί φορείς στα πλαίσια πολιτικής για την καταπολέμηση των επιπτώσεων της κρίσης έχουν υλοποιήσει προγράμματα ενίσχυσης της απασχόλησης, αντιμετώπισης της ανεργίας και επιχορηγήσεων των επιχειρήσεων για ενίσχυση του ανθρώπινου δυναμικού.

Οι αριθμοί και τα στατιστικά αποτελέσματα για την άσκηση της επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα της κρίσης εντοπίζονται από τις μελέτες διεθνών οργανισμών, αναλύοντας συγκεκριμένους παράγοντες που συντελούν στην άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας στη χώρα.

Συμπεραίνεται ότι ο χώρος της κοινωνικής οικονομίας μπορεί να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα ενίσχυσης της ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας ενισχύοντας το κοινωνικό κεφάλαιο, αναπτύσσοντας καινοτόμες δράσεις και αποκτώντας δραστηριοποίηση σε τομείς που θεωρούνται παραμελημένοι ή δεν καλύπτονται από τον ιδιωτικό ή τον δημόσιο τομέα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΜΟΡΦΕΣ ΑΝΤΛΗΣΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ

5.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει μια προσπάθεια καταγραφής των πιθανών πηγών που μπορούν να αξιοποιηθούν από τις κοινωνικές επιχειρήσεις για χρηματοδοτική ενίσχυση. Αναφέρονται κρατικά και ευρωπαϊκά προγράμματα αλλά και ιδιωτικοί φορείς και οργανισμοί που έχουν την πρόθεση να ενισχύσουν τον τομέα της κοινωνικής οικονομίας και τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Στη συνέχεια δίνονται πληροφορίες για καινοτόμες δράσεις ενίσχυσης αυτών των μορφών επιχειρήσεων καθώς και διαγωνισμοί και βραβεία με στόχο την ανάπτυξη δράσεων σε αυτό τον τομέα.

5.2 Η εξέλιξη της χρηματοδότησης των επιχειρήσεων

Η άσκηση της επιχειρηματικότητας και η υλοποίηση επιχειρηματικών ιδεών απαιτεί την υποστήριξη των εγχειρημάτων από επενδυτικά κεφάλαια. Οι πόροι αυτοί χωρίζονται σε επίσημους και ανεπίσημους. Τα επίσημα κεφάλαια προέρχονται από μεγάλες εταιρείες και θεσμικούς επενδυτές, ενώ ανεπίσημα θεωρούνται ιδιώτες που ενισχύουν νεοϊδρυθείσες επιχειρήσεις όπως οι "επιχειρηματικοί άγγελοι" (business angels) (Μουρδουκούτας et al., 2004).

Στα αρχικά στάδια υλοποίησης της επιχειρηματικής δράσης συνηθίζεται οι απαιτήσεις χρηματοδότησης να είναι μικρές και να προέρχονται από το οικείο περιβάλλον των επιχειρηματιών, δηλαδή των φίλων και της οικογένειας (friends, family and fools), και στη συνέχεια καθώς αναπτύσσεται η επιχείρηση έχει χρηματοδότηση από ανεπίσημα επιχειρηματικά κεφάλαια, τους "επιχειρηματικούς αγγέλους". Στο επόμενο στάδιο οι απαιτήσεις γίνονται μεγαλύτερες και τα χρηματοδοτικά εργαλεία προέρχονται από επίσημες εταιρείες παροχής επιχειρηματικών κεφαλαίων, και στο τελευταίο επειδή οι απαιτήσεις αυξάνονται εκθετικά, γίνεται άντληση κεφαλαίων από τις χρηματιστηριακές αγορές (Μουρδουκούτας et al., 2004).

Πίνακας 5.1

Πηγές χρηματοδότησης νεοϊδρυθόμενων επιχειρήσεων

Στάδια	Πηγές χρηματοδότησης, εμπειρογνωμοσύνης και δικτύωσης
1. Διαμόρφωση έννοιας	Ίδια κεφάλαια, φίλοι, συγγενείς
2. Συγκέντρωση πόρων	Ανεπίσημα επιχειρηματικά κεφάλαια
3. Ανάπτυξη προϊόντος	Επίσημα επιχειρηματικά κεφάλαια
4. Ανάπτυξη επιχείρησης	Χρηματοδότηση με έκδοση τίτλων

Πηγή: Μουρδουκούτας et al., 2004

Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενα κεφάλαια, υπάρχει ένα κενό στη ροή κεφαλαίων προς την επιχείρηση στο αρχικό και ανάμεσα στο αρχικό και το δεύτερο στάδιο, αλλά και μεταξύ του τρίτου και του τέταρτου. Η επίσημη χρηματοδότηση παρέχεται σε μια επιχείρηση συνήθως σε μεταγενέστερα στάδια της ζωής της αντί για τα αρχικά, λόγω της απροθυμίας του τραπεζικού συστήματος να δανείσει χρήματα σε μικρές επιχειρήσεις χωρίς πιστοληπτική ικανότητα και με μεγάλη πιθανότητα αποτυχίας του εγχειρήματός τους. Αυτό εμπεριέχει τον κίνδυνο αρκετές επιχειρηματικές ιδέες είτε να μην αναπτυχθούν καθόλου εάν δεν υπάρχει το κεφάλαιο σποράς από ίδια κεφάλαια του επιχειρηματία, είτε να αποτύχουν στην μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο λόγω των μεγάλων κινδύνων.

5.3 Προϋποθέσεις ανάπτυξης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας

Η κοινωνική επιχειρηματικότητα για να αναπτυχθεί προϋποθέτει ένα κατάλληλο επιχειρηματικό και κοινωνικό περιβάλλον. Μέσα σε αυτό θα μπορεί να αντλεί χρηματοδοτικά κεφάλαια από κοινωνικούς επενδυτές (ιδιωτικούς και θεσμικούς), ανθρώπινα κεφάλαια (από εκπαιδευτικά ιδρύματα, ιδρύματα νεανικής και κοινωνικής επιχειρηματικότητας), διανοητικά κεφάλαια (από συμβούλους επιχειρηματικότητας, ερευνητικά κέντρα) και κοινωνικοπολιτικά κεφάλαια (από τα κέντρα αποφάσεων της κοινότητας, πολιτικούς συμβούλους, συνεταιρισμούς).

Το πλαίσιο για την ανάπτυξη και λειτουργία των επιχειρήσεων της κοινωνικής οικονομίας καθορίζεται από το Νόμο 4019/2011 που ψηφίστηκε από την Ελληνική Βουλή. Με το νόμο αυτό θεσμοθετήθηκε ο χώρος της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας αλλά και η νέα μορφή των κοινωνικών επιχειρήσεων. Ο νόμος παρέχει κίνητρα για τη σύσταση και λειτουργία επιχειρήσεων κοινωνικής οικονομίας και δίνει την δυνατότητα αξιοποίησης κοινοτικών και κρατικών πόρων. Παράλληλα ενισχύει την πρόσβαση αυτών των επιχειρήσεων σε επιδοτούμενα προγράμματα ενίσχυσης της απασχόλησης και παρέχει φορολογικές και ασφαλιστικές ελαφρύνσεις (Παπαγιαννάκης & Κατσίκης, 2012).

5.4 Χρηματοδοτικά εργαλεία κοινωνικών επιχειρήσεων

Τα εισοδήματα των κοινωνικών επιχειρήσεων προέρχονται κυρίως από τρία κανάλια: την παροχή υπηρεσιών επ' αμοιβή, τις δωρεές και το κράτος. Οι δωρεές για φιλανθρωπικούς σκοπούς προέρχονται από τέσσερις βασικές πηγές, οι οποίες είναι οι ιδιώτες (άτομα), τα ιδρύματα, τα κληροδοτήματα και οι επιχειρήσεις. Σε αυτή την κατηγορία ανήκει και η επιχειρηματική φιλανθρωπία. Εξίσου σημαντική είναι και η παροχή εθελοντικού χρόνου από τα ενδιαφερόμενα άτομα (Brooks, 2010).

Πιο συγκεκριμένα θα αναλυθούν οι πηγές χρηματοδότησης που μπορεί να αξιοποιήσει μια κοινωνική επιχείρηση κατά τα στάδια ίδρυσης και λειτουργίας της. Κατά την αναζήτηση αυτών των πηγών γίνεται πιο σαφές ότι το ελληνικό τοπίο της χρηματοδότησης των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι σε φάση αλλαγής, καθώς μειώνονται οι κρατικοί πόροι και το ενδιαφέρον στρέφεται στην ιδιωτική χρηματοδότηση. Αυτό παράλληλα αναδιαμορφώνει την έως τώρα τάση για επιδοτήσεις σε μία στροφή της κατεύθυνσης προς τις επενδύσεις. Επίσης, ο νόμος για την κοινωνική οικονομία ψηφίστηκε πολύ πρόσφατα, και πολλές ρυθμίσεις βρίσκονται ακόμα στην αρχική φάση της εφαρμογής τους. Ένας ακόμα παράγοντας ρευστότητας των συνθηκών είναι η δυσκολία των συνεταιριστικών τραπεζών να παρέχουν κεφάλαια, καθώς οι ίδιες στρέφονται προς την υποστήριξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, παράλληλα όμως αντιμετωπίζουν δυσκολία στη λειτουργία τους λόγω της χρηματοπιστωτικής κρίσης (Αδάμ, 2014).

Ένας οικονομικός όρος που υιοθετήθηκε σχετικά πρόσφατα για τη χρηματοδότηση των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι η Μικροπίστωση. Αποτελεί ένα μηχανισμό παροχής πίστωσης-δανείων σε άτομα που αντιμετωπίζουν δυσκολία στην

πρόσβαση σε πηγές χρηματοδότησης. Στην Ελλάδα οι κοινωνικές επιχειρήσεις και οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας δεν έχουν εύκολα πρόσβαση σε μηχανισμούς χρηματοδότησης. Παρά τις παραινέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Ηνωμένων Εθνών, ο μηχανισμός των μικροπιστώσεων δεν έχει εδραιωθεί ακόμα. Έχει δημιουργηθεί μία επιπλέον δυσκολία καθώς το νομοθετικό και θεσμικό πλαίσιο απαγορεύει τη χορήγηση των δανείων της μικροπίστωσης από φορείς που δεν ανήκουν στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα (τράπεζες), και υπάρχει όρος ύπαρξης αποθεματικού κεφαλαίου της τάξεως των 18.000.000 (παράγοντας που είναι αποτρεπτικός για την άσκηση ανάλογων πολιτικών) (Ντούλια et al, 2016).

5.5 Κοινοτικές και κρατικές πηγές χρηματοδότησης και ενίσχυσης κοινωνικών επιχειρήσεων

Οι κοινοτικές και οι κρατικές πηγές χρηματοδότησης έχουν τη μορφή στοχευμένων παρεμβάσεων για την ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

5.5.1 Στρατηγικό Σχέδιο Δράσης για την Ανάπτυξη του Τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας

Το Στρατηγικό Σχέδιο για την ανάπτυξη του τομέα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας συντάχθηκε από την Ομάδα Διοίκησης Έργου για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Τη βάση του Σχεδίου αποτέλεσαν προτάσεις που προέκυψαν από την ανταλλαγή απόψεων με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο πλαίσιο της Τεχνικής Επιτροπής Καθοδήγησης, το Φεβρουάριο του 2013. Με την ψήφιση του Νόμου 4019/2011 για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας, παρέχονται νέες ευκαιρίες για την ανάπτυξη κοινωνικά προσανατολισμένης επιχειρηματικότητας, και υλοποιείται η ίδρυση και λειτουργία του Μητρώου Φορέων Κοινωνικής Οικονομίας. Σε αυτό το πλαίσιο για την ολοκληρωμένη προσέγγιση και ανάπτυξη του θεσμού της κοινωνικής οικονομίας εντάχθηκε το Σχέδιο δράσης. Την υλοποίηση του ανέλαβε η Ειδική Υπηρεσία Κοινωνικής Ένταξης και Κοινωνικής Οικονομίας (ΕΥ ΚΕΚΟ).

Ο στόχος του σχεδίου ήταν η άμεση ενεργοποίηση για τη δημιουργία ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος για την ανάπτυξη των δράσεων των κοινωνικών επιχειρήσεων, παρέχοντας τα απαραίτητα κεφάλαια εκκίνησης και διασφαλίζοντας πηγές χρηματοδότησης για την περαιτέρω ανάπτυξη αυτής της μορφής επιχειρηματικότητας.

Προέβλεπε τη δημιουργία Κεντρικού Μηχανισμού Υποστήριξης, Εθνικό Παρατηρητήριο για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, Υποστηρικτικούς Μηχανισμούς σε Περιφερειακό Επίπεδο και θεσμικές παρεμβάσεις.

Η οικονομική υποστήριξη για την έναρξη λειτουργίας κοινωνικών επιχειρήσεων περιλάμβανε την επιδότηση πρακτικής άσκησης των νέων επιχειρηματιών με το πρόγραμμα Erasmus με στόχο δύο άτομα από κάθε επιχείρηση. Παράλληλα θα υπήρχε διευκόλυνση κατά τη διαδικασία εκπόνησης επιχειρηματικού πλάνου και υποστήριξη για τη διεκπεραίωση των διαδικασιών ίδρυσης της επιχείρησης. Ένα ακόμα μέσο για την ανάπτυξη θα ήταν η δημιουργία θερμοκοιτίδων κοινωνικής επιχειρηματικότητας, με στόχο τη διασύνδεση και την επίτευξη οικονομικών κλίμακας από τις συνεργαζόμενες επιχειρήσεις (στα πλαίσια της φιλοσοφίας της ανάπτυξης των θερμοκοιτίδων με την κοινή χρήση γραφείων, νομικών και διοικητικών συμβούλων κ.α.). Η κατάρτιση των εργαζομένων ήταν ένας ακόμα τομέας δράσης του σχεδίου, καθώς και η επιδότηση για την αγορά των συνεταιριστικών μερίδων από τους εργαζόμενους. Επίσης υπήρχε πρόβλεψη για επιχορήγηση των επιχειρήσεων με βάση τον αριθμό των εργαζομένων, για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και απορρόφησης ατόμων από ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού. Η χρηματοδότηση για τη λειτουργία των κοινωνικών επιχειρήσεων περιλάμβανε συμπληρωματική επιστρεπτέα επιχορήγηση και ενίσχυση δημιουργίας φορέων μικροπίστωσης για παροχή δανείων χαμηλού ύψους σε μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (Ομάδα Διοίκησης Έργου για την Κοινωνική Οικονομία, 2013).

Το Σχέδιο Δράσης καθυστέρησε πολύ να εφαρμοστεί. Η διαβούλευση για τη λειτουργία των Περιφερειακών Μηχανισμών Υποστήριξης της ανάπτυξης και της προώθησης των φορέων της κοινωνικής οικονομίας ξεκίνησε το 2014. Τα σχέδια για τους φορείς χρηματοδότησης δεν υλοποιήθηκαν, και δεν υπήρξε η ίδρυση Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας όπως προέβλεπε ο Νόμος 4019/2011(Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2015). Στα τέλη του 2015 το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης ανακοινώνει την πρόθεσή του να αναθεωρήσει το νόμο για την Κοινωνική Οικονομία, και μέσα από διαδικασία διαβούλευσης να δημιουργήσει ένα νέο Στρατηγικό Σχέδιο με στοχευμένες παρεμβάσεις που θα υλοποιηθούν την επόμενη περίοδο. Η διαβούλευση ολοκληρώθηκε στις 27 Ιουλίου 2016 (Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2016b).

5.5.2 Προγραμματικές συμφωνίες και δημόσιες συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς

Οι δημόσιες αρχές συνάπτουν συμβάσεις προκειμένου να διασφαλίσουν την εκτέλεση έργων, την προμήθεια προϊόντων ή την παροχή υπηρεσιών. Οι συμβάσεις αυτές συνάπτονται έναντι αμοιβής με μία ή περισσότερες επιχειρήσεις ονομάζονται δημόσιες συμβάσεις και έχουν σημαντικό ρόλο στην οικονομία του κράτους. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει συμπεριλάβει κοινωνικά κριτήρια στην ανάθεση των δημόσιων συμβάσεων και έχει εκδώσει οδηγίες για τα κράτη-μέλη (Θεματολογικά Δελτία της ΕΕ, 2016).

Οι Δημόσιες Συμβάσεις Κοινωνικής Αναφοράς είναι αυτές κατά τις οποίες το Δημόσιο κατά τη διαδικασία ανάθεσης ενός έργου ή μιας προμήθειας λαμβάνει υπ' όψιν σημαντικές κοινωνικές πτυχές. Τα κοινωνικά κριτήρια περιλαμβάνουν τη δυνατότητα επιλογής κατά προτεραιότητα των φορέων της κοινωνικής οικονομίας, εφόσον οι προσφορές τους είναι συγκρίσιμες προς τα τεχνικά χαρακτηριστικά και τα κοινωνικά τους κριτήρια γνωστοποιούνται κατά το στάδιο της προκήρυξης (Γεωργίου, Κ., 2014).

Κοινωνικά κριτήρια μπορεί να αποτελέσουν οι ευκαιρίες απασχόλησης, η κοινωνική ένταξη ατόμων από ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού, η παροχή ίσων ευκαιριών, ο σχεδιασμός της προσβασιμότητας για όλους, η συνεκτίμηση των κριτηρίων αειφορίας, όπου περιλαμβάνεται και το ηθικό εμπόριο και η ευρύτερη εκούσια συμμόρφωση με την εταιρική κοινωνική ευθύνη.

Σε κάποιες περιπτώσεις η Τοπική Αυτοδιοίκηση έχει υποστηρίξει κατά την ανάπτυξη τους τις κοινωνικές επιχειρήσεις (παραχώρηση χώρων, απευθείας επιδότηση), παρόλα αυτά δεν έχει καταρτιστεί ένα ολοκληρωμένο σχέδιο για τις Δημόσιες Συμβάσεις Κοινωνικής Αναφοράς. Για να γίνει η εφαρμογή τους στο πλαίσιο της ελληνικής οικονομίας θα χρειαστεί να καθοριστούν ανεξάρτητες διαδικασίες αξιολόγησης και να τεθούν οι κανόνες ώστε να ενισχυθούν οι κοινωνικές επιχειρήσεις αλλά να διατηρηθούν οι διαδικασίες διαφανείς (Αδάμ, 2014).

5.5.3 Πρωτοβουλία για την Κοινωνική Επιχείρηση

Η Πρωτοβουλία για την Κοινωνική Επιχείρηση (Social Business Initiative) ιδρύθηκε το 2011, με στόχο να ενισχύσει το οικοσύστημα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Η πρωτοβουλία εισάγει τα Ευρωπαϊκά Ταμεία Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας

(European Social Entrepreneurship Funds), ως μια μορφή οργανωμένης ηθικής τράπεζας με θεσμοθέτηση στο επίπεδο της ευρωπαϊκής τραπεζικής αγοράς. Οι κύριοι στόχοι είναι η διευκόλυνση στη χρηματοδότηση των κοινωνικών επιχειρήσεων, το να καταστεί η κοινωνική οικονομία περισσότερο ορατή στους επενδυτές, και το νομοθετικό περιβάλλον να διάκειται ευνοϊκά προς αυτού του είδους τις επιχειρήσεις (European Commission, 2016a).

Αυτή η κίνηση ενισχύει το άνοιγμα του τραπεζικού κλάδου προς την κοινωνική οικονομία, καθώς τα Ευρωπαϊκά Ταμεία Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας είναι ιδιωτικές τράπεζες όπου ιδιώτες και θεσμικοί επενδυτές μπορούν να επενδύσουν τα χρήματά τους. Από το σύνολο των διαθέσιμων πόρων τους τα ταμεία θα διαθέτουν το 70% σε επενδύσεις για δράσεις των φορέων της κοινωνικής οικονομίας, ενώ το υπόλοιπο 30% μπορεί να διατεθεί σε συμβατικές τράπεζες ή επενδύσεις (Νασιούλας, 2013). Συνεπώς οι επενδυτές θα γνωρίζουν πως τοποθετώντας χρήματα στα συγκεκριμένα ταμεία ενισχύουν τη χρηματοδοτική στήριξη των κοινωνικών επιχειρήσεων. Για την Ελλάδα οι δράσεις της πρωτοβουλίας είναι σε εξέλιξη, καθώς εμπίπτει στον ευρύτερο σχεδιασμό χρηματοδοτικών εργαλείων και την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας στη χώρα.

5.5.4 Πρόγραμμα για την Απασχόληση και την Κοινωνική Καινοτομία

Το “Programme for Employment and Social Innovation” (EaSI) αποτελεί νέο πρόγραμμα –ομπρέλα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την κοινωνική πολιτική και την πολιτική για την ενίσχυση της απασχόλησης. Αποτελεί ένα χρηματοδοτικό εργαλείο του οποίου ο στόχος είναι να ενισχύσει και να εδραιώσει την ανάπτυξη και τη διατήρηση νέων θέσεων εργασίας, να διασφαλίσει την επάρκεια της κοινωνικής πρόνοιας, να εδραιώσει πολιτικές ενάντια στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό και να βελτιώσει τις εργασιακές συνθήκες. Δεν αποτελεί μεμονωμένο εργαλείο, αλλά εντάσσεται στα προγράμματα της Ένωσης για την περίοδο 2014-2020 για τους στόχους που προαναφέρθηκαν.

Αυτό το πρόγραμμα περιλαμβάνει τρία προγράμματα που λειτουργούσαν ξεχωριστά έως το 2013. Οι τρεις πυλώνες του αποτελούνται από τα προγράμματα που το απαρτίζουν: τον εκσυγχρονισμό της κοινωνικής πολιτικής και της πολιτικής για την απασχόληση (PROGRESS), την προώθηση της επαγγελματικής κινητικότητας (EURES) και τις μικροχρηματοδοτήσεις για την κοινωνική επιχειρηματικότητα

(Progress Microfinance), με αναλογία στη χρηματοδότηση των πόρων του προγράμματος κατά 61, 18 και 21 τοις εκατό αντίστοιχα (European Commission, 2016b).

Αναλυτικότερα για τον πυλώνα ‘‘Μικροχρηματοδοτήσεις και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα’’: έως τώρα υποστήριζε την πρόσβαση σε χρηματοδότηση ατόμων και πολύ μικρών επιχειρήσεων, και τώρα οι δράσεις του προγράμματος εμπλουτίζονται με την ανάπτυξη ικανοτήτων για φορείς παροχής μικροπιστώσεων και την υποστήριξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας με διευκόλυνση στην πρόσβαση σε χρηματοδότηση (European Commission, 2016b).

5.6 Κοινωνικές και κρατικές πηγές χρηματοδότησης και ενίσχυσης μικρομεσαίων επιχειρήσεων

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις μπορούν να ενισχυθούν και από διαρθρωτικές πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ελλάδας που αφορούν τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, καθώς εμπίπτουν σε αυτή την κατηγορία λόγω του μεγέθους τους.

5.6.1 Προγράμματα του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού

Ο Οργανισμός Απασχόλησης Ανθρώπινου Δυναμικού αποτελεί τη δημόσια αρχή και κατέχει την κεντρική δομή διαχείρισης με βασικές λειτουργίες την προώθηση στην απασχόληση, την ασφάλιση της ανεργίας και την κοινωνική προστασία της μητρότητας και της οικογένειας καθώς και την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις σύμφωνα με το θεσμικό πλαίσιο μπορούν να εντάσσονται σε προγράμματα στήριξης της επιχειρηματικότητας σε προγράμματα του ΟΑΕΔ για τη στήριξη της εργασίας και στις κάθε είδους ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης.

Τα μη ιδρυτικά μέλη των κοινωνικών επιχειρήσεων μπορούν να ενταχθούν υπό προϋποθέσεις στο ειδικό τριετές πρόγραμμα ενίσχυσης των εργοδοτών. Η επιχορήγηση αντιστοιχεί για τους πρώτους 36 μήνες της συμμετοχής στο πρόγραμμα στο ύψος των ασφαλιστικών εισφορών για την πρόσληψη Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες. Υποχρέωση του εργοδότη είναι να διατηρήσει την πρόσληψη για 48 μήνες. Το πιο πρόσφατο πρόγραμμα του Οργανισμού περιλαμβάνει επαγγελματική κατάρτιση σε τομείς

οικονομικής δραστηριότητας με υποχρεωτική εγγυημένη απασχόληση για άτομα 29-64 ετών, καθώς και ένα πρόγραμμα ένταξης στην αγορά εργασίας ατόμων άνω των 50 ετών σε επιχειρήσεις και Κοιν.Σ.Επ. (ΟΑΕΔ, 2016b).

5.6.2 Προγράμματα των Διαρθρωτικών ταμείων

Τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία (ΕΔΕΤ) αποτελούν το βασικό επενδυτικό εργαλείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Από το 2014 τα πέντε ταμεία λειτουργούν σε ένα κοινό πλαίσιο με αλληλοσυμπληρούμενους στόχους πολιτικής. Η προοπτική τους είναι έως το έτος 2023 να έχουν επιτύχει ένα σύνολο επενδύσεων σε νευραλγικούς τομείς προτεραιότητας της ένωσης προκειμένου να καλύψουν τις ανάγκες της πραγματικής οικονομίας με τη δημιουργία θέσεων εργασίας και την επαναφορά της ευρωπαϊκής οικονομίας σε τροχιά ανάπτυξης με τρόπο που να είναι βιώσιμος (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2016a).

Τα πέντε ταμεία είναι το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό ταμείο, το Ταμείο Συνοχής, το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας.

5.6.3 Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης

Από τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία συγχρηματοδοτείται το Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ) 2014-2020 και υλοποιείται μέσα από επιχειρησιακά προγράμματα. Αυτά είναι πολυετή προγράμματα που ισχύουν για ολόκληρη την περίοδο προγραμματισμού και συνδέονται με τομείς ή/και συγκεκριμένες γεωγραφικές περιφέρειες σε διεθνές, εθνικό ή τοπικό επίπεδο. Προβλέπονται επτά (7) Τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα που έχουν ως πεδίο εφαρμογής ολόκληρη την επικράτεια της χώρας και δεκατρία (13) Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα για κάθε μία από τις διοικητικές περιφέρειες της χώρας (ΕΣΠΑ 2014-2020a).

5.6.3.1 Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία»

Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία» (ΕΠΑνΕΚ) καλύπτει γεωγραφικά το σύνολο της χώρας, με κύριους στόχους του την ενίσχυση της εξωστρέφειας και της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών επιχειρήσεων, καθώς και τη μετάβαση σε μια ποιοτική επιχειρηματικότητα με αιχμή στην καινοτομία. Τα καθήκοντα διαχείρισης του προγράμματος ανατέθηκαν τον Ιούλιο του 2016 στον «Ενδιάμεσο Φορέα Επιχειρησιακού Προγράμματος Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και καινοτομία-ΕΦΕΠΑΕ» (ΕΣΠΑ 2014-2020b).

5.6.3.2 Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού-Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση»

Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού-Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» περιλαμβάνει ολοκληρωμένες πολιτικές για τη δημιουργία και στήριξη θέσεων απασχόλησης, για την ένταξη στην αγορά εργασίας με έμφαση στην απορρόφηση ατόμων από ευπαθείς ομάδες και τη σύνδεση της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας. Ο στόχος του είναι η εξάλειψη των συνεπειών της κοινωνικοοικονομικής κρίσης που βιώνει η χώρα τα τελευταία έτη, και η αντιμετώπιση των υψηλών ποσοστών ανεργίας (ΕΣΠΑ 2014-2020c).

5.6.4 Απευθείας επιδοτήσεις

Οι απευθείας επιδοτήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης δίνονται ανά θεματική ενότητα. Τα προγράμματα ανανεώθηκαν για την επόμενη προγραμματική περίοδο.

Το πρόγραμμα "LIFE+" αποτελεί το κύριο χρηματοδοτικό μέσο για το περιβάλλον και υλοποιείται σε δύο τομείς, ο πρώτος για το περιβάλλον και ο δεύτερος για την κλιματική αλλαγή (ΥΠΕΝ, 2015).

Το πρόγραμμα "HORIZON 2020" συνδυάζει την έρευνα και την καινοτομία, εστιάζοντας σε τρεις βασικούς τομείς: την επιστημονική αριστεία, τη βιομηχανική υπεροχή και τις κοινωνικές προκλήσεις. Ο στόχος του είναι η ώθηση της οικονομικής ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω της παραγωγής επιστήμης και τεχνολογίας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014).

Το πρόγραμμα ‘‘ERASMUS+’’ χρηματοδοτεί τη διακρατική συνεργασία, την κινητικότητα μεταξύ των χωρών, την ανταλλαγή καλών πρακτικών και τις συμπράξεις εκπαιδευτικών φορέων και οργανισμών (Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών, 2016).

Το πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής «Δημιουργική Ευρώπη» χρηματοδοτεί οργανισμούς που δραστηριοποιούνται στον τομέα του πολιτισμού και των οπτικοακουστικών μέσων και περιλαμβάνει μία σειρά από δράσεις για διακρατικές συνεργασίες, μεταφράσεις και βραβεία (Δημιουργική Ευρώπη, 2016).

5.7 Συνδυασμένες δράσεις δημόσιας και ιδιωτικής χρηματοδότησης

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις μπορούν να χρηματοδοτηθούν από εργαλεία που δρουν συνδυαστικά στους δύο τομείς χρηματοδότησης μέσω των προγραμμάτων ενίσχυσης των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων.

5.7.1 Ευρωπαϊκό Ταμείο Επενδύσεων

Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Επενδύσεων (ETE) ιδρύθηκε το 1994 και δραστηριοποιείται σε όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι μέτοχοι που το απαρτίζουν είναι η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και ευρωπαϊκά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Το ίδιο το ταμείο δεν χορηγεί δάνεια ή επιδοτήσεις, αλλά δια μέσου προγραμμάτων των τραπεζών και των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων παρέχει χρηματοδότηση σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις με έμφαση σε νέες και καινοτόμες δράσεις, εγγυήσεις για κάλυψη δανείων μικρομεσαίων επιχειρήσεων και την παροχή βοήθειας σε χώρες της Ένωσης για να αναπτύξουν αγορές επιχειρηματικών κεφαλαίων (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2016b).

5.7.1.1 Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Μικροχρηματοδοτήσεων ‘‘Progress’’

Ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Μικροχρηματοδοτήσεων ‘‘Progress’’ διευκολύνει την πρόσβαση των πολύ μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων στη μικροπίστωση, σε μικρά δάνεια κάτω των 25.000 ευρώ για την ίδρυση ή την επέκτασή τους. Ο μηχανισμός δεν χρηματοδοτεί ο ίδιος τους επιχειρηματίες, αλλά επιλέγει συγκεκριμένους παρόχους τους οποίους ενισχύει για να αυξήσουν τα ποσά που δανείζουν (European Investment Fund, 2016).

Η διαδικασία περιλαμβάνει την παροχή εγγυήσεων στους παρόχους από το μηχανισμό, ώστε να αναληφθεί από κοινού ο κίνδυνος ζημίας, και τη χρηματοδότηση για αύξηση των ποσών που διατίθενται για μικροδάνεια. Οι πάροχοι που επιλέγονται μπορεί να είναι χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, δημόσια ή ιδιωτικά, μη τραπεζικά ιδρύματα μικροπιστώσεων και μη κερδοσκοπικές οργανώσεις (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016).

5.7.2 Νέος Αναπτυξιακός Νόμος

Ο νέος Αναπτυξιακός Νόμος 4399/2016 με τίτλο «Θεσμικό πλαίσιο για τη σύσταση καθεστώτων Ενισχύσεων Ιδιωτικών Επενδύσεων για την περιφερειακή και οικονομική ανάπτυξη της χώρας Σύσταση Αναπτυξιακού Συμβουλίου και άλλες διατάξεις» στοχεύει στην υλοποίηση πολλών νέων επενδύσεων στον τομέα της επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα. Στόχοι του είναι η ισορροπημένη ανάπτυξη και η υποστήριξη των λιγότερο ευνοημένων περιοχών της χώρας με σεβασμό στους περιβαλλοντικούς πόρους, η αύξηση της απασχόλησης του πληθυσμού, η εξωστρέφεια, η αύξηση του μεγέθους των επιχειρήσεων, η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και της ποιότητας των υπηρεσιών, η παραγωγή πιο σύνθετων προϊόντων και η προσέλκυση ξένων επενδύσεων (Νόμος 4399/2016).

Ο νέος αυτός νόμος ορίζει ως δικαιούχους, των ενισχύσεων που καθορίζονται από αυτόν, ατομικές επιχειρήσεις και εμπορικές εταιρείες, συνεταιρισμούς, Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις και αγροτικούς συνεταιρισμούς και ομάδες παραγωγών και αγροτικές συνεταιριστικές συμπράξεις, υπό ίδρυση ή υπό συγχώνευση εταιρείες και δημόσιες ή δημοτικές επιχειρήσεις. Τα είδη των ενισχύσεων που θα χορηγηθούν μπορούν να έχουν τη μορφή φοροαπαλλαγών, επιχορηγήσεων, επιδότηση χρηματοδοτικής μίσθωσης, επιδότηση του κόστους της δημιουργούμενης απασχόλησης, σταθεροποίηση συντελεστή φορολογίας εισοδήματος, χρηματοδότηση του επιχειρηματικού κινδύνου μέσω ταμείου συμμετοχών, μεμονωμένα ή συνδυαστικά.

Ο νόμος ορίζει το ελάχιστο επιλέξιμο ύψος της επένδυσης για να μπορέσει να χρηματοδοτηθεί με βάση το μέγεθος του φορέα (για τις Κοιν.Σ.Επ. ορίζεται στο ποσό των 50.000 ευρώ). Παράλληλα τίθεται πλαφόν στο ποσό που μπορεί να λάβει μια επιχείρηση, και στην περίπτωση που μια επιχείρηση επιχορηγείται και από άλλες πηγές θα τίθεται υπ' όψιν το συνολικό ποσό ενισχύσεων, συμβάλλοντας με αυτό τον τρόπο

στη μεγαλύτερη διασπορά των ενισχύσεων αναμεταξύ των επιχειρήσεων (Υπουργείο Οικονομίας, Ανάπτυξης και Τουρισμού, 2016).

5.7.3 Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης

Το Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης (ETEAN A.E.) αποτελεί μία ανώνυμη εταιρεία του Δημοσίου η οποία ιδρύθηκε το 2003 (τότε ήταν το Ταμείο Εγγυοδοσίας Μικρών και Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων). Έχει συγχρηματοδοτούμενο μετοχικό κεφάλαιο από την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Ελληνικό Δημόσιο. Ο στόχος του είναι να ενισχύσει την πρόσβαση των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων στην τραπεζική χρηματοδότηση, αναλαμβάνοντας το ίδιο το ταμείο τον κίνδυνο που δεν αναλάμβαναν οι τράπεζες. Με αυτό τον τρόπο αποτελεί μία σύνδεση ανάμεσα στις επιχειρήσεις και τη χρηματοδότησή τους από τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα.

Το ETEAN παρέχει, δια μέσου των δικών του κεφαλαίων, προγράμματα εγγυοδοσίας για την έκδοση Εγγυητικών Επιστολών για την κάλυψη των αναγκών των επιχειρήσεων. Επίσης λειτουργεί το Ταμείο Επιχειρηματικότητας, του οποίου οι δράσεις χρηματοδοτούν επιχειρήσεις κάθε νομικής μορφής σε οποιοδήποτε στάδιο της λειτουργίας τους, καλύπτοντας έξοδα ίδρυσης και λειτουργίας ή ανάπτυξης, ενισχύοντας τη ρευστότητα, την εξωστρέφεια και τη δημιουργία ανταγωνιστικών και καινοτόμων προϊόντων (ETEAN, 2012).

Οι δράσεις του ETEAN περιλαμβάνουν τη λειτουργία Ταμείων τα οποία αφορούν τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και έχουν χαμηλό κόστος (δια μέσου του χαμηλού επιτοκίου του χορηγούμενου δανείου λόγω της συνεισφοράς των κεφαλαίων του Ταμείου με μηδενικό επιτόκιο). (ETEAN, 2015).

Το Ταμείο Επιχειρηματικότητας (ΤΕΠΙΧ) εφαρμόζει το πρόγραμμα "Εξωστρέφεια" το οποίο παρέχει δάνεια χαμηλού κόστους σε πολύ μικρές, μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις οι οποίες σχετίζονται με εξωστρεφείς δραστηριότητες. Το πρόγραμμα "Επιχειρηματική Επανεκκίνηση" παρέχει και αυτό δάνεια χαμηλού κόστους σε επιχειρήσεις και αφορούν επιχειρηματική ανάπτυξη και χρηματοδότηση επενδυτικών σχεδίων. Το πρόγραμμα "Νησιωτική Τουριστική Επιχειρηματικότητα" παρέχει δάνεια με ευνοϊκούς όρους για επιχειρήσεις σε νησιωτικές περιοχές της Ελλάδας. Στα πλαίσια του ΤΕΠΙΧ λειτουργεί και το Ταμείο Εγγυοδοσίας, για την παροχή εγγύησης σε δάνεια κεφαλαίου κίνησης για την επιχειρηματική ανάπτυξη, καθώς και για επενδυτικά δάνεια (ETEAN, 2015).

Το Ταμείο «Εξοικονομώ κατ' Οίκον» παρέχει άτοκα δάνεια και επιχορηγήσεις για την ενεργειακή αναβάθμιση των πολυκατοικιών και των διαμερισμάτων αναλογικά με τα εισοδήματα των ατόμων που αιτούνται την επιχορήγηση.

Το Ταμείο Αγροτικής Επιχειρηματικότητας παρέχει δάνεια με ευνοϊκούς όρους για να χρηματοδοτηθούν επιχειρηματικά σχέδια που έχουν εγκριθεί στα πλαίσια του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης.

5.8 Ιδιωτική χρηματοδότηση

5.8.1 Συνεταιριστικές και ηθικές τράπεζες

Οι συνεταιριστικές τράπεζες αποτελούν εναλλακτικά πιστωτικά ιδρύματα τα οποία παρέχουν χρηματοδοτικά εργαλεία όχι μόνο με βάση χρηματοοικονομικά κριτήρια, αλλά και με όρους προώθησης του συλλογικού συμφέροντος. Μέσα στην κρίση οι συνεταιριστικές τράπεζες της Ελλάδας έδειξαν μια στροφή προς την υποστήριξη των κοινωνικών επιχειρήσεων.

Η Παγκρήτια Συνεταιριστική Τράπεζα συνεργάζεται με την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, δίνοντας τη δυνατότητα για χρηματοδότηση με ευνοϊκούς όρους με τη μορφή μακροχρόνιων επενδυτικών δανείων σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις και Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Η χρηματοδότηση παρέχεται για υλοποίηση επενδυτικών σχεδίων, αναπτυξιακών έργων και έργων υποδομής στην Κρήτη. Οι όροι περιλαμβάνουν μειωμένο συνολικό επιτόκιο, διάρκεια δανείου για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις έως οκτώ (8) έτη με δυνατότητα περιόδου χάριτος έως δύο (2) έτη και δυνατότητα χρηματοδότησης έως και του 100% του επιχειρηματικού σχεδίου. Οι δαπάνες μπορεί να αφορούν υλικά ή άυλα στοιχεία ή κεφάλαιο κίνησης μονιμότερου χαρακτήρα. Οι χρηματοδοτήσεις παρέχονται στις επιχειρήσεις-μέλη της Τράπεζας, λόγω του συνεταιριστικού χαρακτήρα της (Παγκρήτια Συνεταιριστική Τράπεζα, 2016a).

Τον Οκτώβριο του 2016 υπογράφηκε η νέα συμφωνία συνεργασίας μεταξύ της Τράπεζας και του Ευρωπαϊκού Ταμείου Επενδύσεων (στο πλαίσιο υλοποίησης του προγράμματος 'EaSI'), μέσω της οποίας θα υπάρξει η δυνατότητα παροχής μικροδανείων σε περισσότερες από 1.000 μικρές επιχειρήσεις σε περιοχές της Ελλάδας (Κρήτη, Αθήνα, Θεσσαλονίκη), διευκολύνοντας την πρόσβασή τους στον τραπεζικό δανεισμό. Το συνολικό ποσό ανέρχεται στα 15 εκατομμύρια ευρώ, έχοντας πενταετή ορίζοντα. Τα δάνεια θα χορηγούνται με μειωμένο επιτόκιο και χωρίς την παροχή

εγγυήσεων, στοχεύοντας κατά προτεραιότητα σε άνεργους για την έναρξη επιχειρηματικών δράσεων, και επιχειρηματικά σχέδια που αξιοποιούν καινοτόμες ιδέες (Παγκρήτια Συνεταιριστική Τράπεζα, 2016b).

Η Συνεταιριστική Τράπεζα Καρδίτσας συμμετέχει στα προγράμματα του Ταμείου Επιχειρηματικότητας ΕΤΕΑΝ με σκοπό τη συνεπένδυση και συγχρηματοδότηση σε νέα εργαλεία χρηματοοικονομικής τεχνικής, που θα στοχεύουν με κατάλληλα προγράμματα στη διευκόλυνση των ελληνικών επιχειρήσεων στη χρηματοδότηση ώστε να ενισχυθεί η δημιουργία και η ανάπτυξη βιώσιμων επιχειρήσεων σε καινοτόμους τομείς.

Παράλληλα, από το Μάιο του 2016 με χρονική περίοδο έως το 2021, η τράπεζα συμπράττει με το Ευρωπαϊκό Ταμείο Επενδύσεων (ETE) για τη δημιουργία χαρτοφυλακίου δανείων μικροχρηματοδοτήσεων. Τα δάνεια που θα χορηγηθούν από την Τράπεζα (στα πλαίσια υλοποίησης του προγράμματος 'EasI'), θα είναι εγγυημένα κατά 80% από το ETE και μπορούν να φτάσουν το ποσό των 25.000 ευρώ ανά ωφελούμενο, συμπεριλαμβανομένων ιδιωτών ή επιχειρήσεων (που ήδη λειτουργούν ή είναι υπό ίδρυση). Για τις επιχειρήσεις το πρόγραμμα περιλαμβάνει (προαιρετικά) παράλληλη πρόσβαση σε εξατομικευμένες υπηρεσίες επιχειρηματικής στήριξης για τους ωφελούμενους (Συνεταιριστική Τράπεζα Καρδίτσας, 2016).

5.8.2 Επιχειρηματική φιλανθρωπία και κοινωνική επένδυση (Venture Philanthropy and Social Investment)

Η επιχειρηματική φιλανθρωπία αποτελεί την εφαρμογή επιχειρηματικών στρατηγικών του ιδιωτικού τομέα στις κοινωνικές επιχειρηματικές δράσεις, με στόχο να δημιουργηθεί κοινωνικός αντίκτυπος. Η διαδικασία μέτρησης και διαχείρισης του κοινωνικού αντίκτυπου διαφοροποιεί τις πρακτικές που εξετάζουν μόνο τον αντίκτυπο, και άλλες που προσδοκούν και μια απόδοση από την επένδυσή τους. Αξιοποιούνται τεχνικές όπως η εξειδίκευση των μεθόδων χρηματοδότησης αναλόγως με το είδος του οργανισμού (μπορεί να είναι δάνειο, ιδιωτικά επενδυτικά κεφάλαια, αγορά μεριδίου στην επιχείρηση, εγγυοδοσία). Επίσης παρέχεται διοικητική υποστήριξη, καθοδήγηση, συμβουλευτική και εποπτεία για να ενισχυθούν οι κοινωνικές επιχειρήσεις να βελτιώσουν τις δεξιότητες ή την οργανωσιακή δομή τους ώστε να αναπτυχθούν και να ενδυναμωθεί η οικονομική τους βιωσιμότητα (European Venture Philanthropy Association, 2016).

Ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός για την Επιχειρηματική Φιλανθρωπία έχει διοργανώσει εκδηλώσεις σε συνεργασία με τοπικούς φορείς στην Ελλάδα, δεν καταγράφονται όμως συμπράξεις ή χρηματοδοτήσεις προς ελληνικές επιχειρήσεις. Στη χώρα δεν έχει αναπτυχθεί ούτε ο τομέας των Κοινωνικών Κεφαλαίων Επιχειρηματικών Συμμετοχών (Social Venture Capital) ώστε να στοχεύσει σε επενδύσεις σε κοινωνικές επιχειρήσεις.

5.8.3 Χρηματοδότηση από ιδρύματα, κληροδοτήματα, εταιρείες

5.8.3.1 Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος

Το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΙΣΝ) αποτελεί έναν από τους μεγαλύτερους ιδιωτικούς φιλανθρωπικούς οργανισμούς στον κόσμο. Το ΙΣΝ επιλέγει να ενισχύσει οργανισμούς (και όχι φυσικά πρόσωπα) οι οποίοι προβλέπεται ότι θα προσφέρουν αισθητά, διαχρονικά και θετικά αποτελέσματα στην κοινωνία, με δεδομένο ότι αυτοί επιδεικνύουν σωστή διαχείριση και αποτελεσματική διοίκηση. Οι τομείς όπου δίνονται οι δωρεές είναι η τέχνη και ο πολιτισμός, η παιδεία, η υγεία, ο αθλητισμός και η κοινωνική πρόνοια. Δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στις ευάλωτες κοινωνικά ομάδες. Από την έναρξη της λειτουργίας του έως και σήμερα το Ίδρυμα έχει διαθέσει συνολικά 1.5 δισεκατομμύρια ευρώ μέσω 3.450 δωρεών σε μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς σε 111 κράτη σε ολόκληρη την υφήλιο (Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, 2016a).

Από το 2012 το Ίδρυμα ξεκίνησε μία πρωτοβουλία επιπλέον ενίσχυσης των δωρεών για την προσπάθεια αντιμετώπισης της επιδεινούμενης κρίσης στην Ελλάδα, με δύο κύριους στόχους. Για το 2012 ο στόχος ήταν η ανακούφιση των πιο ευάλωτων μελών της κοινωνίας από της δυσμενείς συνέπειες της κοινωνικοοικονομικής κρίσης των τελευταίων ετών. Για το 2013 δόθηκε έμφαση στην αντιμετώπιση του υψηλού ποσοστού ανεργίας των νέων, με την προοπτική να δημιουργηθούν καλύτερες συνθήκες και ευκαιρίες εργασίας για τη νέα γενιά. Τον Ιούνιο του 2015 ανακοινώθηκε για τρίτη φορά επιπλέον οικονομική ενίσχυση ακολουθώντας τις προηγούμενες δύο (Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, 2016b).

5.8.3.2 Ίδρυμα TIMA

Το Κοινοφελές Ίδρυμα TIMA ιδρύθηκε το 2011 και αποτελεί ένα φιλανθρωπικό οργανισμό που ενισχύει οργανισμούς που συμβάλλουν στην κοινωνική βελτίωση, δίνοντας μεγάλη έμφαση στην τρίτη ηλικία. Πιο συγκεκριμένα, το ίδρυμα υποστηρίζει ελληνικούς και ελληνικού ενδιαφέροντος μη κυβερνητικούς οργανισμούς που έχουν επιδείξει αποτελεσματική διοίκηση και διαχρονικά, σημαντικά και αισθητά αποτελέσματα στους τομείς της υγείας, της παιδείας, της κοινωνικής πρόνοιας, της τέχνης, του πολιτισμού και των επιστημών (Ίδρυμα TIMA, 2016).

5.8.3.3 Ίδρυμα Λάτση

Το Ίδρυμα Λάτση ιδρύθηκε το 2005. Δραστηριοποιείται στο σχεδιασμό, τη διαχείριση και τη χρηματοδότηση προγραμμάτων σε τομείς όπως η υγεία, η κοινωνική πρόνοια, η εκπαίδευση, οι επιστήμες, το περιβάλλον και ο πολιτισμός. Για τη διαδικασία της χρηματοδότησης το Ίδρυμα θέτει προτεραιότητες για την ανακούφιση των ευπαθών κοινωνικά ομάδων, την ανάπτυξη των κοινωνικών δομών, την ενδυνάμωση των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, την επιβράβευση της ακαδημαϊκής και ερευνητικής παραγωγής, την ανάδειξη του πολιτιστικού πλούτου της Ελλάδας και τη βελτίωση των υποδομών. Ο στόχος του Ιδρύματος είναι να ανταποκρίνεται στις τρέχουσες κοινωνικές ανάγκες (Ίδρυμα Λάτση, 2016).

5.8.3.4 Ίδρυμα Μποδοσάκη

Το Ίδρυμα Μποδοσάκη ιδρύθηκε το 1973 και είναι ένα από τα μεγαλύτερα κοινοφελή ιδρύματα της χώρας. Οι ρίζες του βρίσκονται στην παράδοση της φιλανθρωπίας και της κοινωνικής αλληλεγγύης των Ελλήνων της Ανατολής και της Διασποράς. Οι βασικές αρχές λειτουργίας του ιδρύματος είναι η αξιοκρατία, η διαφάνεια, η αποτελεσματικότητα και η ισότητα των ευκαιριών. Το Ίδρυμα δραστηριοποιείται με στόχο την αναβάθμιση της υγείας, την προώθηση της παιδείας, την προστασία του περιβάλλοντος και την ανάπτυξη της κοινωνίας των πολιτών.

Το Ίδρυμα παρέχει δωρεές προς κρατικούς και μη κρατικούς φορείς και χορηγεί υποτροφίες και βραβεία επιστημονικής διάκρισης. Με στοχευμένες δράσεις του βελτιώνει τις λειτουργίες του κράτους αλλά και ενδυναμώνει την κοινωνία των

πολιτών. Παράλληλα, δίνει τη δυνατότητα να ενισχυθεί μία δράση ή ένας οργανισμός με στελέχη του Ιδρύματος που μπορούν να παρέχουν τεχνογνωσία για να υλοποιηθεί μία πρόταση (Ίδρυμα Μποδοσάκη, 2016).

5.8.3.5 Η Ελληνική Πρωτοβουλία (The Hellenic Initiative)

Η Ελληνική Πρωτοβουλία αποτελεί μία κίνηση συσπείρωσης των Ελλήνων της Διασποράς για ενεργή ενίσχυση της χώρας στην κρίσιμη οικονομική συγκυρία που βιώνει. Η δράση της Πρωτοβουλίας επικεντρώνεται σε τρεις τομείς κομβικούς για την ανακούφιση από τις επιπτώσεις της κρίσης και τη μελλοντική ανάπτυξη.

Ο πρώτος τομέας δράσεις της Ελληνικής Πρωτοβουλίας είναι η συγκέντρωση χρημάτων και η παροχή τους με τη μορφή δωρεών σε προσεκτικά επιλεγμένους οργανισμούς (δημόσιους, ιδιωτικούς ή Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις) που παρέχουν στοχευμένες υπηρεσίες σε άτομα από ευπαθείς ομάδες.

Ο δεύτερος τομέας περιλαμβάνει δύο δράσεις για την επιχειρηματικότητα στις παρούσες συνθήκες. Έχει δημιουργήσει ως θεσμό το Ελληνικό Βραβείο Επιχειρηματικότητας, το οποίο επιβραβεύει επιχειρηματικά σχέδια τα οποία επιδεικνύουν ιδιαίτερα καινοτόμα στοιχεία, βιωσιμότητα, χρηματοοικονομική σύνεση και δημιουργία θέσεων εργασίας στη χώρα. Ο στόχος του είναι να εμπνεύσει την ελληνική επιχειρηματικότητα, παρέχοντας υπηρεσίες συμβουλευτικής και διοικητικής υποστήριξης, καθώς και πρόσβαση σε χρηματοδότηση για την υλοποίηση των επιχειρηματικών ιδεών.

Παράλληλα λειτουργεί ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα με συμβουλευτική καθοδήγηση για νέα άτομα που ενδιαφέρονται για την υλοποίηση επιχειρηματικών σχεδίων. Σε αυτό το πρόγραμμα αναπτύσσουν τις δεξιότητές τους και αποκτούν πρακτική εμπειρία για τον τομέα της επιχειρηματικότητας. Με αυτό τον τρόπο παρέχεται σε νέα στελέχη η εκπαίδευση για την ανάπτυξη ενός βιώσιμου επιχειρηματικού πλάνου αλλά και η καθοδήγηση για την επιτυχημένη υλοποίησή του.

Ο τρίτος τομέας δράσης της Πρωτοβουλίας περιλαμβάνει επενδύσεις σε ελληνικές επιχειρήσεις, ιδιαίτερα στις μικρές και τις μεσαίες, με τη μορφή ενός επενδυτικού ταμείου. Επίσης, θα υλοποιηθεί το πρόγραμμα ‘‘ReGeneration’’, το οποίο θα παρέχει δυνατότητα για εξάμηνη πρακτική άσκηση σε υποψήφιους δίνοντας τη δυνατότητα να εξελιχθούν επαγγελματικά αλλά και προσωπικά. Με όλα τα παραπάνω εργαλεία η Πρωτοβουλία στοχεύει να ενισχύσει την επιχειρηματικότητα και τις

υποδομές (ανθρώπινο κεφάλαιο και βιωσιμότητα των επιχειρήσεων) για τις επόμενες γενιές (The Hellenic Initiative, 2016).

5.8.3.6 "Action Finance Initiative"

Η "Action Finance Initiative" (AFI) είναι μια Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία, η οποία διευκολύνει την παροχή χρηματοδότησης με τη μορφή της μικροπίστωσης σε άτομα που ενδιαφέρονται να υλοποιήσουν μία επιχειρηματική ιδέα αλλά δεν έχουν πρόσβαση σε επενδυτικά κεφάλαια. Παράλληλα ενισχύει την επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα παρέχοντας υποστήριξη και εκπαίδευση σε νεοσύστατες ή επιχειρήσεις που λειτουργούν ήδη. Οι ιδρυτικοί εταίροι της AFI είναι η "ActionAid Hellas" και η γαλλική οργάνωση "ADIE". Δραστηριοποιείται στο νομό Αττικής.

Τα ποσό στο οποίο παρέχει πρόσβαση η AFI είναι ένα μικρο-δάνειο έως τις 10.000 ευρώ. Ταυτόχρονα η AFI συνεργάζεται με την AMKE "People's Trust" η οποία επίσης προσφέρει πρόσβαση σε μικροχρηματοδότηση με τη μορφή δωρεάς με αντίστοιχο ποσό 10.000 ευρώ. Δια μέσου αυτής της συνεργασίας το ποσό που μπορεί να έχει πρόσβαση ο επιχειρηματίας φτάνει τις 20.000 ευρώ. Τα ποσά των μικρο-δανείων έχουν εξασφαλιστεί από ιδιώτες χορηγούς, όμως λόγω του νομοθετικού πλαισίου η μικροπίστωση γίνεται σε συνεργασία με χρηματοπιστωτικά ιδρύματα της Ελλάδας (Τράπεζα Eurobank και Παγκρήτια Συνεταιριστική Τράπεζα) για να μπορεί η AFI να εκταμιεύει και να χρηματοδοτεί επιχειρήσεις. Το επιτόκιο που ορίζουν οι τράπεζες (7,5%) αποδίδεται σε αυτές, και υπάρχει μία χρέωση (40 ευρώ) για να δανειοδοτηθεί κάποιος από την Παγκρήτια Τράπεζα, λόγω της συνεταιριστικής της φύσης. Η AFI αναλαμβάνει την προεπιλογή, την εκπαίδευση και την καθοδήγηση ενώ οι τράπεζες αναλαμβάνουν τον πιστωτικό έλεγχο και τη χρηματοδότηση για τις υποψήφιες για χρηματοδότηση επιχειρήσεις (Action Finance Initiative, 2015a).

Η AFI εισάγει έναν ευνοϊκό όρο για τη χρηματοδότηση των επιχειρήσεων: ως εγγυητής για το 50% του δανείου μπορεί να είναι κάποιος με σταθερό εισόδημα ή μισθό έως το ποσό των 3.000 ευρώ, χωρίς η τράπεζα να προσημειώσει κάποιο περιουσιακό του στοιχείο. Στην ουσία, η AFI αναλαμβάνει μέρος του κινδύνου για την αποπληρωμή του δανείου, ως εγγυητής για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας.

Κατά την έως τώρα λειτουργία της AFI στην Ελλάδα, 45 επιχειρηματικά σχέδια με την υποστήριξη των συμβούλων της εταιρείας εγκρίθηκαν για δανειοδότηση από τα συνεργαζόμενα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Σχεδόν όλοι όσοι κατέθεσαν προτάσεις

έλαβαν έγκριση και προχώρησαν στην εκταμίευση του ποσού. Τρία από αυτά τα σχέδια αφορούν Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις, και το ένα αφορά ένα Κοινωνικό Συνεταιρισμό Περιορισμένης Ευθύνης (Action Finance Initiative, 2015b).

5.8.3.7 ‘The People’s Trust’

Το ‘‘The People’s Trust’’ είναι μία ελληνο-αγγλική πρωτοβουλία από την οποία συστήθηκε ένας Μη Κυβερνητικός Οργανισμός με ιδιωτική χρηματοδότηση. Οι ιδρυτικοί του στόχοι είναι να ενισχύσει τη δημιουργία θέσεων εργασίας μέσα από την επιχειρηματική κουλτούρα και ανάπτυξη και να δημιουργήσει πολλαπλασιαστικά οφέλη στην οικονομία. Ο οργανισμός διευκολύνει την πρόσβαση σε μικροχρηματοδότηση για νεοϊδρυόμενες και επιχειρήσεις που ήδη λειτουργούν, έως το ποσό των 10.000 ευρώ με τη μορφή δωρεάς.

Παράλληλα με τη χρηματοδότηση το ‘‘The People’s Trust’’, σε συνεργασία με άλλους φορείς, παρέχει στις επιχειρήσεις υπηρεσίες καθοδήγησης, υποστήριξης, κατάρτισης και διασύνδεσης. Επίσης οργανώνει εκπαιδευτικά προγράμματα για την ανάπτυξη και καλλιέργεια του επιχειρηματικού περιβάλλοντος (The People’s Trust, 2016).

5.8.3.8 Συμπράξεις εταιρειών-οργανισμών

Αρκετές ιδιωτικές εταιρείες αναπτύσσουν δράσεις ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας, συνήθως σε συνδυασμό με άλλους φορείς που υλοποιούν προγράμματα υποστήριξης μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Τέτοια παραδείγματα είναι το πρόγραμμα «Επιχειρηματική Ανάπτυξη από τον ΟΠΑΠ» το οποίο σχεδιάστηκε για να δώσει προοπτική σε αναπτυσσόμενες μικρομεσαίες επιχειρήσεις για να δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας, σε συνεργασία με το διεθνή μη-κυβερνητικό οργανισμό Endeavor.

Ένα ακόμα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί ο επιχειρηματικός διαγωνισμός «Ανοιχτοί Επιχειρηματικοί Ορίζοντες» του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου σε συνεργασία με την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, που έχει ως στόχο την καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος και την ανάπτυξη της επιχειρηματικής κουλτούρας των φοιτητών, των αποφοίτων, του προσωπικού του Πανεπιστημίου και της ακαδημαϊκής κοινότητας ευρύτερα.

5.8.4 Συμμετοχική χρηματοδότηση και Διαδικτυακή Μικροχρηματοδότηση (Crowdfunding)

Η συμμετοχική χρηματοδότηση (Crowdfunding) αποτελεί ένα νέο εργαλείο χρηματοδότησης δια μέσω του Διαδικτύου. Αποτελεί ένα καινούριο μέσο άντλησης κεφαλαίων, και ο ορισμός του εξελίσσεται συνεχώς. Οι Belleflamme et al., (2010) περιγράφουν το "crowdfunding" ως «ένα ανοιχτό κάλεσμα, κυρίως δια μέσω του Διαδικτύου, για την παροχή χρηματοδοτικών εργαλείων είτε με τη μορφή δωρεάς είτε με αντάλλαγμα μιας μορφής επιβράβευσης και/ή δικαίωμα ψήφου, με σκοπό να υποστηριχτούν πρωτοβουλίες για συγκεκριμένους σκοπούς». Ο Mollick (2013) το ορίζει ως «οι προσπάθειες επιχειρηματιών και ομάδων (πολιτιστικές, κοινωνικές και κερδοσκοπικές) να χρηματοδοτήσουν τα εγχειρήματά τους αντλώντας χρηματοδότηση από σχετικά μικρές συνεισφορές από ένα σχετικά μεγάλο αριθμό ιδιωτών χρησιμοποιώντας το Διαδίκτυο, χωρίς συνηθισμένους χρηματοοικονομικούς μεσάζοντες».

Σύμφωνα με τον Mollick (2013) η επιτυχία του crowdfunding βασίζεται σε συγκεκριμένους κομβικούς παράγοντες. Είναι σημαντικό για το κάθε εγχείρημα να παρέχει πληροφορίες για την ποιότητά του, καθώς οι υποστηρικτές κατανοούν ότι αυτό σχετίζεται με την κατανομή των χρημάτων. Εξίσου κομβικό σημείο είναι να υπάρχουν αρκετοί φίλοι και γνωστοί που παρέχουν εμπιστοσύνη στο εγχείρημα δια μέσου των κοινωνικών δικτύων, συντελώντας σε μεγαλύτερη πιθανότητα επιτυχίας του εγχειρήματος. Εξίσου σημαντική έχει αποδειχτεί η γεωγραφική εγγύτητα των επενδυτικών ιδεών με τη γεωγραφική περιοχή των υποστηρικτών, αλλά και η φύση των πληθυσμών που βρίσκονται στην περιοχή δράσης του εγχειρήματος. Αξιοποιήσιμο στοιχείο για την επιτυχία της χρηματοδότησης είναι η προσπάθεια των ιδρυτών να υλοποιήσουν το προσδοκώμενο έργο στον αναμενόμενο χρόνο, εκπληρώνοντας με αυτό τον τρόπο τις υποχρεώσεις τους προς τους υποστηρικτές.

Η Διαδικτυακή Συμμετοχική Χρηματοδότηση λειτουργεί όταν ο υποψήφιος για χρηματοδότηση αναρτά το αίτημα του σε μία διαδικτυακή πλατφόρμα crowdfunding. Με αυτό τον τρόπο νέοι επιχειρηματίες απευθύνονται στο κοινό έχοντας ανεβάσει την επιχειρηματική τους ιδέα, ζητώντας δωρεές και αποκτώντας πρόσβαση σε ένα αρχικό κεφάλαιο για τα πρώτα βήματα του εγχειρήματός τους. Ο υποψήφιος μπορεί να προσφέρει διαφορετικά πακέτα χρηματοδότησης, ξεκινώντας από πολύ μικρά ποσά και αυξάνοντάς τα αναλόγως. Οι υποστηρικτές μπορούν να προσφέρουν ό,τι ποσό θέλουν,

μικρό ή μεγάλο. Σε αυτή τη μορφή χρηματοδότησης οι υποστηρικτές κερδίζουν μόνο ειδικά προνόμια με τη μορφή ανταμοιβής, και όχι μέρος από τα κέρδη ή μετοχές της επιχείρησης.

Η εξέλιξη αυτής της μορφής χρηματοδότησης είναι το "Equity Crowdfunding". Ο στόχος είναι ο ίδιος, να συγκεντρωθεί δηλαδή το αρχικό κεφάλαιο για τη χρηματοδότηση της επιχειρηματικής ιδέας. Σε αυτή τη μορφή όμως οι υποστηρικτές γίνονται μέτοχοι στην εταιρεία, ή θεωρείται ότι δανείζουν στον επιχειρηματία και θα επωφεληθούν μελλοντικά από τα έσοδα της επιχείρησης. Αυτή η μορφή διευκολύνει περισσότερο επιχειρήσεις που λειτουργούν ήδη, καθώς απαιτείται ένα αξιόπιστο πλάνο, καθώς και μια νομική διαδικασία που θα καθορίζει τους επιμέρους όρους της χρηματοδότησης και τα δικαιώματα των επενδυτών (Κιού, Β., 2015).

Αυτή η μορφή χρηματοδότησης φαίνεται να αποτελεί μία βιώσιμη πηγή συγκέντρωσης χρηματοδοτικών κεφαλαίων για νεοφυείς επιχειρήσεις αξιοποιώντας τη για την άντληση "κεφαλαίου σποράς", ιδιαίτερα επειδή οι μορφές άντλησης κεφαλαίων στα αρχικά στάδια ίδρυσης και λειτουργίας μιας επιχείρησης είναι περιορισμένες. Η χρηματοδότηση από το πλήθος που αναφέρεται ως «η σοφία του λαού» σε κάποιες περιπτώσεις είναι πιθανό να είναι πιο αποτελεσματική από τους ιδιώτες επενδυτές ή τους επιχειρηματικούς αγγέλους, καθώς μπορεί να μην έχει εξειδικευμένη γνώση για τον τομέα της επιχείρησης, και αυτό να είναι πιο αποδοτικό στην επίλυση προβλημάτων. Επίσης, το ρίσκο που αναλαμβάνουν οι υποστηρικτές είναι πιο μικρό, και στην αναλογία του ποσού της επένδυσης, αλλά και γιατί αργότερα μπορεί οι ίδιοι να γίνουν καταναλωτές του προϊόντος ή της υπηρεσίας που χρηματοδότησαν, και για αυτό το λόγο να υποστηρίζουν έμπρακτα τη διάδοση του (σε αντίθεση με το κόστος της διαφήμισης που θα προέκυπτε από τη χρηματοδότηση με παραδοσιακά μέσα) (Schwienbacher & Larralde, 2010).

Το πρόγραμμα "Act4Greece" αποτελεί μία καινοτόμα πρωτοβουλία της Εθνικής Τράπεζας στο πλαίσιο της προώθησης της κοινωνικής και αναπτυξιακής τραπεζικής. Έχει δημιουργηθεί μια διαδικτυακή πλατφόρμα δια μέσου της οποίας συγκεντρώνονται οι δωρεές στα πλαίσια της συμμετοχικής χρηματοδότησης με στόχο να αξιοποιηθούν σε προγράμματα που υποστηρίζουν την πρόνοια, την υγεία και τη αλληλεγγύη, τον πολιτισμό και την πολιτιστική επιχειρηματικότητα, τη νεανική και τη νεοφυή επιχειρηματικότητα και την έρευνα, την εκπαίδευση και την κατάρτιση. Τα προγράμματα εκπονούνται από φορείς με εμπειρία και αξιοπιστία στον τομέα τους.

Η φιλοσοφία του προγράμματος είναι, στις σημερινές συνθήκες στην Ελλάδα της κρίσης, να υπάρξει η δυνατότητα να προσφέρει ο καθένας ό,τι μπορεί, όσο μικρό ποσό και αν είναι, και αυτό να αξιοποιηθεί στο μέγιστο, αλλάζοντας την κουλτούρα και τη νοοτροπία της κοινωνίας μας. Το πρόγραμμα υλοποιείται με στρατηγικές συνεργασίες με φορείς και ιδρύματα που συνεισφέρουν με το κύρος και την τεχνογνωσία τους, αλλά μπορούν και τα ίδια να αξιοποιήσουν την πλατφόρμα ως εργαλείο χρηματοδότησης για έργα ή δράσεις που υποστηρίζει ούτως ή αλλιώς.

Η συγκέντρωση πόρων και η ολοκλήρωση των έργων έχει υλοποιηθεί για τρία έργα μέσα στο 2016, και στην υποβολή προτάσεων που κατατέθηκαν προς το πρόγραμμα εγκρίθηκαν έντεκα δράσεις οι οποίες θα αναρτώνται σταδιακά στην πλατφόρμα το επόμενο διάστημα (Act4Greece, 2016).

Η διαδικτυακή πλατφόρμα "One-Up" αποτελεί ένα εργαλείο της Μη Κυβερνητικής Οργάνωσης "PRAKSIS" και του προγράμματος "Business Coaching Center". Στην πλατφόρμα μπορούν να ανέβουν επιχειρηματικά σχέδια ατόμων που έχουν εκπαιδευτεί στους κύκλους του "Praksis Business Center" και έχουν ξεκινήσει ένα βιώσιμο επιχειρηματικό σχέδιο, καθώς και σχέδια ατόμων που έχουν αξιολογηθεί και εγκριθεί από το "Praksis BCC" και έχουν κριθεί ως βιώσιμα και υλοποιήσιμα. Η φιλοσοφία είναι να συγκεντρωθούν μικρά ποσά κεφαλαίου από πολλά άτομα, γι' αυτό το λόγο το ποσό συνεισφοράς αρχίζει από τα πέντε (5) ευρώ. Η ΜΚΟ "Praksis" συλλέγει τα χρήματα και τα διαθέτει στους επιχειρηματίες με βάση το επιχειρηματικό τους πλάνο και την πρόταση επενδύσεων που αυτό συμπεριλαμβάνει. Από την έναρξη της λειτουργίας της έχει φιλοξενήσει δεκατρείς (13) καμπάνιες (One-Up, 2015).

5.8.5 Διαγωνισμοί κοινωνικής επιχειρηματικότητας

Οι διαγωνισμοί κοινωνικής επιχειρηματικότητας διοργανώνονται από φορείς ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας και εκπαιδευτικά ιδρύματα, συχνά σε συνεργασία με χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Ο στόχος τους είναι η καλλιέργεια του επιχειρηματικού πνεύματος και της επιχειρηματικής κουλτούρας, αναπτύσσοντας την έννοια της κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

Ο Ευρωπαϊκός Διαγωνισμός Κοινωνικής Καινοτομίας (European Social Innovation Competition) λειτουργεί εδώ και τέσσερα χρόνια περιλαμβάνοντας όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρέχει τρία έπαθλα των 50.000 ευρώ, και αποτελεί μια πρόκληση προς τους Ευρωπαίους για τη δημιουργία καινοτόμων λύσεων για τα

κοινωνικά προβλήματα. Κάθε χρόνο τίθεται για τους διαγωνιζόμενους ένα διαφορετικό θέμα που αφορά ένα μείζον κοινωνικό πρόβλημα. Ο διαγωνισμός διοργανώνεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, σε συνεργασία με φορείς υποστήριξης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις από τις χώρες της Ένωσης (European Social Innovation Competition, 2016).

Το "Social Impact Award" είναι ένα διεθνές πρόγραμμα επιχειρηματικότητας το οποίο επιβραβεύει με το ποσό των τριών χιλιάδων (3.000) ευρώ τους τρεις νικητές της διοργάνωσης. Απευθύνεται σε φοιτητές και νέους με κοινωνικό όραμα και διάθεση να επιφέρουν κοινωνική αλλαγή υλοποιώντας την επιχειρηματική τους ιδέα. Το πρόγραμμα παρέχει τεχνογνωσία στον τομέα της επιχειρηματικότητας για όλους τους συμμετέχοντες μέσα από δωρεάν βιωματικά σεμινάρια και δυνατότητα των δέκα πρώτων να συμμετάσχουν σε θερινό εκπαιδευτικό σεμινάριο για περαιτέρω ανάπτυξη της ιδέας τους (Social Impact Award, 2016).

Η Εταιρεία "Pernot Ricard", με το διεθνώς αναγνωρίσιμο προϊόν της "Chivas Regal" έχει δημιουργήσει ένα ετήσιο χρηματοδοτικό ταμείο από το 2014 αναζητώντας σε παγκόσμιο επίπεδο τα εγχειρήματα της κοινωνικής οικονομίας που αξιοποιούν την επιχειρηματικότητα για να συμβάλλουν στη δημιουργία ενός καλύτερου μέλλοντος.

5.9 Ανακεφαλαίωση

Από τα προαναφερθέντα στοιχεία συμπεραίνεται ότι αρκετές πηγές χρηματοδότησης (κρατικές και ευρωπαϊκές) λειτούργησαν ως χρηματοδοτικά εργαλεία και παρείχαν άντληση κεφαλαίων για μικρομεσαίες επιχειρήσεις, το τελευταίο διάστημα όμως στο χώρο οι συνθήκες είναι ρευστές και το τοπίο για την κοινωνική επιχειρηματικότητα είναι σκιώδες.

Ο ιδιωτικός τομέας αναπτύσσει εργαλεία ενίσχυσης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, καθώς και καινοτόμες δράσεις για τη ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας, όπως η μικροχρηματοδότηση. Αρκετοί ιδιωτικοί οργανισμοί και ιδρύματα ενδιαφέρονται για την παροχή κεφαλαίων. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις μπορούν να επωφεληθούν από τα προαναφερόμενα εργαλεία χρηματοδότησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΑΡΙΣΤΗΣ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ «ΝΕΟΙ ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ»

6.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται παρουσίαση της κοινωνικής συνεταιριστικής επιχείρησης «Νέοι Ορίζοντες» που δραστηριοποιείται στα πλαίσια του Νόμου για την Κοινωνική Οικονομία στην ευρύτερη περιοχή της Αθήνας. Η μελέτη περίπτωσης χρησιμοποιείται ως ερευνητικό εργαλείο για τη μελέτη της επιχειρηματικής μονάδας στο πλαίσιο της έρευνας για τη χρηματοδότηση των κοινωνικών επιχειρήσεων. Αυτή η μέθοδος αποτελεί μία ευέλικτη ερευνητική μεθοδολογία που δίνει έμφαση στην εξερεύνηση, την ανάλυση και την περιγραφή της υπό εξέταση περίπτωσης. Ο σκοπός ίδρυσης της συγκεκριμένης επιχείρησης είναι η δυνατότητα επανένταξης αποφυλακισμένων ατόμων στον κοινωνικό ιστό, παρέχοντάς τους μια ευκαιρία επαγγελματικής αποκατάστασης. Η ίδρυση της επιχείρησης προέκυψε από τις εκπαιδευτικές δράσεις του Νομικού Προσώπου Ιδιωτικού Δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα «Επάνοδος». Περιγράφονται η ιδέα και τα στάδια ίδρυσης της επιχείρησης, ο τρόπος λειτουργίας και διοίκησης, τα πεδία της επιχειρηματικής δραστηριότητας και οι μορφές άντλησης κεφαλαίων που αξιοποιεί.

6.2 Η επιχείρηση

Η Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση «Νέοι Ορίζοντες» ιδρύθηκε το 2014 και λειτουργεί στα πλαίσια που ορίζει ο Νόμος 4019/2011 για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Δραστηριοποιείται κυρίως στον τομέα παροχής υπηρεσιών καθαριότητας σε κτιριακές εγκαταστάσεις, καθώς και στον τομέα δημιουργίας και συντήρησης κήπων και εξωτερικών περιβαλλοντικών χώρων.

Βασική επιδίωξη της επιχείρησης είναι να παρέχει σε άτομα από ευάλωτη κοινωνικά ομάδα (αποφυλακισμένους) τη δυνατότητα επανένταξης τους στην επαγγελματική και οικονομική ζωή μετά την αποφυλάκιση. Ο στόχος επιτυγχάνεται καθώς αντιμετωπίζεται η αυξημένη ανεργία η οποία αποτελεί τη μεγαλύτερη πρόκληση στις παρούσες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, αλλά και την κοινωνική απομόνωση

που είναι πιθανό να βιώσουν αυτά τα άτομα κατά την επαναφορά τους στις δραστηριότητες της καθημερινής τους ζωής στην κοινότητα.

6.2.1 Ιστορικό

Η Επάνοδος είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου (Ν.Π.Ι.Δ.), μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, που εποπτεύεται από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Με Προεδρικό Διάταγμα ο φορέας συστάθηκε το 2003. Το Διοικητικό του Συμβούλιο συγκροτήθηκε για πρώτη φορά με απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης το 2007. Αποτελεί τον πρώτο (και μοναδικό) επίσημο φορέα μετασφρονιστικής μέριμνας που δημιουργήθηκε και λειτουργεί στην Ελλάδα.

Ο σκοπός ίδρυσης του φορέα είναι η επαγγελματική συμπαράσταση και η προετοιμασία και προώθηση της εν γένει κοινωνικής επανένταξης των κρατουμένων και αποφυλακισμένων, διευκολύνοντας και υποστηρίζοντας κάθε προσπάθεια στον τομέα αυτό.

Το 2012 ιδρύθηκε η Αναπτυξιακή Σύμπραξη «ΕΠΑΝΟΔΟΣ» με σκοπό την υλοποίηση Σχεδίου Δράσης με τίτλο «Δίκτυο για την κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη». Συντονιστής Εταίρος ήταν η Επάνοδος, και συμμετέχοντες εταίροι φορείς δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς όπως η Άρσις, το Δίκτυο Απασχόλησης και Κοινωνικής Μέριμνας, η Δημοτική Κοινωφελής Επιχείρηση του Δήμου Κορυδαλλού και άλλοι. Το Σχέδιο υλοποιήθηκε με συγχρηματοδότηση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου και του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, στο πλαίσιο της δράσης «Τοπικές δράσεις κοινωνικής ένταξης για ευάλωτες ομάδες (ΤΟΠΕΚΟ)», του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» 2007-2013. Οι ωφελούμενοι του Σχεδίου Δράσης ήταν εξήντα (60) άνεργοι/άνεργες αποφυλακισθέντες.

Το πρόγραμμα περιλάμβανε την προετοιμασία των ωφελουμένων μέσα από δράσεις συμβουλευτικής υποστήριξης, επαγγελματικής κατάρτισης και επιμόρφωσης με στόχο την ένταξή τους στην αγορά εργασίας. Ο στόχος αυτός μπορούσε να πραγματοποιηθεί εντάσσοντας τους ωφελούμενους είτε ως εργαζόμενους/εργαζόμενες σε επιχειρήσεις των περιοχών που παρεμβαίνει το πρόγραμμα, είτε με την ενίσχυσή τους για σύσταση Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων στον κλάδο της Πράσινης Οικονομίας και της χρήσης νέων τεχνολογιών στην οργάνωση γραφείου.

Η Κοιν.Σ.Επ. «Νέοι Ορίζοντες» δημιουργήθηκε από την ιδέα των επωφελούμενων του προγράμματος σε μία δύσκολη κοινωνικοοικονομική συγκυρία, με πολύ μεγάλα ποσοστά μακροχρόνιας ανεργίας. Τα ιδρυτικά μέλη της Κοιν.Σ.Επ. θέλησαν να επενδύσουν στη δυνατότητα να ονειρευτούν και να δουλέψουν σαν ομάδα συνεργατικά για μια νέα ιδέα. Οραματίστηκαν την αφετηρία της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας ως επιχειρηματίες, ένα εργαλείο για να ενταχθούν ομαλά και ενεργά στην αγορά εργασίας. Ανακάλυψαν και ενίσχυσαν έναν τρόπο να διεκδικήσουν μία ίση ευκαιρία για συμμετοχή με αξιοπρέπεια και ίσους όρους στην αγορά εργασίας και στην κοινωνία κατ' επέκταση.

6.2.2 Τρόπος λειτουργίας

Το Διοικητικό Συμβούλιο της Κοιν.Σ.Επ. «Νέοι Ορίζοντες» αποτελείται αποκλειστικά από ωφελούμενους της επιχείρησης. Λειτουργεί σύμφωνα με το Νόμο για την Κοινωνική Οικονομία ως Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης (η πρώτη στην Ελλάδα). Όλοι οι εργαζόμενοι της επιχείρησης είναι αποφυλακισμένοι/αποφυλακισμένες. Για να εργαστεί κάποιος στην επιχείρηση χρειάζεται να ανήκει σε αυτή την ευάλωτη κοινωνικά ομάδα. Στις δράσεις της επιχείρησης συμμετέχουν και εθελοντές, κάποιοι σε σταθερή βάση (για παράδειγμα νομικός, κοινωνικός λειτουργός, ψυχολόγος) σε συνεργασία με το φορέα της Επανόδου.

Η επιχείρηση δραστηριοποιείται στον τομέα παροχής υπηρεσιών καθαριότητας σε κτιριακές εγκαταστάσεις, καθώς και στον τομέα δημιουργίας και συντήρησης κήπων και εξωτερικών περιβαλλοντικών χώρων. Η Κοιν.Σ.Επ. αναλαμβάνει με υπευθυνότητα αρχικούς και γενικούς καθαρισμούς ή καθαρισμούς αποκατάστασης σε επαγγελματικούς και ιδιωτικούς χώρους (οικίες, γραφεία, ιδιωτικά και δημόσια κτίρια, καταστήματα, εργοστάσια, οργανισμούς) παρέχοντας υψηλών προδιαγραφών υπηρεσίες καθαριότητας και εξειδικευμένες λύσεις για τη συντήρηση των χώρων.

Η επιχείρηση παρέχει υπηρεσίες άριστης ποιότητας, με τρόπο ασφαλή και φιλικό προς το περιβάλλον σε τιμές ανταγωνιστικές στην αγορά. Η φιλοσοφία είναι ότι κάθε χώρος έχει την ιδιαιτερότητά του στον καθαρισμό, τη διαμόρφωση και τη συντήρησή του, και η επιχείρηση προσφέρει την καλύτερη δυνατή λύση με σεβασμό στον κάθε πελάτη και στο έως τώρα έργο της επιχείρησης, με την πεποίθηση ότι μπορούν να ανταποκριθούν σε κάθε είδους πρόκληση.

Παράλληλα με τις επιχειρηματικές δράσεις και σε συνεργασία με τον φορέα Επάνοδος η Κοιν.Σ.Επ. συμμετέχει και διοργανώνει ψυχαγωγικές και πολιτιστικές δράσεις, όπως θεματικές και εορταστικές εκδηλώσεις, καθώς και ομάδες (θεατρική, μουσική).

6.2.3 Μορφές άντλησης κεφαλαίων

Για την ίδρυση της Κοιν.Σ.Επ. τα μέλη της επιχείρησης είχαν ενημερωθεί και ενδυναμωθεί από το πρόγραμμα στο οποίο καταρτίστηκαν. Με δωρεά των πρώτων υλών και του χώρου, με ίδια κεφάλαια και προσωπική εργασία ξεκίνησε η επιχειρηματική δράση. Το αντικείμενο επιλέχτηκε για λόγους βιωσιμότητας του επιχειρηματικού εγχειρήματος.

Στα δύο χρόνια λειτουργίας της η Κοιν.Σ.Επ. έχει γίνει αναγνωρίσιμη στο χώρο, και έχει εδραιώσει συνεργασίες παρέχοντας υπηρεσίες σε φορείς του δημόσιου τομέα, οι οποίοι πιστοποιούν την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών της. Ενδεικτικά αναφέρονται το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, το Κέντρο Μελετών Ασφάλειας, η Μη Κυβερνητική Οργάνωση Άρσις και ιδιώτες.

Το όραμα της επιχείρησης είναι να εξελίξει της δραστηριότητές της αναπτύσσοντας τις συνεργασίες της και να ενσωματωθούν στο προσωπικό νέα άτομα που προέρχονται από κοινωνικά ευάλωτες ομάδες με όρεξη να παρέχουν υπηρεσίες στο κοινωνικό σύνολο διεκδικώντας την ισότιμη ενεργή συμμετοχή τους στην επαγγελματική και κοινωνική ζωή.

6.3 Ανακεφαλαίωση

Η ίδρυση και η λειτουργία της Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης «Νέοι Ορίζοντες» αποτελεί μία καινοτόμα ιδέα για την ένταξη των ευάλωτων κοινωνικά ομάδων στην εργασία. Παράλληλα, είναι μία βιώσιμη επιχείρηση που λειτουργεί στην ελεύθερη αγορά εργασίας εδραιώνοντας συνεργασίες και αναπτύσσοντας τις δράσεις της δημιουργώντας κοινωνική αξία.

Η συγκεκριμένη επιχείρηση δεν χρησιμοποίησε κάποια εξειδικευμένη μορφή άντλησης κεφαλαίων. Αυτό είναι το έναυσμα για να μελετηθεί περαιτέρω ο τομέας της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και να παρατηρηθεί και να διερευνηθεί η ίδρυση και λειτουργία των Κοιν.Σ.Επ. στις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που υπάρχουν στο προσκήνιο τα τελευταία χρόνια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΤΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΑΝΤΛΗΣΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ ΠΟΥ ΑΞΙΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

7.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό περιγράφεται η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε προκειμένου να διεξαχθεί η εμπειρική έρευνα. Κατ' αρχήν αναφέρεται η ερευνητική μεθοδολογία και αναλύεται το ερευνητικό εργαλείο που επιλέχθηκε για να γίνει η καταγραφή των μετρήσεων, και στη συνέχεια περιγράφεται η διαδικασία της μέτρησης. Έπειτα δίνονται πληροφορίες για τη διαδικασία δειγματοληψίας και τον τρόπο προσέγγισης των υποψηφίων δειγματικών μονάδων. Κατόπιν αναφέρεται το πρόγραμμα στατιστικής ανάλυσης των δεδομένων που χρησιμοποιήθηκαν και παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας που πραγματοποιήθηκε, καθώς και τα συμπεράσματα που προέκυψαν από αυτήν.

7.2 Ερευνητική Μεθοδολογία

Τις δειγματικές μονάδες της έρευνας αποτελούν διάφορων ειδών μορφές επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στο χώρο της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα. Ένας εκπρόσωπος από την κάθε επιχείρηση έδωσε τις απαραίτητες πληροφορίες για τη συλλογή των στοιχείων της έρευνας.

Για την υλοποίηση της έρευνας επιλέχθηκε η ποιοτική μεθοδολογία, καθώς παρέχει τη δυνατότητα για εις βάθος διερεύνηση σε μικρό δείγμα του πληθυσμού για την κατανόηση του υπό μελέτη φαινομένου, δίνοντας τη δυνατότητα για μεγαλύτερη ευελιξία στην ερευνητική διαδικασία.

Η χρήση της ημιδομημένης συνέντευξης επιλέχθηκε ως η καταλληλότερη μέθοδος. Προτιμήθηκε λόγω της μεγαλύτερης ευελιξίας που παρέχει, καθώς αρχικά ο ερευνητής θέτει το θέμα, στη συνέχεια όμως σε ένα βαθμό καθοδηγείται από τις απαντήσεις του ερωτώμενου. Η μη αυστηρά δομημένη μορφή της δίνει τη δυνατότητα στον ερευνητή να αλλάξει τις διευκρινιστικές ερωτήσεις ή τη σειρά τους προκειμένου να εμβαθύνει περισσότερο, αποφεύγοντας να κατευθύνει τις απαντήσεις. Αυτή η

μέθοδος διευκολύνει επίσης στο να προσδιοριστούν οι συμπεριφορές και να μη γίνει μόνο η καταγραφή της γνώμης των υποκειμένων.

7.3 Ερευνητικό Εργαλείο

Οι ερευνητικές μεταβλητές που αναφέρθηκαν αποτελούν πρωτογενή στοιχεία που μετρούν στάσεις και απόψεις των ερωτηθέντων. Η ημιδομημένη συνέντευξη με τη χρήση ενός κατάλληλα δομημένου ερωτηματολογίου επιλέχθηκε ως το καταλληλότερο ερευνητικό εργαλείο.

Για το σκοπό αυτό κατασκευάστηκε ένα ερωτηματολόγιο αποτελούμενο από τέσσερα μέρη. Το πρώτο μέρος απευθύνεται σε δημογραφικά χαρακτηριστικά του ερωτηθέντος (η ηλικία, το φύλο, το μορφωτικό επίπεδο, η θέση του στην επιχείρηση και το προσωπικό του κίνητρο για την εμπλοκή στην επιχείρηση). Το δεύτερο μέρος αποτελείται από ερωτήσεις που στοχεύουν να εκμαιεύσουν βασικές πληροφορίες σχετικά με την ταυτότητα της επιχείρησης (πότε ιδρύθηκε, το αντικείμενό της, το κίνητρο για τη δημιουργία της, πόσους μισθωτούς και εθελοντές απασχολεί στις δράσεις της, αν απασχολεί άτομα από ευπαθείς ομάδες). Το τρίτο μέρος αποτελείται από ερωτήσεις σχετικές με τις μορφές άντλησης κεφαλαίων (πριν και μετά την έναρξη λειτουργίας, σε τι ποσοστό χρησιμοποιήθηκαν αυτές οι πηγές και πώς αξιοποιήθηκε η χρηματοδότηση). Το τέταρτο εμπεριέχει ερωτήσεις σχετικά με τον εντοπισμό πιθανών προβλημάτων, τις προθέσεις τους για το μέλλον και πιθανές ευκαιρίες ή απειλές στο περιβάλλον της επιχείρησης.

Οι ερευνητικές μεταβλητές αφορούν ποσοτικές αλλά και ποιοτικές μετρήσεις. Τα στοιχεία που αφορούν το φύλο των ερωτώμενων μετρήθηκαν σε ονομαστική κλίμακα, ενώ τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά τους (όπως η ηλικία, το μορφωτικό τους επίπεδο και η θέση που κατέχουν στην επιχείρηση) μετρήθηκαν σε τακτική κλίμακα με σχετικές τάξεις-κλάσεις.

Οι μετρήσεις που αφορούν ποιοτικές μεταβλητές (όπως το κίνητρο για την δημιουργία της επιχείρησης, μορφές χρηματοδότησης που αξιοποιήθηκαν πριν και μετά την ίδρυση, προβλήματα που εντοπίζονται) βρίσκονται με απαντήσεις-επιλογή πάνω από μία κλειστών προεπιλεγμένων απαντήσεων, όπου μπορούν να δοθούν περισσότερες από μία. Οι ερωτήσεις που αφορούν τα ποσοτικά μεγέθη έχουν ονομαστικές και τακτικές κλίμακες. Σε αυτές κάποιες ερωτήσεις (όπως αν συμβάλλουν εθελοντές στις

δράσεις του φορέα, αν απασχολούνται στην επιχείρηση άτομα από ευπαθείς ομάδες) είναι δίτιμες με κλειστή απάντηση «ΝΑΙ» ή «ΟΧΙ».

Τέλος, τη μορφή ερωτήσεων γεγονότων ανοικτού τύπου είχαν οι ερωτήσεις σχετικά με το προφίλ της επιχείρησης, την ίδρυσή της και το κίνητρο για αυτό, ενώ με ερωτήσεις ερμηνευτικές ανοικτού τύπου μελετήθηκαν, όπως προαναφέρθηκε, οι προθέσεις των ερωτηθέντων για το μέλλον, καθώς και πιθανές ευκαιρίες και απειλές που εντοπίζουν στο περιβάλλον δραστηριοποίησης της επιχείρησης.

7.4 Δείγμα της έρευνας

Ο πληθυσμός της έρευνας είναι οι διαφορετικές μορφές επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας στην περιοχή της Αθήνας. Από τα καταγεγραμμένα στοιχεία του Γενικού Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας καταγράφονται 235 κοινωνικές επιχειρήσεις στην Αττική. Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν δέκα (10) κοινωνικές επιχειρήσεις και άλλοι φορείς κοινωνικής οικονομίας με έδρα και επιχειρηματική δραστηριότητα στην ευρύτερη περιοχή του λεκανοπεδίου της Αττικής (4,15% του πληθυσμού της έρευνας). Το ερωτηματολόγιο θεωρήθηκε αρκετά απλό στη συμπλήρωση, λόγω όμως των ανοικτού τύπου ερωτήσεων θεωρήθηκε απαραίτητη η φυσική παρουσία του ερευνητή για τη διενέργεια της συνέντευξης.

Λόγω της μικρής κλίμακας της έρευνας χρησιμοποιήθηκε δείγμα που δεν ήταν πιθανοτήτων, με τη δειγματοληπτική μέθοδο της ευκολίας. Με αυτήν δημιουργήθηκε το δείγμα ευκολίας το οποίο αποτέλεσαν δειγματικές μονάδες που ήταν άμεσα διαθέσιμες σε χρόνο ή τόπο ή υπήρχε διευκολυμένη πρόσβαση προς αυτές και ήταν πρόθυμες να συμμετάσχουν.

Η προσέγγιση των δειγματικών μονάδων έγινε μέσω του διαδικτύου (αποστολή ενημέρωσης για τις προθέσεις της έρευνας και πρόσκληση σε συνέντευξη με προκαθορισμένη θεματολογία) και μέσω τηλεφώνου για τον ίδιο σκοπό. Προσεγγίστηκαν δεκαοκτώ (18) επιχειρήσεις από τις οποίες ανταποκρίθηκαν οι δέκα (10) για τη διενέργεια των συνεντεύξεων.

7.5 Επεξεργασία και ανάλυση δεδομένων

Για την επεξεργασία των δεδομένων της έρευνας χρησιμοποιήθηκε το αρχείο υπολογιστικών φύλλων εργασίας (EXCEL).

Για τις ποιοτικές μεταβλητές δημιουργήθηκε κωδικοποίηση με ακέραιους διαδοχικούς αριθμούς για τις προεπιλεγμένες απαντήσεις-επιλογή. Για τις ερωτήσεις με δίτιμη απάντηση έγινε κωδικοποίηση με αριθμούς 0 – 1. Για τα ποσοτικά δεδομένα χρησιμοποιήθηκε μετρήσιμη κλίμακα με περασμένους ακέραιους διαδοχικούς αριθμούς σε κάθε κατηγορία.

Για την ανάλυση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκαν απλές περιγραφικές στατιστικές μέθοδοι, όπως η κατασκευή διαγραμμάτων και οι πίνακες συχνοτήτων.

7.5.1 Γενικά στοιχεία του δείγματος

Το συνολικό δείγμα ήταν δέκα επιχειρήσεις. Στον πίνακα 7.1. παρουσιάζονται τα γενικά χαρακτηριστικά αυτών των επιχειρήσεων.

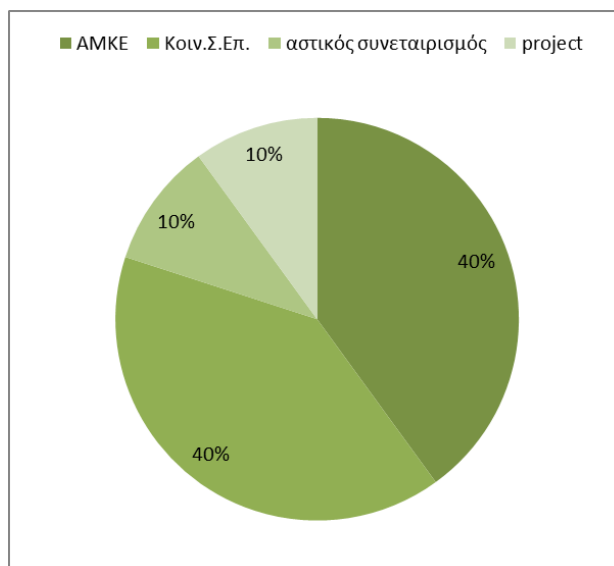
Πίνακας 7.1

Χαρακτηριστικά δείγματος

μορφή	αριθμός μισθωτών	εθελοντές	χρονολογία ίδρυσης
ΑΜΚΕ	8	για άλλες δράσεις	2013
ΑΜΚΕ	4 με 5	10 με 15	2006
Κοιν.Σ.Επ.	10	όχι	2012
project της Α.Ε.	4 και 1/2	έμμεσα	2014
αστικός συνεταιρισμός	1 υπό δοκιμή	10	2001
ΑΜΚΕ	5	30	2004
ΕΕ και ΑΜΚΕ	6 full, 2 εξωτερικοί συνεργάτες, 4 hosts	όχι	2013
Κοιν.Σ.Επ. ένταξης	5	15	2014
Κοιν.Σ.Επ. ένταξης	17	10	2014
Κοιν.Σ.Επ. ένταξης	16	μόνο μέλη	2013

Η κατανομή των επιχειρήσεων ανά είδος φαίνεται στο Διάγραμμα 7.1

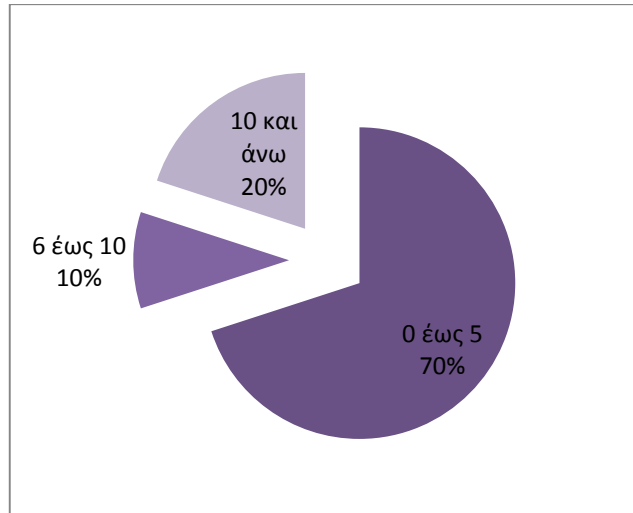

Διάγραμμα 7.1

Μορφή επιχειρήσεων

Από το σύνολο των επιχειρήσεων παρατηρείται ότι το 40% του δείγματος έχει τη μορφή Αστικής Μη Κερδοσκοπικής Εταιρείας (AMKE), και επίσης 40% είναι το ποσοστό που λειτουργεί ως Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση (Κοιν.Σ.Επ.). Από αυτό το ποσοστό, το 75% ανήκουν στις Κοιν.Σ.Επ. ένταξης ενώ το 25% είναι Κοιν.Σ.Επ. συλλογικού/παραγωγικού σκοπού. Το 10% του δείγματος αποτελείται από Αστικούς Συνεταιρισμούς, και το υπόλοιπο 10% ανήκει σε μορφώματα που προέρχονται από λειτουργία επιχειρήσεων της ελεύθερης αγοράς.

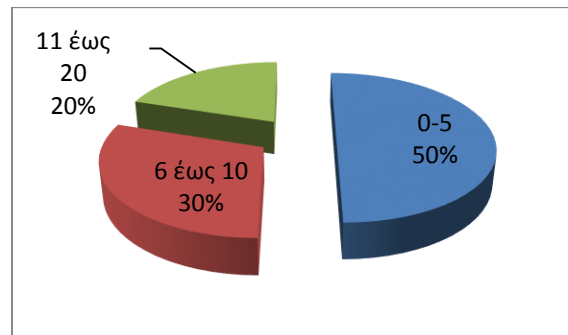
Οι περισσότερες επιχειρήσεις λειτουργούν λιγότερο από πέντε έτη (το 70% του δείγματος) ενώ οι επιχειρήσεις που λειτουργούν από έξι έως δέκα έτη είναι 10%. Οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται πάνω από δέκα έτη αντιστοιχούν στο 20% του δείγματος. Απεικόνιση αυτών των αναλογιών φαίνεται στο Διάγραμμα 7.2

Διάγραμμα 7.2

Έτη λειτουργίας δείγματος

Ο αριθμός των εργαζομένων στις επιχειρήσεις του δείγματος κατανέμεται όπως αναγράφεται στο Διάγραμμα 7.3

Διάγραμμα 7.3

Αριθμός μισθωτών

Πέντε από τις δέκα επιχειρήσεις του δείγματος έχουν από 0 έως 5 μισθωτούς εργαζόμενους, και 3 από τις επιχειρήσεις έχουν 6 έως 10 άτομα. Μόνο 2 από τις επιχειρήσεις έχουν αριθμό μισθωτών μεγαλύτερο από 11 έως 20 άτομα.

Σχετικά με την αξιοποίηση εθελοντών στις δράσεις των επιχειρήσεων του δείγματος, οι μισές από τις επιχειρήσεις είτε δεν τους εμπλέκουν καθόλου είτε δέχονται εθελοντική προσφορά μόνο από εγγεγραμμένα μέλη, είτε τους αξιοποιούν σε άλλες δράσεις τους. Το υπόλοιπο 50% αξιοποιεί εθελοντές, με μία διακύμανση ανά φορέα από δέκα έως και τριάντα άτομα.

Ως προς την εργασιακή ένταξη ατόμων από ευπαθείς ομάδες, το 70% των επιχειρήσεων απασχολεί τουλάχιστον ένα άτομο, ενώ το 30% δεν συνεργάζεται. Τα ποσοστά διαφαίνονται στο διάγραμμα 7.4. Για τις επτά (7) επιχειρήσεις που απασχολούν άτομα από ευπαθείς ομάδες, στο 60% αυτών (τέσσερις επιχειρήσεις) το ποσοστό των απασχολούμενων κυμαίνεται ανάμεσα στο 10 με 20% του συνόλου των μισθωτών της επιχείρησης, ενώ για το υπόλοιπο 40% των επιχειρήσεων που απασχολούν άτομα από ευπαθείς ομάδες (τρεις επιχειρήσεις) το ποσοστό είναι ιδιαίτερα αυξημένο, ανάμεσα στο 80 με 100%. Πρόκειται για τις τρεις Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης, όπου το ποσοστό απασχόλησης για τη μία είναι περίπου 80%, και για τις άλλες δύο αγγίζει το 100%.

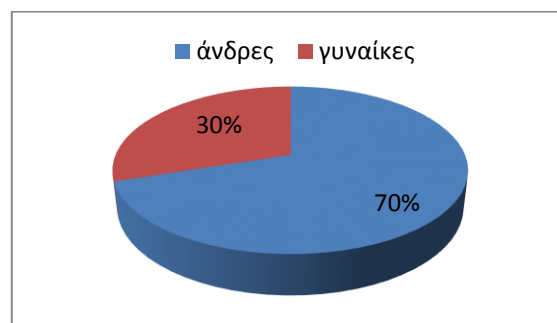

Διάγραμμα 7.4

Απασχόληση ατόμων από ευπαθείς ομάδες

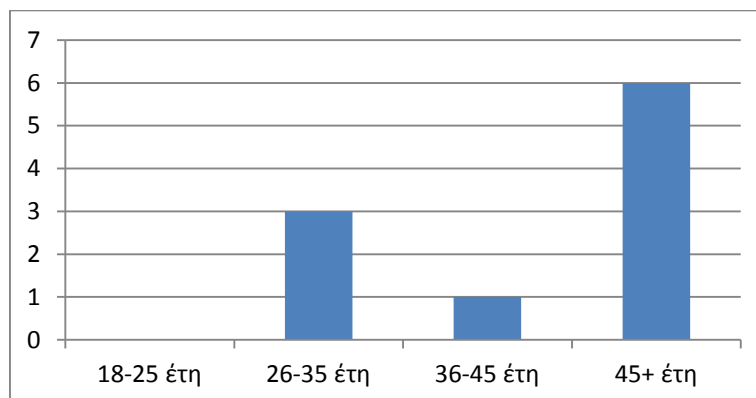
7.5.2 Προσωπικά χαρακτηριστικά ερωτηθέντων

Τα διαγράμματα που παρατίθενται παρακάτω εξετάζουν πιο συγκεκριμένα τα χαρακτηριστικά των εκπροσώπων των επιχειρήσεων που παρείχαν τα στοιχεία για τις επιχειρήσεις κατά τη διενέργεια των συνεντεύξεων. Τα χαρακτηριστικά που εξετάζονται είναι το φύλο, η ηλικία, το επίπεδο εκπαίδευσης, η θέση που κατέχουν στην επιχείρηση και το κίνητρο τους για την εμπλοκή τους στην επιχείρηση.

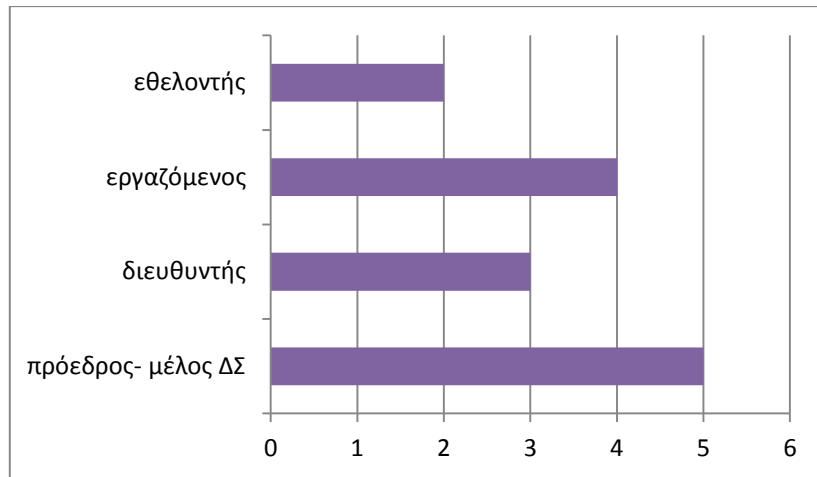
Διάγραμμα 7.5

Φύλο εκπροσώπων

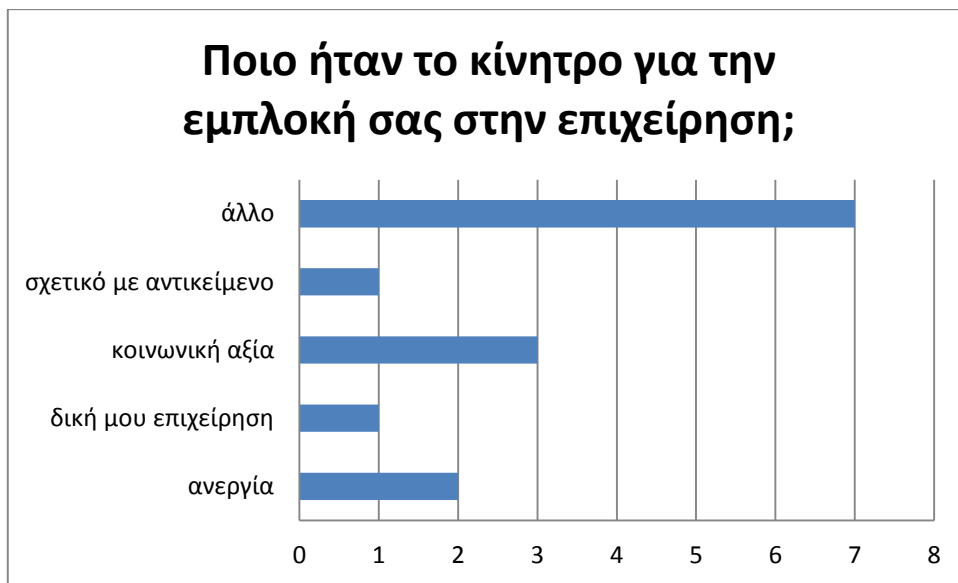
Διάγραμμα 7.6

Ηλικία εκπροσώπων

Διάγραμμα 7.7

Θέση εκπροσώπου στην επιχείρηση

Διάγραμμα 7.8

Κίνητρο για τη δημιουργία επιχείρησης

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων αποτελείται από άντρες. Η ανάλυση δείχνει ότι πολύ νεαρά άτομα (18 έως 25 ετών) δεν συμπεριλαμβάνονται στους ερωτηθέντες του δείγματος. Τρία άτομα από τα δέκα ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 26 έως 35 ετών.

Μόνο ένα άτομο ανήκει στην ομάδα 36 έως 45 ετών, και τα υπόλοιπα έξι άτομα είναι ηλικίας άνω των 45 ετών.

Σχετικά με τη θέση τους στην επιχείρηση, κάποια από τα άτομα κατέχουν διπλό ρόλο στην επιχείρηση, για παράδειγμα δύο εργαζόμενοι κατέχουν ρόλο ο ένας Προέδρου και ο άλλος μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου. Το 50% των ερωτηθέντων είναι ο Πρόεδρος ή μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της επιχείρησης. Το 30% κατέχει διευθυντική θέση, ενώ το 40% εργάζεται στην επιχείρηση. Ένα ποσοστό της τάξης του 20% έχει ρόλο εθελοντή.

Το κίνητρο των ερωτηθέντων για την εμπλοκή τους στη δημιουργία ή τη λειτουργία της επιχείρησης είναι η ανεργία για δύο από αυτούς. Για ένα άτομο ήταν σημαντικό το να δημιουργήσει τη δική του επιχείρηση, ενώ για τρεις από τους ερωτηθέντες ήταν σημαντικό να δημιουργήσουν ή να συμμετέχουν σε δράσεις επιχειρήσεων που ενισχύουν την κοινωνική αξία. Ένα από τα άτομα ενεπλάκη σε αυτή τη δραστηριότητα για να ασχοληθεί με ένα συναφές αντικείμενο με τις σπουδές του, ενώ επτά άτομα σε σύνολο το επέλεξαν για άλλους λόγους.

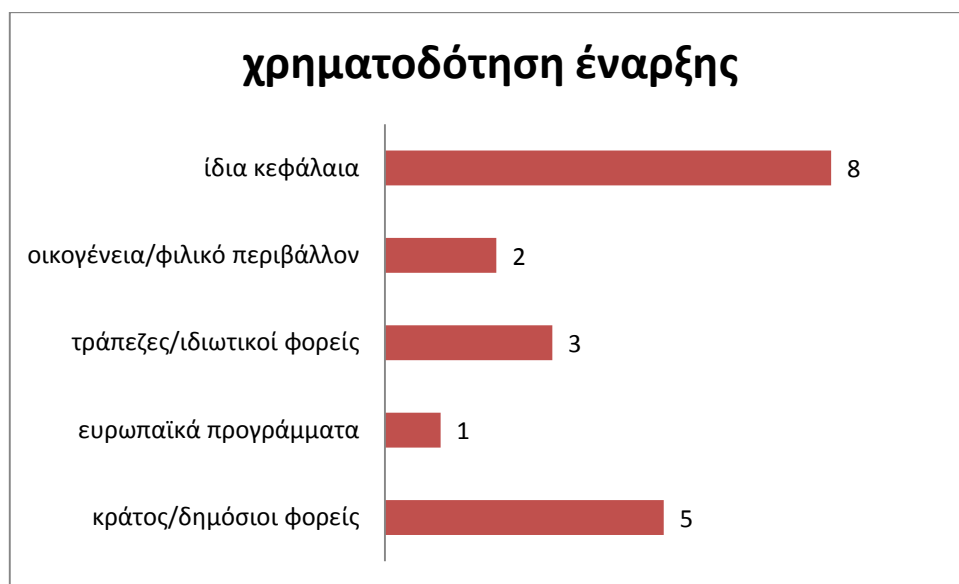
«(...) Αυτό που με κινητοποίησε για να ξεκινήσω, εκτός από την ανεργία, ήταν το εγχείρημα και η δυσκολία του, το είδα σαν "στοίχημα"'. Όταν είπα στους κοντινούς μου ανθρώπους αυτό που θα κάνουμε όλοι μου είπαν ότι θα αποτύχουμε. (...)»

7.5.3 Μορφές άντλησης κεφαλαίων

«(...) Αρχικά το μοντέλο λειτούργησε εθελοντικά. Τα πρώτα χρήματά της μια επιχείρηση τα βρίσκει συνήθως στο τρίπτυχο "Friends, Family & Fools", είχαμε στήριξη από τους δικούς μας αλλά βάλουμε πάρα πολλή προσωπική δουλειά (...)»

Οι μετρήσεις για τη χρηματοδότηση πριν και κατά την έναρξη της λειτουργίας της επιχείρησης υποδεικνύουν ότι οι περισσότερες επιχειρήσεις (το 80%) αξιοποίησαν ίδια κεφάλαια. Παράλληλα όμως οι μισές επιχειρήσεις είχαν κάποια συμβολή από το κράτος και τους δημόσιους φορείς (είτε ως ενίσχυση μέσω χορηγιών υλικοτεχνικού εξοπλισμού και χώρου είτε ως κάλυψη ασφαλιστικών εισφορών μέσω των προγραμμάτων του ΟΑΕΔ). Το 30% ενισχύθηκε από ιδιωτικούς φορείς (όχι τράπεζες) και ιδρύματα, και μόνο το 20% δέχθηκε χρηματοδότηση από τους οικείους και το φιλικό περιβάλλον των ιδρυτικών μελών. Τα ευρωπαϊκά προγράμματα δεν ήταν

αξιοποιήσιμη πηγή σε αυτό το στάδιο των επιχειρηματικών δράσεων, καθώς καταγράφεται μόνο στο 10% των επιχειρήσεων. Η ελεύθερη αγορά δεν αναφέρεται ως πηγή άντλησης χρηματοδότησης σε καμία από τις επιχειρήσεις του δείγματος.

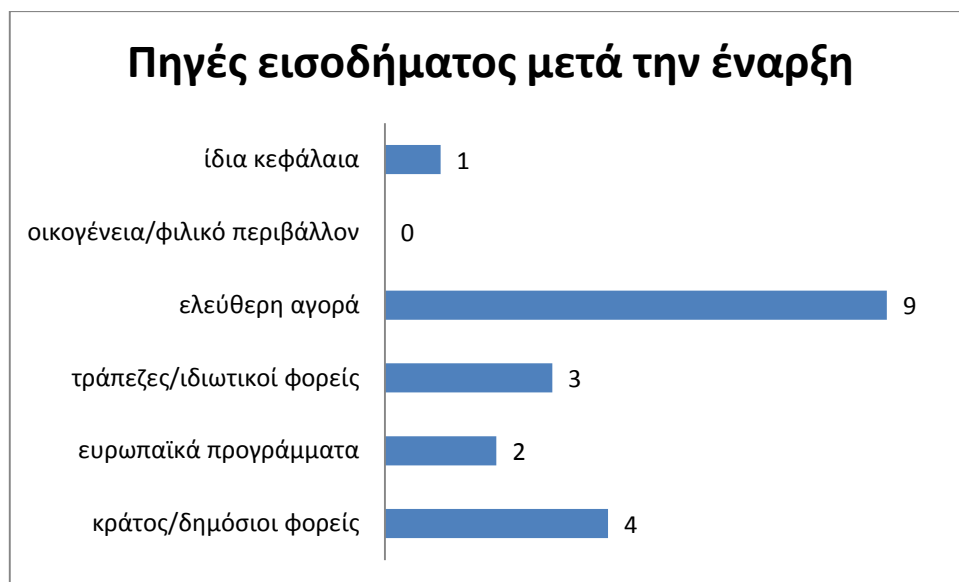
Διάγραμμα 7.9

Τρόποι χρηματοδότησης για την έναρξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας

Αναλυτικότερα, το 10% των επιχειρήσεων χρηματοδοτήθηκε αποκλειστικά από ιδιωτική χορηγία. Το 40% χρηματοδοτήθηκε κατ' αποκλειστικότητα από ίδιους πόρους, με το 10% να αποκτά κεφάλαιο έναρξης από αυτούς και το οικείο περιβάλλον τους. Ένα άλλο 10% χρηματοδοτήθηκε κατά 90% από το πρόγραμμα ΕΣΠΑ, και το υπόλοιπο 10% προήλθε από ιδιωτική εταιρεία. Για τρεις επιχειρήσεις δεν υπάρχει καταγραφή ποσόστωσης των πηγών χρηματοδότησης (για τις δύο υπήρξε έμμεση χορηγία σε είδη από τις δημοτικές αρχές).

Οι πόροι από αυτές τις μορφές άντλησης κεφαλαίων αξιοποιήθηκαν από την πλειοψηφία των επιχειρήσεων, καταλαμβάνοντας το 33%, για την ενοικίαση χώρου για την επιχειρηματική δραστηριότητα και την αγορά εξοπλισμού. Το 25% των επιχειρήσεων δαπάνησε μέρος των πόρων για το ανθρώπινο δυναμικό, και το 21% των επιχειρήσεων δαπάνησε πόρους για την αγορά πρώτων υλών και την πληρωμή των προμηθευτών. Μόνο το 13% από τις επιχειρήσεις του δείγματος αξιοποίησε πόρους για

τη δικτύωση και τη διασπορά της ιδέας της επιχείρησης, και πολύ μικρό ποσοστό (8%) καταγράφει άλλες δαπάνες.

Διάγραμμα 7.10

Πηγές εισοδήματος της επιχειρηματικής δραστηριότητας μετά την ίδρυση

Η εικόνα διαφοροποιείται μετά από την ίδρυση και λειτουργία των επιχειρήσεων, καθώς η κύρια πηγή άντλησης κεφαλαίων για 9 στις 10 επιχειρήσεις είναι η ελεύθερη αγορά, από την υλοποίηση των επιχειρηματικών τους δράσεων. Στον αντίποδα, το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον των επιχειρηματιών δεν καταγράφεται καθόλου ως πηγή χρηματοδότησης σε αυτή τη φάση και τα ίδια κεφάλαια μειώνονται από το 80% στο 10%. Το κράτος και οι δημόσιοι φορείς μειώνονται κατά 10%, καθώς σε μία επιχείρηση ο Δήμος με την αλλαγή της Δημοτικής Αρχής σταμάτησε να παρέχει την παραχώρηση του χώρου. Οι ιδιωτικοί φορείς παραμένουν στο ίδιο ποσοστό, ενώ η επιχορήγηση από ευρωπαϊκά προγράμματα αυξάνεται κατά 10%.

«(...) Είμαστε άγνωστοι στις τράπεζες, και η πρόσβαση στους ιδιωτικούς φορείς είναι δύσκολη, δεν σου επιτρέπουν να δείξεις τη δουλειά σου. Από την άλλη όμως, πολλές φορές αυτοί επιδεικνύουν μεγαλύτερη ευαισθησία από το δημόσιο. (...)»

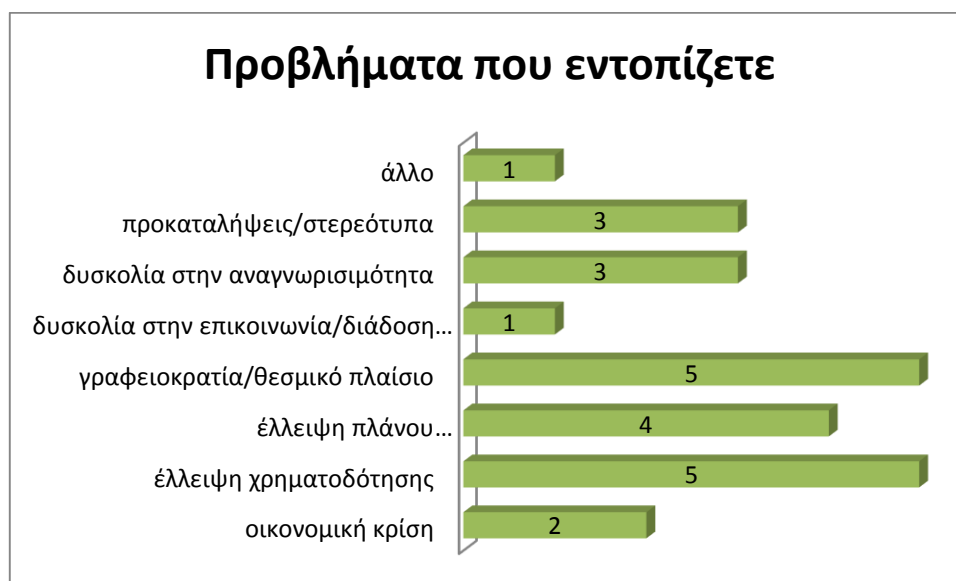

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι για τη χρηματοδότηση κατά την έναρξη αλλά και μετά την ίδρυση της επιχείρησης αναφέρονται ως πηγές ιδιωτικοί φορείς. Αυτό δεν περιλαμβάνει καθόλου τα τραπεζικά ιδρύματα, αλλά φορείς όπως Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, Φιλανθρωπικά Ιδρύματα και Ευρωπαϊκούς φορείς που αναλαμβάνουν δράσεις στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας.

«(...)Αφού άνοιξε το μαγαζί ακούστηκε πολύ, κυρίως επειδή είναι δίπλα στο πάρκο. Τα τελευταία χρόνια με την κρίση πολύς κόσμος από τη γειτονιά αλλά και από άλλα σημεία της Αθήνας έρχονται για βόλτα, έρχονται όλη μέρα εδώ. Τους ταιριάζει η φιλοσοφία του μαγαζιού, το στηρίζουν. Όχι όλοι, πολλοί όμως το στηρίζουν. (...)»

7.5.4 Εντοπισμός προβλημάτων, προθέσεις για το μέλλον και πιθανές ευκαιρίες και απειλές

Η μελέτη κατέγραψε τα προβλήματα που εντοπίζουν οι εκπρόσωποι των επιχειρήσεων στο παρακάτω διάγραμμα:

Διάγραμμα 7.11

Προβλήματα που εντοπίζονται στην επιχειρηματική δραστηριότητα

Η γραφειοκρατία και το θεσμικό πλαίσιο και η έλλειψη χρηματοδοτικών εργαλείων για τις κοινωνικές επιχειρήσεις εντοπίζονται ως παράγοντες προβλημάτων

από το 50% των ερωτηθέντων. Το 40% υποδεικνύει την έλλειψη πλάνου επιχειρηματικότητας και πλάνου ανάπτυξης της πολιτείας ως πρόβλημα, και το 30% του δείγματος εντοπίζει τις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα, αλλά και τη δυσκολία στην αναγνωρισιμότητα του προϊόντος. Η οικονομική κρίση κατατίθενται ως πρόβλημα από το 20% του δείγματος, ενώ η δυσκολία στην επικοινωνία και διάδοση του οράματος καταγράφεται μόνο από το 10% των ερωτηθέντων.

Στη συζήτηση που ακολούθησε την ερώτηση ανοικτού τύπου για τις προθέσεις των ερωτηθέντων και τις βλέψεις τους για το μέλλον των επιχειρηματικών δράσεων των οργανισμών που εκπροσωπούν, οι ερωτηθέντες αναφέρθηκαν στην πρόθεσή τους τα εγχειρήματα να αναπτυχθούν, να επεκτείνουν τις δράσεις τους, να γίνουν και να παραμείνουν βιώσιμες επιχειρήσεις και να αποτελέσουν ακόμα περισσότερα επιτυχημένα παραδείγματα κοινωνικών εγχειρημάτων. Από έναν ερωτηθέντα τέθηκε ως θέμα η αναγκαιότητα να αναδιαμορφωθεί η επιχείρηση με άλλο τύπο οργάνωσης για να ευοδωθούν οι στόχοι της, και εντοπίστηκε η πρόθεση να αναπτύξουν οι ίδιοι οι επωφελούμενοι-εργαζόμενοι την ιδιότητα του επιχειρηματία μέσα από μια διαδικασία εμπλοκής με επιχειρηματικές δράσεις και ενδυνάμωση.

Στην ανοικτού τύπου ερώτηση σχετικά με την κρίση τους ως προς τις ευκαιρίες και τις απειλές που εντοπίζουν, οι δύο στους δέκα ερωτηθέντες επικεντρώθηκαν κυρίως στις απειλές, ενώ ένας από τους δέκα αναφέρθηκε μόνο στις ευκαιρίες. Οι ερωτηθέντες στην καταγραφή των ευκαιριών σχολίασαν την αλληλεγγύη που αναπτύσσεται σε περιόδους κρίσεις στην κοινωνία του σήμερα, την ευκολότερη πρόσβαση στην ενημέρωση και την πληροφορία που οδηγούν στη δικτύωση των ατόμων με τα δίκτυα και τις υπηρεσίες, την ευρηματικότητα που απαιτείται στις συγκεκριμένες συνθήκες, καθώς και την ανάπτυξη των δράσεων έπειτα από έρευνα και ανακάλυψη ενός κενού στην παροχή των προϊόντων και των υπηρεσιών των κοινωνικών εγχειρημάτων.

Στις αναφορές τους για τον εντοπισμό απειλών, σύμφωνα με τη δική τους γνώμη, οι ερωτηθέντες αναφέρουν τη δυσκολία της επιχειρηματικότητας στις συνθήκες της οικονομικής κρίσης, παράγοντας που επιφέρει ανησυχία και αγωνία για τα εισοδήματα των καταναλωτών-πελατών, την έλλειψη πόρων και των χρηματοδοτικών εργαλείων και τη δυσκολία ανταπόκρισης στις επιχειρηματικές υποχρεώσεις (όπως ο Φόρος Προστιθέμενης Αξίας, πιθανά χρέη και εισφορές). Επιπρόσθετα, τίθεται η δυσκολία στην επικοινωνία και τη συνεργασία της ιδρυτικής ομάδας (ή στη συνέχεια της λειτουργίας από τα άτομα που αναλαμβάνουν ρόλους στη διοίκηση των οργανισμών αυτών).

«(...) Υπάρχουν ευκαιρίες για την επιχειρηματικότητα μέσα στην κρίση. Αναπτύσσεται η ερηματικότητα και η δημιουργικότητα, υπάρχει ευαισθησία και φιλότιμο. Και πολλή δουλειά (...)»

7.6 Συμπεράσματα

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την περιγραφική ανάλυση των δεδομένων που παρουσιάστηκαν στις προηγούμενες ενότητες του κεφαλαίου. Παρόλο που το δείγμα δεν είναι αντιπροσωπευτικό λόγω μεγέθους και τρόπου επιλογής και τα συμπεράσματα δεν μπορούν να γενικευτούν στον πληθυσμό, γίνεται μια προσπάθεια διερεύνησης των τάσεων στο χώρο. Η έρευνα διεξήχθη κατά τη διάρκεια των μηνών Ιουλίου- Σεπτεμβρίου 2016, ενώ οι πηγές άντλησης κεφαλαίων είναι επικαιροποιημένες έως το Δεκέμβριο του 2016.

7.6.1 Χαρακτηριστικά των επιχειρήσεων

Η ταξινόμηση των επιχειρήσεων του δείγματος τις κατατάσσει στις μικρομεσαίες. Εντοπίζεται η δυσκολία αυτών των επιχειρήσεων να κάνουν επενδύσεις στο ανθρώπινο δυναμικό, καθώς σε καμία από τις υπό εξέταση επιχειρήσεις ο αριθμός των εργαζομένων δεν ξεπερνά τους 20, με την πλειοψηφία τους να έχουν από 0 έως 5 εργαζόμενους. Οι αριθμοί αυτοί δεν ανταποκρίνονται στον πολύ ενεργό ρόλο που θα μπορούσαν να κατέχουν οι κοινωνικές επιχειρήσεις στο σχεδιασμό πολιτικών για την απασχόληση και την εργασιακή ένταξη ευπαθών ομάδων του πληθυσμού. Είναι γεγονός ότι έχουν δημιουργήσει ευκαιρίες απασχόλησης, αλλά όχι σε κλίμακα τέτοια που να έχει συνεισφέρει σημαντικά στη μείωση του ποσοστού ανεργίας ή στην απορρόφηση ατόμων από ευπαθείς ομάδες στην αγορά εργασίας.

Οι επιχειρήσεις του δείγματος έχουν περιορισμένους πόρους για επενδύσεις. Οι περισσότερες ξεκίνησαν τη λειτουργία τους με μικρά ποσά κεφαλαίων, και αρκετές φορές η επιχειρηματική δραστηριότητα της επιχείρησης επιλέχθηκε με κριτήριο τη χαμηλή οικονομική δαπάνη που απαιτήθηκε για την έναρξη. Το αν η μορφή και η φιλοσοφία αυτών των οργανισμών και των επιχειρήσεων συμβάλλουν και πώς στην οικονομική ζωή της Ελλάδας της κρίσης είναι ένα ερώτημα που απαιτεί διεξοδικότερη διερεύνηση. Ο μικρός αριθμός των επιχειρήσεων αυτών, το ελάχιστο ανθρώπινο

δυναμικό που έχει αξιοποιηθεί στις δράσεις τους και οι μειωμένες επενδύσεις βρίσκονται αρκετά μακριά από την επιχειρηματική ανάπτυξη που μπορεί να δημιουργηθεί στα πλαίσια της ανάπτυξης των φορέων της κοινωνικής οικονομίας, ενισχύοντας την ανάπτυξη της οικονομίας δια μέσω της επιχειρηματικότητας.

Οι περισσότερες επιχειρήσεις του δείγματος ιδρύθηκαν και λειτουργούν σχετικά πρόσφατα. Το χρονικό διάστημα έναρξης και λειτουργίας τους αποτελεί ένα πρώτο στοιχείο για την επανεκκίνηση της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα, μετά την ίδρυση των πρώτων γυναικείων συνεταιρισμών τη δεκαετία του 1980. Σαν κίνημα είναι πολύ πρόσφατο, και ακόμα δεν μπορεί να είναι σίγουρο το πώς θα αναπτυχθεί και αν θα καταφέρει να ανταπεξέλθει στις προκλήσεις της κρίσης αλλά και αν θα υπάρξει μακροπρόθεσμα ενεργή συμμετοχή και υποστήριξη από την κοινωνία των πολιτών, για να αποτελέσει ένα ρεαλιστικά εναλλακτικό χώρο ανάμεσα στον ιδιωτικό και το δημόσιο τομέα. Θα διαπιστωθεί στο άμεσο χρονικό διάστημα εάν όντως στην Ελλάδα αυτές οι μορφές οργανισμών θα έχουν μακροβιότητα για να μπορέσουν να επηρεάσουν την επιχειρηματική κουλτούρα της χώρας.

7.6.2 Αξιοποίηση πηγών άντλησης κεφαλαίων

Από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει ότι για την άντληση κεφαλαίων πριν και κατά την έναρξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας οι επιχειρήσεις αξιοποίησαν ποικιλία πηγών. Κατά την έναρξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας στην πλειοψηφία του δείγματος χρησιμοποιήθηκαν ίδια κεφάλαια. Οι μισές επιχειρήσεις αξιοποίησαν κάποια μορφή άντλησης πόρων ή χρηματοδότηση από δημόσιους φορείς (για παράδειγμα: παροχή χώρου από το δήμο στον οποίο δραστηριοποιούνται, κάλυψη ασφαλιστικών εισφορών μέσω προγραμμάτων του ΟΑΕΔ), ενώ ελάχιστο ποσοστό δέχτηκε ευρωπαϊκή χρηματοδότηση. Μικρό ποσοστό δέχτηκε ενίσχυση από οργανισμούς και ιδιωτικά ιδρύματα. Η τάση που διαφαίνεται για την έναρξη της λειτουργίας των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι ότι οι εμπλεκόμενοι βασίζονται σε περιορισμένους πόρους που παρέχουν τα ίδια κεφάλαια και η επαφή με την κοινότητα δραστηριοποίησης.

Ο τραπεζικός δανεισμός δεν αναφέρθηκε σε καμία από τις υπό μελέτη περιπτώσεις, παρόλο που στη μελέτη που προϋπήρξε της έρευνας εντοπίστηκαν, ως πηγές άντλησης κεφαλαίων, ευρωπαϊκά κονδύλια για την κοινωνική επιχειρηματικότητα, εθνικοί πόροι για την ενίσχυση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και ιδιωτικές πρωτοβουλίες επιχορήγησης από οργανισμούς που επιζητούν την

ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας και της κοινωνικής οικονομίας στη χώρα. Διαφαίνεται ότι η ενίσχυση του θεσμικού πλαισίου που αποπειράθηκε να εδραιωθεί με τις ευνοϊκές ρυθμίσεις της νομοθεσίας δεν έχει αξιοποιηθεί προς το παρόν, καθώς οι εξαγγελίες δεν έχουν υλοποιηθεί ακόμα, και δεν υπάρχουν διαθέσιμα χρηματοδοτικά κεφάλαια που μπορούν να αντληθούν από τις κοινωνικές επιχειρήσεις για την έναρξη της δραστηριότητάς τους.

Σε ό,τι αφορά την άντληση κεφαλαίων μετά την έναρξη λειτουργίας του επιχειρηματικού εγχειρήματος, η συντριπτική πλειοψηφία του δείγματος λειτουργεί την επιχείρηση αντλώντας έσοδα από την ίδια την επιχειρηματική δράση, δια μέσου της εμπορικής δραστηριότητας στην ελεύθερη αγορά. Και σε αυτή τη φάση οι δήμοι και άλλοι φορείς (κυρίως οργανισμοί και ιδρύματα) παρέχουν τη στήριξη τους, εντοπίζονται όμως δυσκολίες (η οικονομική κρίση και η έλλειψη ρευστότητας στην αγορά, η αναγνωρισιμότητα της επιχείρησης). Η τάση είναι οι επιχειρήσεις να δραστηριοποιούνται στην αγορά με δικά τους μέσα, με περιορισμένες όμως δυνατότητες για περαιτέρω ανάπτυξη και επενδύσεις.

Φαίνεται λοιπόν ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις του δείγματος, παρά τις αντιξοότητες, λειτουργούν στα πλαίσια της κοινωνικής οικονομίας ευοδώνοντας τη φιλοσοφία και τα χαρακτηριστικά των οργανισμών της. Οι επιχειρήσεις αυτές ξεκίνησαν τη λειτουργία τους χωρίς να βασιστούν σε πιθανές ή επερχόμενες χρηματοδοτήσεις, σε επιδοτήσεις ή δανεισμό με εγγυήσεις ενίσχυσης της κοινωνικής οικονομίας. Λειτουργούν μέσα στις ευμετάβλητες κοινωνικές και επιχειρηματικές συνθήκες της Ελλάδας δημιουργώντας κοινωνική αξία βασιζόμενοι στο ανθρώπινο δυναμικό και τις ομάδες που λειτουργούν, καθώς και τη δημιουργικότητά τους. Οι κοινωνικοί επιχειρηματίες του σήμερα στην Ελλάδα σχεδιάζουν μια κοινωνία δυναμική και ευαισθητοποιημένη, μια κοινωνία που παρέχει ίσες ευκαιρίες όχι στη θεωρία αλλά στην πράξη. Αυτή η φιλοσοφία δεν εξαρτάται από τα κρατικά ή τα ευρωπαϊκά χρήματα, αλλά υλοποιείται από τη δημιουργικότητα και τον εναλλακτικό τρόπο σκέψης. Το ερώτημα είναι αν αυτό αρκεί για να παραχθούν οικονομικά βιώσιμες και με υψηλό κοινωνικό αντίκτυπο κοινωνικές επιχειρηματικές δράσεις που θα διαρκέσουν στο χρόνο.

Παρατηρήθηκε ότι παρόλο που αναφέρονται αρκετές πηγές πιθανής χρηματοδότησης με κονδύλια κρατικά, κοινοτικά και ιδιωτικά για τις κοινωνικές και τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και συνδυασμένες δράσεις δημόσιας και ιδιωτικής χρηματοδότησης, στην πράξη και την επιχειρηματική πρακτική αυτά δεν υλοποιούνται

σε αποδοτικό βαθμό. Η ασυμβατότητα αυτή μεταξύ των θεωρητικά διαθέσιμων πηγών άντλησης κεφαλαίων και της επιχειρηματικής πρακτικής που υλοποιείται αποτελεί ένα παράδοξο για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας στις σημερινές συνθήκες της χώρας. Πιο συγκεκριμένα, θα ήταν σκόπιμο να διερευνηθούν αναλυτικότερα οι αιτίες της μη αποδοτικότητας και μη εφαρμογής των πλάνων άντλησης κεφαλαίων για την κοινωνική επιχειρηματικότητα, παρόλο που το θεσμικό πλαίσιο αλλά και η ευρωπαϊκή κουλτούρα και πολιτική το υποστηρίζει.

7.6.3 Προβλήματα που εντοπίζονται

Από την ανάλυση των παραπάνω στοιχείων τα κυριότερα προβλήματα που φαίνεται ότι αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις του δείγματος είναι η έλλειψη χρηματοδοτικών εργαλείων, η γραφειοκρατία και η έλλειψη θεσμικού πλαισίου. Συμπεραίνεται ότι παρόλο που έχει ανοίξει ο διάλογος για την εναλλακτική δράση της κοινωνικής οικονομίας και την καταλυτική δράση που μπορεί να τονώσει την οικονομία, παράλα αυτά οι μορφές των οργανώσεων αυτών και η λειτουργία τους είναι ακόμα άγνωστη στα όργανα του κράτους. Ο νόμος διευκολύνει τη σύσταση και τη λειτουργία τέτοιων μορφωμάτων, αυτό όμως δεν είναι αρκετό. Οι δημόσιες υπηρεσίες αλλά και το τραπεζικό σύστημα αγνοεί τις ρυθμίσεις που αφορούν αυτού του είδους τους οργανισμούς, παράγοντας καθυστερήσεις και αποθαρρύνοντας πιθανόν νέους εν δυνάμει κοινωνικούς επιχειρηματίες να εμπλακούν ενεργά με την επιχειρηματικότητα.

Η οικονομική κρίση και τα ζητήματα που απορρέουν από αυτή δεν είναι μέσα στα πρωτεύοντα προβλήματα που αναφέρονται από τους εκπροσώπους των επιχειρήσεων, θεωρούνται όμως απειλή για το περιβάλλον μέσα στο οποίο δραστηριοποιούνται οι επιχειρήσεις και είναι παράγοντας που πιθανόν να αποθαρρύνει την ανάπτυξη επιχειρηματικών εγχειρημάτων εν γένει.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι στο δείγμα της έρευνας αυτής εκτός από τις Κοιν.Σ.Επ. περιλαμβάνονται και άλλου είδους νομικές μορφές επιχειρήσεων και οργανισμών που λειτουργούν στα πλαίσια της κοινωνικής οικονομίας. Τα μορφώματα αυτά δεν είναι καταγεγραμμένα στο Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας, γεγονός που ενισχύει την άποψη ότι δεν υπάρχει προς το παρόν ξεκάθαρη εικόνα για το εύρος της δραστηριότητας της κοινωνικής οικονομίας στη χώρα.

7.7 Ανακεφαλαίωση

Η ανάλυση των υπό μελέτη επιχειρήσεων, με τους περιορισμούς που θέτονται από τα χαρακτηριστικά του δείγματος, αναδεικνύουν σε κάποιο βαθμό τις τάσεις του φαινομένου που μελετάται. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις παρόλο που έχουν δημιουργήσει ευκαιρίες απασχόλησης δεν φαίνεται να συμβάλλουν σημαντικά ούτε στη μείωση του ποσοστού ανεργίας ούτε στην εργασιακή ένταξη των ατόμων από ευπαθείς ομάδες. Λόγω του ότι οι πόροι που επενδύονται είναι περιορισμένοι, η τάση είναι να επιλέγονται οικονομικά μη απαιτητικές επιχειρηματικές δραστηριότητες. Κατά συνέπεια, δεν μπορούν να συμβάλλουν σημαντικά στην ενίσχυση της οικονομικής ζωής της χώρας. Εντοπίζοντας τη σχετικά σύντομη χρονικά λειτουργία των επιχειρήσεων αυτών, δεν είναι διαυγές εάν θα μπορούσαν να αποτελέσουν έναν εναλλακτικά βιώσιμο χώρο της οικονομικής δραστηριότητας.

Ως προς τις μορφές άντλησης κεφαλαίων υπάρχει διαφοροποίηση στις πηγές που αξιοποιούνται για την έναρξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας και στη συνέχεια για τη λειτουργία των επιχειρήσεων. Δεν υπάρχει όμως η τάση να αξιοποιηθούν σε καμία από τις δύο φάσεις στο έπακρο τα χρηματοδοτικά εργαλεία που έχουν αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο, σημείο αρκετά παράδοξο που απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση.

Εντοπίζονται προβλήματα και δυσλειτουργίες που προκύπτουν από τη δυσκινησία του κρατικού μηχανισμού να ενισχύσει την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας. Επίσης, υπογραμμίζεται η πολυπλοκότητα του φαινομένου στην Ελλάδα, καθώς δεν υπάρχει ακριβές και κατάλληλο εργαλείο καταγραφής των κοινωνικών επιχειρηματικών δράσεων όλων των φορέων και των οργανώσεων που λειτουργούν σε αυτό το πλαίσιο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ερωτηματολόγιο

Ερωτηματολόγιο για χρήση κατά την εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας "Επιχειρηματικές ευκαιρίες και μορφές άντλησης κεφαλαίων στο πλαίσιο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας"

Δημογραφικά στοιχεία ερωτώμενου

1. Ηλικιακή ομάδα
  - 18-25
  - 26-35
  - 36-45
  - 45+

2. Φύλο
  - Άνδρας   Γυναίκα

3. Μορφωτικό επίπεδο
  - Απολυτήριο Γυμνασίου
  - Απολυτήριο Λυκείου
  - Πτυχίο ΑΕΙ/ΤΕΙ
  - Μεταπτυχιακός Τίτλος
  - Διδακτορικός Τίτλος

4. Θέση στην επιχείρηση

5. Κίνητρο για τη δημιουργία της επιχείρησης
  - Ανεργία
  - Να δημιουργήσω κάτι δικό μου
  - Να δημιουργήσω κοινωνική αξία
  - Να εργαστώ σε κάτι σχετικό με το αντικείμενο σπουδών μου
  - Άλλο (προσδιορίστε)

6. Προφίλ επιχείρησης
  - i. Ποιο είναι το αντικείμενο της
  - ii. Πότε ιδρύθηκε
  - iii. Ποιο ήταν το κίνητρο για τη δημιουργία της
  - iv. Πόσοι είναι οι μισθωτοί που απασχολούνται
  - v. Συμβολή εθελοντών, αν ναι αριθμητικά

7. Απασχόληση στην επιχείρηση ατόμων από ευπαθείς ομάδες

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Act4Greece, 2016. Τι είναι το Act4Greece. [online] Διαθέσιμο σε: <<https://www.act4greece.gr/the-act4greece/>> [Πρόσβαση 27 Οκτωβρίου 2016].

Action Finance Initiative, 2015a. *Όραμα και Έργο*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.afi.org.gr/el/home#vision>> [Πρόσβαση 24 Σεπτεμβρίου 2016].

Action Finance Initiative, 2015b. *Success Stories*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.afi.org.gr/el/success-stories>> [Πρόσβαση 24 Σεπτεμβρίου 2016].

Αδάμ, Σ., 2014. *Οδηγός Δημιουργίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων*. [pdf] Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ Ελλάδα. Διαθέσιμο σε: <https://dasta.auth.gr/uploaded_files/635491471311965444.pdf> [Πρόσβαση 30 Απριλίου 2016].

Αδάμ, Σ., 2012. *Κοινωνική οικονομία και ενεργητικές πολιτικές ένταξης*. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

Αδάμ, Σ., Παπαθεοδώρου, Χ., 2010. *Κοινωνική οικονομία και κοινωνικός αποκλεισμός*. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

Αλεξίδης, Φ., 2014. *Νεανική Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία στην Ελλάδα*. ΜΠΣ. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας. Διαθέσιμο σε: <<https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/15947/3/AlexidisPhilipposMsc2014.pdf>> [Πρόσβαση 11 Ιουνίου 2016].

Αλληλεγγύη για όλους, 2013. *Χτίζοντας ένα νέο συνεταιριστικό κίνημα, βήμα βήμα ο δρόμος για τη δημιουργία συνεταιρισμών*. [pdf] Διαθέσιμο σε: <<http://www.solidarity4all.gr/files/odigos-koinsep.pdf>> [Πρόσβαση 14 Ιουνίου 2016].

Ανδριοπούλου, Ε., Παπαδόπουλος, Φ., Τσακλόγλου, Π., 2012. *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

Αργεΐτης, Γ., Δαφέρμος, Γ. & Νικολαΐδη Μ., 2011. *Κρίση δημόσιου χρέους στην Ελλάδα: αιτίες και προοπτικές*. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε. [pdf] Διαθέσιμο σε: <<http://ineobservatory.gr/wp-content/uploads/2014/08/report4.pdf>> [Πρόσβαση 29 Οκτωβρίου 2016].

Brooks, A., 2010. *Κοινωνική Επιχειρηματικότητα*. Αθήνα: Ίων/Εκδόσεις Έλλην.

Γαλενιανός, Μ., 2015. *Η Ελληνική Κρίση: Αίτια και Επιπτώσεις*. Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ). [online] Διαθέσιμο σε: <http://crisisobs.gr/wp-content/uploads/2015/01/%CE%95%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF_16_Manolis-Galenianos-GR.pdf> [Πρόσβαση 17 Απριλίου 2016].

Γεωργίου, Κ., 2014. *Κοινωνικά Υπεύθυνες Βιώσιμες Δημόσιες Συμβάσεις: Θεσμικό Πλαίσιο-Καλές Πρακτικές*. [pdf] Διαθέσιμο σε: <https://gr.boell.org/sites/default/files/uploads/2014/11/georgiou_seforum.pdf> [Πρόσβαση 22 Σεπτεμβρίου 2016].

Γκαγκάτσιος, Ι., 2011. *Καινοτομία-Επιχειρηματικότητα-Επιχειρήσεις*. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων-ΙΔΕΚΕ. [pdf] Διαθέσιμο σε: <<http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/3094/900.pdf>> [Πρόσβαση 28 Σεπτεμβρίου 2016].

Γραμματίδης, Γ., 2016. Τα αίτια της οικονομικής κρίσης, οι συνέπειες και η διέξοδος. Μύθοι και πραγματικότητα. *Liberal*, 2 Απριλίου 2016. [online] Διαθέσιμο σε <<http://www.liberal.gr/arthro/41761/apopsi/arthra/ta-aitia-tis-oikonomikis-krisis-oi-sunepeties-kai-i-diexodos-muthoi-kai-pragmatikotita.html>> [Πρόσβαση 29 Οκτωβρίου 2016].

Δεληγιάννης, Ι., 2012. Αφανείς Πρωταθλητές στην Κρίση. Σ. Λιούκας, 2012. *Καινοτομώ Επιχειρώ*. Αθήνα: Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Δημουλά, Κ., 2016. *Νεανική Επιχειρηματικότητα και Νέα Επιχείρηση στις Συνθήκες της Ελληνικής Κρίσης: Στάσεις σχετικά με τις δυσκολίες και τις δυνατότητες*. [online] Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ). Διαθέσιμο σε:

<http://crisisobs.gr/wp-content/uploads/2016/04/%CE%95%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF_21_%CE%9A%CE%BB%CE%B5%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%BA%CE%B7-%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%AC1.pdf>
[Πρόσβαση 17 Απριλίου 2016].

Δημιουργική Ευρώπη, 2016. *Δημιουργική Ευρώπη*. [online] Διαθέσιμο σε <<http://creative-europe.culture.gr/creative-europe/>> [Πρόσβαση 2 Οκτωβρίου 2016].

Δίκτυο Κοιν.Σ.Επ., 2016. *Φορολογική Μεταχείριση των συνδρομών που εισπράττουν οι Κοιν.Σ.Επ., καθώς και των χορηγιών και των συνδρομών*, [online] 2 Μαΐου 2016. Διαθέσιμο σε <<http://koinsep.org/%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CF%87%CE%B5%CE%AF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%B7-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CF%8E/>>
[Πρόσβαση 18 Οκτωβρίου 2016].

EQUAL, 2016. *Τι είναι Equal*; [pdf] Διαθέσιμο σε: <<http://www.equal-greece.gr/mainlinks.asp?aa=1>> [Πρόσβαση 30 Οκτωβρίου 2016].

Εθνική Συνομοσπονδία Ελληνικού Εμπορίου, 2013. Έρευνα για τις Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις στην Ελλάδα. [pdf] Διαθέσιμο σε: <http://www.tovima.gr/files/1/2013/esee_gro.pdf> [Πρόσβαση 31 Οκτωβρίου 2016].

Εθνικό Θεματικό Δίκτυο Κοινωνικής Οικονομίας, 2005. *Οδηγός Ίδρυσης και Λειτουργίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων*. [pdf] Διαθέσιμο σε: <<http://www.equal-greece.gr/images/logo/FINAL%20ODIGOS.pdf>> [Πρόσβαση 30 Απριλίου 2016].

Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης, 2012. *Ταυτότητα-Ιστορική αναδρομή*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.etean.gr/PublicPages/Identity.aspx>> [Πρόσβαση 2 Οκτωβρίου 2016].

Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης, 2015. *Τα προγράμματα της ΕΤΕΑΝ με μια ματιά.* [pdf] Διαθέσιμο σε: <<http://www.etean.gr/FileFolders/Pages/Docs/%CE%A0%CE%A1%CE%9F%CE%93%CE%A1%CE%91%CE%9C.%20%CE%95%CE%A4%CE%95%CE%91%CE%9D%20%CE%9C%CE%95%20%CE%9C%CE%99%CE%91%20%CE%9C%CE%91%CE%A4%CE%99%CE%91%2019.05.15.pdf>> [Πρόσβαση 2 Οκτωβρίου 2016].

Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2002. *Ειδική Έρευνα για τα Άτομα με Προβλήματα Υγείας ή Αναπηρία, (Ad hoc, 2002).* [online] Διαθέσιμο σε <<http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SJO12/2002>> [Πρόσβαση 5 Σεπτεμβρίου 2016].

Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αθηνών, 2012. *ΟΑΕΔ: Ειδικό διαιτητικό πρόγραμμα προώθησης της απασχόλησης με επιχορήγηση των ασφαλιστικών εισφορών για την πρόσληψη 25.000 ανέργων.* [online] Διαθέσιμο σε <<http://www.eea.gr/gr/el/content/oaed-eidiko-dietes-programma-proothisis-tis-apasxolisis-me-epixorigisi-ton-asfalistikon-eisforon-gia-tin-proslipsi-25000-anergon>> [Πρόσβαση 30 Οκτωβρίου 2016].

Επιδότηση & Επιχειρηματικότητα, 2012. *Επιχειρηματική ευκαιρία με ...καλό σκοπό. Επιδότηση & Επιχειρηματικότητα,* [online] 28 Μαρτίου 2016. Διαθέσιμο σε: <<http://www.epidotisimag.gr/2012/04/syntomos-odigos-gia-tis-koinonikes-synetairistikes-epixeiriseis/>> [Πρόσβαση 12 Ιουλίου 2016].

Επιδότηση & Επιχειρηματικότητα, 2012. *Σύντομος οδηγός για τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Επιδότηση & Επιχειρηματικότητα,* [online] 26 Απριλίου 2016. Διαθέσιμο σε: <<http://www.epidotisimag.gr/2012/04/syntomos-odigos-gia-tis-koinonikes-synetairistikes-epixeiriseis/>> [Πρόσβαση 13 Ιουλίου 2016].

ΕΣΠΑ 2014-2020a. *Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης, 2014-2020.* [online] Διαθέσιμο σε: <<https://www.espa.gr/el/Pages/staticESPA2014-2020.aspx>> [Πρόσβαση 1 Οκτωβρίου 2016].

ΕΣΠΑ 2014-2020b. *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία 2014-2020 (ΕΠΑνΕΚ).* [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.antagonistikotita.gr/epanek/>> [Πρόσβαση 1 Οκτωβρίου 2016].

ΕΣΠΑ 2014-2020c. *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού»*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.epanad.gov.gr/>> [Πρόσβαση 1 Οκτωβρίου 2016].

Ευθυμίου, Π., Στεργίδης, Ι., 2013. *Τονώνοντας την οικονομία: τα Στοιχεία της Ανάπτυξης χωρίς τον Κέυνς*. [online] Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ). Διαθέσιμο σε: <http://crisisobs.gr/wp-content/uploads/2013/12/Opinion-Article_12_Dec.-2013-%CE%95%CF%85%CE%B8%CF%85%CE%BC%CE%AF%CE%BF%CF%85_%CE%A3%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%AF%CE%B4%CE%B7%CF%82-GR-11.pdf> [Πρόσβαση 17 Απριλίου 2016].

Ευρωπαϊκή Ένωση, 2016a. *Χρηματοδοτήσεις της ΕΕ*. [online] Διαθέσιμο σε: <https://europa.eu/european-union/about-eu/funding-grants_el> [Πρόσβαση 1 Οκτωβρίου 2016].

Ευρωπαϊκή Ένωση, 2016b. *Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων -Ευρωπαϊκό Ταμείο Επενδύσεων (ΕΤαΕ)*. [online] Διαθέσιμο σε: <[https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-investment-bank_el#%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CF%8C-%CF%84%CE%B1%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%BF-%CE%B5%CF%80%CE%B5%CE%BD%CE%B4%CF%8D%CF%83%CE%B5%CF%89%CE%BD-\(%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B5\)](https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-investment-bank_el#%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CF%8C-%CF%84%CE%B1%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%BF-%CE%B5%CF%80%CE%B5%CE%BD%CE%B4%CF%8D%CF%83%CE%B5%CF%89%CE%BD-(%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B5))> [Πρόσβαση 1 Οκτωβρίου 2016].

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013. *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα: Οδηγός για την Κοινωνική Ευρώπη, τεύχος 4*. Λουξεμβούργο: 2013.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014. *Horizon 2020 εν συντομία*. [pdf] Διαθέσιμο σε: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/sites/horizon2020/files/H2020_EL_KI0213413ELN.pdf> [Πρόσβαση 2 Οκτωβρίου 2016].

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016. *Μικροχρηματοδοτήσεις Progress*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=836&langId=el>> [Πρόσβαση 1 Οκτωβρίου 2016].

ΕΦΕΠΑΕ, 2016. *Δραστηριότητα-Προγράμματα*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.efepae.gr/frontend/articles.php?cid=482&t=Drastiriotita>> [Πρόσβαση 30 Οκτωβρίου 2016].

Ζάννης, Π., 2006. *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Εισαγωγή στην Έννοια. Η Κατανόηση της Διαδικασίας*. [pdf] Διαθέσιμο σε: <<http://www.athena-socialscience.net/dmdocuments/athena-socialscience.netpaperno15.pdf>> [Πρόσβαση 29 Οκτωβρίου 2016].

Θεματολογικά Δελτία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2016. *Δημόσιες Συμβάσεις*. [online] Διαθέσιμο σε: <http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/displayFtu.html?ftuId=FTU_3.2.2.html> [Πρόσβαση 22 Σεπτεμβρίου 2016].

Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών, 2016. *Οδηγός Προγράμματος Erasmus+*. [online] Διαθέσιμο σε: <<https://www.iky.gr/el/eggrafa-eplus/odigos-eplus>> [Πρόσβαση 2 Οκτωβρίου 2016].

Ίδρυμα Λάτση, 2016. *Το Ίδρυμα-Σκοπός*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.latsis-foundation.org/ell/foundation/skopos>> [Πρόσβαση 20 Σεπτεμβρίου 2016].

Ίδρυμα Μποδοσάκη, 2016. *Το Ίδρυμα- Ποιοι είμαστε*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://bodossaki.gr/about/about-us/>> [Πρόσβαση 20 Σεπτεμβρίου 2016].

Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, 2016a. *Συχνές Ερωτήσεις*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.snf.org/el/isn/erotoarantiseis/>> [Πρόσβαση 20 Σεπτεμβρίου 2016].

Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, 2016b. *Ιστορία και σκοπός*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.snf.org/el/isn/istoria-skopos/>> [Πρόσβαση 20 Σεπτεμβρίου 2016].

Ίδρυμα ΤΙΜΑ, 2016. *Η αποστολή μας*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.timafoundation.org/el/The-Foundation>> [Πρόσβαση 20 Σεπτεμβρίου 2016].

Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικονομίας, 2015. *Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.social-economy.com/mikoik.html>> [Πρόσβαση 13 Ιουλίου 2016].

Ιωαννίδης, Γ., Πιέρρος, Χ., 2015. *Αντιμετωπίζοντας την κρίση της απασχόλησης: μία πρόταση για τη μείωση του ποσοστού ανεργίας κατά δέκα ποσοστιαίες μονάδες εντός τριών ετών*. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

Κατσίκας, Δ., Καρακίτσιος, Α., Φιλίνης, Κ., Πετραλιάς, Α., 2014. *Έκθεση για το κοινωνικό προφίλ της Ελλάδας σε σχέση με τη φτώχεια, τον κοινωνικό αποκλεισμό και την ανισότητα πριν και μετά από την εκδήλωση της κρίσης*. Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ).

ΚΕΠΑ, 2016. *Επιχειρηματικότητα Νέων*. [online] 12 Οκτωβρίου 2015. Διαθέσιμο σε: <<http://www.e-kepa.gr/frontend/articles.php?cid=265>> [Πρόσβαση 30 Οκτωβρίου 2016].

Κιού, Β., 2015. *Crowdfunding and Equity Crowdfunding: Χρηματοδότηση από το πλήθος ή διαδικτυακή μικροχρηματοδότηση*, [online] 12 Οκτωβρίου 2015. Διαθέσιμο σε: <<http://www.epixeiro.gr>> [Πρόσβαση 24 Σεπτεμβρίου 2016].

Κυριακίδου, Ο., Σαλαβού, Ε., 2014. *Κοινωνική Επιχειρηματικότητα*. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Rosili.

Μεγύρ, Κ., Βαγιάνος, Δ. & Βέττας, Ν., 2010. *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μια κρίσιμη συγκυρία*. [pdf] Διαθέσιμο σε: <http://users.uoi.gr/kammas/Meghir_et_al_2010.pdf> [Πρόσβαση 29 Οκτωβρίου 2016].

Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας, 2016. *Κοινωνική Επιχειρηματικότητα από το Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.yrakp.gr/>> [Πρόσβαση 24 Αυγούστου 2016].

Μουρδουκούτας, Π., Παπαδημητρίου, Σ. & Ιωαννίδης, Α., 2004. *Επιχειρηματικότητα, θεσμοί και πολιτικές*. Αθήνα: Κλειδάριθμος.

Μπαντής, Α., 2012. *Οργάνωση και Διοίκηση Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων*. ΤΕΙ Λάρισας: Μονάδα Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας. [pdf] Διαθέσιμο σε: <mke.teilar.gr/business/item/download/63.html> [Πρόσβαση 28 Οκτωβρίου 2016].

Μπουρίκος, Δ., 2013. *Κοινωνική αλληλεγγύη στην Ελλάδα της κρίσης: νέο κύμα ανάδυσης της κοινωνίας πολιτών ή εμπέδωση της κατακερματισμένης κοινωνικής ιδιότητας του πολίτη*; Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής

(ΕΛΙΑΜΕΠ). [online] Διαθέσιμο σε: <http://crisisobs.gr/wp-content/uploads/2013/04/%CE%95%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF_3_%CE%94.-%CE%9C%CF%80%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%AF%CE%BA%CE%BF%CF%82.pdf> [Πρόσβαση 17 Απριλίου 2016].

Νασιούλας, Ι., 2013. *Ευρωπαϊκά Ταμεία Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας: Κοινωνική Τραπεζική σε μια επενδυτική αγορά που αλλάζει*. [online] 22 Απριλίου 2013. Διαθέσιμο σε: <<http://www.epixeiro.gr>> [Πρόσβαση 23 Σεπτεμβρίου 2016].

Νόμος 2716/1999, Ανάπτυξη και Εκσυγχρονισμός των Υπηρεσιών Ψυχικής Υγείας και άλλες διατάξεις,. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

Νόμος 4019/2011, Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

Νόμος 4399/2016. Θεσμικό πλαίσιο για τη σύσταση καθεστώτων Ενισχύσεων Ιδιωτικών Επενδύσεων για την περιφερειακή και οικονομική ανάπτυξη της χώρας Σύσταση Αναπτυξιακού Συμβουλίου και άλλες διατάξεις. . [online] Διαθέσιμο σε: <<https://www.e-nomothesia.gr/kat-epikheireseis/nomos-4399-2016-phek-117a-22-6-2016.html>> [Πρόσβαση 1 Οκτωβρίου 2016].

Ντούλια, Θ., 2015. *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα: μία δυναμική προοπτική ενάντια στην οικονομική κρίση*. Αθήνα: Εκδόσεις Οσελότος.

Ντούλια, Θ., Σταυρινάκη, Ε., Δαρατσανού, Β., Τσουτσοπλίδης, Η., Αντωνοπούλου, Μ. & Κοσκοβόλης, Σ., 2016. Οι μικροπιστώσεις και οι εναλλακτικές πιστώσεις ως μηχανισμός στήριξης των κοινωνικών επιχειρήσεων. *1^ο Ανοικτό Συνέδριο Κοινωνίας Πολιτών για την Κοινωνική Οικονομία*. Αθήνα, Ελλάδα, 10-12 Ιουνίου 2016.

Ομάδα Διοίκησης Έργου, 2013. *Στρατηγικό Σχέδιο για την ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας*. [pdf] Αθήνα: Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας. Διαθέσιμο σε: <https://dasta.auth.gr/uploaded_files/635006205493669775.pdf> [Πρόσβαση 19 Σεπτεμβρίου 2016].

- Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού, 2016α. *Νέα και Ανακοινώσεις*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.oaed.gr/nea>> [Πρόσβαση 30 Οκτωβρίου 2016].
- Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού, 2016β. *Συχνές ερωτήσεις*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.oaed.gr/sychnes-eroteseis-eidikes-koinonikes-omades>> [Πρόσβαση 1 Οκτωβρίου 2016].
- One-Up, 2015. *Σχετικά με εμάς*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.oneup.gr/page/about>> [Πρόσβαση 24 Σεπτεμβρίου 2016].
- Παγκόσμιο Παρατηρητήριο για την Επιχειρηματικότητα. *How GEM Defines Entrepreneurship*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.gemconsortium.org/wiki/1149>> [Πρόσβαση 4 Σεπτεμβρίου 2016].
- Παγκρήτια Συνεταιριστική Τράπεζα, 2016α. *Επιχειρηματικά Δάνεια*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.pancretabank.gr/cms/createpage.aspx?pageid=104>> [Πρόσβαση 19 Σεπτεμβρίου 2016].
- Παγκρήτια Συνεταιριστική Τράπεζα, 2016β. *Υπεγράφη νέα συμφωνία 15 εκ. ευρώ μεταξύ Παγκρήτιας Τράπεζας και Ευρωπαϊκού Ταμείου Επενδύσεων για τη χρηματοδότηση μικρο-επιχειρήσεων*. Δελτίο Τύπου, 24 Οκτωβρίου 2016.
- Πανελλήνια Ομοσπονδία των ΚΟΙ.Σ.Π.Ε., 2015. *Νέα*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://pokoispe.gr/index.php/%CE%BD%CE%AD%CE%B1>> [Πρόσβαση 13 Ιουλίου 2016].
- Παπαγιαννάκης, Γ. & Κατσίκης, Ι., 2012. Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Σ. Λιούκας, 2012. *Καινοτομώ Επιχειρώ*. Αθήνα: Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Παπάνης, Ε., Γιαβρίμης, Π. & Ρουμελιώτου, Μ., 2007. Κοινωνικός Αποκλεισμός. *Ελληνική Κοινωνική Έρευνα*, [online] 3 Σεπτεμβρίου 2007. Διαθέσιμο σε: <http://eparanis.blogspot.gr/2007/09/blog-post_8436.html> [Πρόσβαση 29 Οκτωβρίου 2016].
- Πάρνωνας, Α.Ε., 2016. *Τι είναι το πρόγραμμα CCLD/LEADER*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.parnonas.gr/ti-ine-to-programma-leader/>> [Πρόσβαση 30 Οκτωβρίου 2016].

Πετράκης, Π., Ε., 2012. *Ανάλυση Επιχειρηματικότητας*. Προγράμματα Συμπληρωματικής Εκπαίδευσης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Πολυχρόνης, Σ.Μ., 2016. *Επιδοτούμενα προγράμματα Ευρωπαϊκής Ένωσης*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.epidotiseis.gr/>> [Πρόσβαση 30 Οκτωβρίου 2016].

Σταμάτη, Β., 2014. *Επιχειρηματικά μοντέλα κοινωνικών επιχειρήσεων: μελέτη περίπτωσης των ελληνικών επιχειρήσεων στον τομέα της φιλοξενίας*. ΜΠΣ. Πανεπιστήμιο Πειραιώς.

Συνεταιριστική Τράπεζα Καρδίτσας, 2016. *Χορηγήσεις*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.bankofkarditsa.gr/>> [Πρόσβαση 22 Σεπτεμβρίου 2016].

Social Impact Award, 2016. *Τι είναι το Social Impact Award (SIA)*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://socialimpactaward.gr/ti-einai-to-sia/>> [Πρόσβαση 24 Σεπτεμβρίου 2016].

TaxLaw, 2016. *Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις*. [online] 26 Ιανουαρίου 2016. Διαθέσιμο σε: <<http://www.taxlaw.gr/el/idika-themata/510-koinwnikes-synetairistikes-epixeiriseis>> [Πρόσβαση 18 Οκτωβρίου 2016].

The People's Trust, 2016. *Ο Οργανισμός* [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.thepeoplestrust.org/el/home#organization>> [Πρόσβαση 24 Σεπτεμβρίου 2016].

Τσορδιά, Χ., 2014. *Μέτρηση της πρόθεσης για ανάπτυξη επιχειρηματικότητας των φοιτητών του 1^{ου} και του 4^{ου} έτους του τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων του Πανεπιστημίου Πατρών*. ΜΠΣ. Πανεπιστήμιο Πατρών. Διαθέσιμο σε: <<http://nemertes.lis.upatras.gr/jspui/bitstream/10889/8027/1/%CE%94%CE%99%CE%A0%CE%9B%CE%A9%CE%9C%CE%91%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%97%20%CE%A4%CE%A3%CE%9F%CE%A1%CE%94%CE%99%CE%91%20%CE%A7%CE%91%CE%A1%CE%99%CE%A4%CE%A9%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%97,%20%CE%91%CE%9C%20249,%20%CE%9C%CE%95%CE%A4%CE%A1%CE%97%CE%A3%CE%97%20%CE%A4%CE%97%CE%A3%20%CE%A0%CE%A1%CE%9F%CE%98%CE%95%CE%A3%CE%97%CE%A3%20%CE%93%CE%99%CE%91%20%CE%91%CE%9D%CE%91%CE%A0%CE%A4%CE%A5%CE%9E%CE%97%20%CE%95%CE%A0%CE%99%CE%A7%CE%95%CE%99%CE%A1%CE%97%>>

CE%9C%CE%91%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%A4%CE%97%CE%A4%CE%91%CE%A3.pdf> [Πρόσβαση 11 Ιουνίου 2016].

Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2015. *Δελτίο Τύπου*. [online] Διαθέσιμο σε: <<https://www.taxheaven.gr/news/news/view/id/2684> > [Πρόσβαση 19 Σεπτεμβρίου 2016].

Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2016α. *Επιταγή Επαγγελματικής Κατάρτισης*. [online] Διαθέσιμο σε: <<https://www.voucher.gov.gr/>> [Πρόσβαση 30 Οκτωβρίου 2016].

Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, 2016β. *Σχέδιο Νόμου «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της»*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.opengov.gr/minlab/?p=3381>> [Πρόσβαση 22 Σεπτεμβρίου 2016].

Υπουργείο Οικονομίας, Ανάπτυξης και Τουρισμού, 2016. *Αναπτυξιακός Νόμος 2016*. [online] Διαθέσιμο σε: <http://www.plan.gr/sites/plan.gr/files/pdf/summary_anartyxiakos_010716.pdf> [Πρόσβαση 1 Οκτωβρίου 2016].

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, 2015. *Life 2014-2020*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.ypeka.gr/?tabid=468>> [Πρόσβαση 2 Οκτωβρίου 2016].

Φαφαλιού, Ε., 2015. Τι είναι ευκαιρία; *Επιχειρηματικότητα*. [pdf] Πανεπιστήμιο Πειραιώς. [Πρόσβαση 4 Σεπτεμβρίου 2016].

Ξενόγλωσση

Alvord, S., H., Brown, D., L. & Letts, C., W., 2004. Social Entrepreneurship and Societal Transformation. *The Journal of Applied Behavioral Science*, [pdf] Διαθέσιμο σε: <<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0021886304266847>> [Πρόσβαση 5 Φεβρουαρίου 2017].

Ardichvili, A., Cardozo, R. & Ray, S., 2003. A Theory of Entrepreneurial Opportunity Identification and Development. *Journal of Business Venturing*, [pdf] Διαθέσιμο σε: <<http://ac.els-cdn.com/S0883902601000684/1-s2.0-S0883902601000684->

main.pdf?_tid=a9cdc764-9e85-11e6-ab0e-00000aab0f6c&acdnat=1477820939_67b1b5743233f60a4b4845db3a7acdf6>

[Πρόσβαση 30 Οκτωβρίου 2016].

Ashoka, 2016. *Methodology*. [online] Διαθέσιμο σε: <<https://www.ashoka.org/en/ashokas-impact>> [Πρόσβαση 11 Ιουνίου 2016].

Austin, J., Stevenson, H. & Wie-Skillern, J., 2006. Social and Commercial Entrepreneurship: Same, Different or Both? *Entrepreneurship, Theory and Practice*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1540-6520.2006.00107.x/full>> [Πρόσβαση 26 Οκτωβρίου 2016].

Belleflamme, P., Lambert, T. & Schwienbacher, A., 2010. *Crowdfunding: An Industrial Organization Perspective*. [online] Διαθέσιμο σε: <http://economix.fr/pdf/workshops/2010_dbm/Belleflamme_al.pdf> [Πρόσβαση 28 Οκτωβρίου 2016].

Borzaga, C. & Defourny, J. 2001. Conclusions: Social Enterprises in Europe, a diversity of initiatives and prospects. Borgaza, C. & Defourny, J. 2001. *The Emergence of Social Enterprise*. London & New York: Routledge. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.ub.edu/emprenedoriasocial/sites/default/files/Social%20Enterprises%20in%20Europe%20a%20Diversity%20of%20Initiatives%20and%20Prospects.pdf>> [Πρόσβαση 26 Οκτωβρίου 2016].

CEFEC Social Firms Europe, 2016. *Definition*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://socialfirmseurope.org/social-firms/definition/>> [Πρόσβαση 27 Ιουλίου 2016].

Christensen. P. S., Madsen, O. O & Peterson, R., 1989. *Opportunity Identification: The Contribution of Entrepreneurship to Strategic Management*. Denmark: Aarhus University Institute of Management.

Dees, G., J., 2007. Taking Social Entrepreneurship Seriously. *Social Science and Modern Society*, [pdf] Διαθέσιμο σε: <<http://link.springer.com/article/10.1007/BF02819936>> [Πρόσβαση 5 Φεβρουαρίου 2017].

Defourny, J., 2001. Introduction: From third sector to social enterprise. Borgaza, C. & Defourny, J. 2001. *The Emergence of Social Enterprise*. London & New York:

Routledge. [online] Διαθέσιμο σε:
<<https://www.ssc.wisc.edu/~wright/Social%20Economy%20PDFs/THE%20EMERGENCE%20OF%20SOCIAL%20ENTERPRISE/TEOSE.pdf>> [Πρόσβαση 26 Οκτωβρίου 2016].

Defourny, J. & Nyssens, M., 2010. Conceptions of Social Enterprise and Social Entrepreneurship in Europe and the United States: Convergences and Divergences. *Journal of Social Entrepreneurship*, [pdf] Διαθέσιμο σε:
<http://ec.europa.eu/internal_market/social_business/docs/conference/defourny_en.pdf> [Πρόσβαση 3 Φεβρουαρίου 2017].

Drucker, P., 1970. Entrepreneurship in Business Enterprise. *Journal of Business Policy*, Vol: 1.

Eckhart, J., T. & Shane, S., A., 2003. Opportunities and Entrepreneurship. *Journal of Management*, [pdf] Διαθέσιμο σε:
<<http://jom.sagepub.com/content/29/3/333.full.pdf+html>> [Πρόσβαση 30 Οκτωβρίου 2016].

Economou, C., Kaitelidou, D., Kentikelenis, A., Sissouras, A. & Maresso, A., 2014. *The impact of the financial crisis on the health system and health in Greece*. World Health Organisation, [pdf] Διαθέσιμο σε:
<http://www.kentikelenis.net/uploads/3/1/8/9/31894609/economou2014-the_impact_of_the_financial_crisis_on_health_and_the_health_system_in_greece.pdf> [Πρόσβαση 29 Οκτωβρίου 2016].

EMES International Research Network, 2016. *Focus Areas*. [online] Διαθέσιμο σε:
<<http://emes.net/focus-areas/>> [Πρόσβαση 27 Ιουλίου 2016].

European Commission, 2014. *A map of social enterprises and their eco-systems in Europe, Country report: Greece*. [pdf] Διαθέσιμο σε: <
<http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?pager.offset=10&langId=en&mode=advancedSubmit&advSearchKey=socententryrepts>> [Πρόσβαση 18 Οκτωβρίου 2016].

European Commission, 2015. *Small Business Act for Europe FACT SHEET*. [pdf] Διαθέσιμο σε:
<<https://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0ahUK>>

Ewil_KLo7pnQAhVJ8ywKHc5KCZgQFgghMAE&url=http%3A%2F%2Fec.europa.eu%2FDocsRoom%2Fdocuments%2F16344%2Fattachments%2F14%2Ftranslations%2Fen%2Frenditions%2Fnative&usg=AFQjCNHUDkaWnTWpcgCZwE6W7Jek_Z75gw&sig2=UWt-8Ze1zCHgDRnsa81m9Q&cad=rja> [Πρόσβαση 8 Νοεμβρίου 2016].

European Commission, 2016a. *Social Enterprises*. [online] Διαθέσιμο σε: <http://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises_en> [Πρόσβαση 23 Σεπτεμβρίου 2016].

European Commission, 2016b. *EU Programme for Employment and Social Innovation (EaSI)*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1081>> [Πρόσβαση 23 Σεπτεμβρίου 2016].

European Investment Fund, 2016. *European Investment Fund Facility*. [online] Διαθέσιμο σε: <http://www.eif.org/what_we_do/microfinance/progress/> [Πρόσβαση 1 Οκτωβρίου 2016].

European Social Innovation Competition, 2016. *The background*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://eusic.challenges.org/about/about-the-competition/>> [Πρόσβαση 24 Σεπτεμβρίου 2016].

European Venture Philanthropy Association, 2016. About Us-Who We Are. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://evpa.eu.com/about-us/>> [Πρόσβαση 22 Σεπτεμβρίου 2016].

Eurostat, 2016a. *General government gross debt-annual data..* [online] Διαθέσιμο σε: <<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=teina225&language=en>> [Πρόσβαση 29 Οκτωβρίου 2016].

Eurostat, 2016b. *At-risk-of-poverty rate anchored at a fixed moment in time (2008) by age and sex EU-SILC Survey*. [online] Διαθέσιμο σε: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_li22b&lang=en> [Πρόσβαση 29 Οκτωβρίου 2016].

Eurostat, 2016c. *Unemployment rate 2004-2015(%)*. [online] Διαθέσιμο σε: <[http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Table_2_Unemployment_rate,_2004-2015_\(%25\).png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Table_2_Unemployment_rate,_2004-2015_(%25).png)> [Πρόσβαση 28 Οκτωβρίου 2016].

Evers, A. & Landville, J., L., 2004. Defining the third sector in Europe. Evers, A. & Landville, J.L., 2004. *The Third Sector in Europe*. [pdf] Cheltenham, UK & Northampton: Edward Elgar. Διαθέσιμο σε: <<https://www.ssc.wisc.edu/~wright/Social%20Economy%20PDFs/EversLaville-1-Defining%20the%20third%20sector.pdf>> [Πρόσβαση 18 Σεπτεμβρίου 2016].

Harding, R., 2004. Social Enterprise: the new economic engine. *Business Strategy Review*, [pdf] Διαθέσιμο σε: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.0955-6419.2004.00338.x/pdf>> [Πρόσβαση 11 Απριλίου 2016].

Haugh, H. & Kitson, M., 2007. The Third Way and the third sector: New Labour's economic policy and the social economy. *Cambridge Journal of Economics*, [pdf] 31, 973-994. Διαθέσιμο σε: <<https://cje.oxfordjournals.org/content/31/6/973.full.pdf+html>> [Πρόσβαση 11 Απριλίου 2016].

Hills, G., E. & Schrader, R., C., 1998. *Successful Entrepreneurs' Insights Into Opportunity Recognition*. Babson College. [online] Διαθέσιμο σε: <https://fusionmx.babson.edu/entrep/fer/papers98/I/I_A/I_A.html> [Πρόσβαση 30 Οκτωβρίου 2016].

Katsimi, M & Moutos, T., 2010. EMU and the Greek crisis: The political-economy perspective. *European Journal of Political Economy*, [pdf] Διαθέσιμο σε: <http://ac.els-cdn.com/S0176268010000534/1-s2.0-S0176268010000534-main.pdf?_tid=a1a7891e-9e15-11e6-bdb1-00000aab0f02&acdnat=1477772822_89638ac40ff0c500ff93d84468407db4> [Πρόσβαση 29 Οκτωβρίου 2016].

Kay, A., 2005. Social capital, the social economy and community development. *Community Development Journal*, [pdf] 41(2), 160-173. Διαθέσιμο σε: <<https://cdj.oxfordjournals.org/content/41/2/160.full.pdf+html>> [Πρόσβαση 11 Απριλίου 2016].

Kotsios, P. & Mitsios, V., 2013. Entrepreneurship in Greece: A Way Out of the Crisis or a Dive In? *Research in Applied Economics*, [pdf] 5(1). Διαθέσιμο σε: <<http://macrothink.org/journal/index.php/rae/article/view/3142/2838>> [Πρόσβαση 31 Οκτωβρίου 2016].

Low, M.B. & Macmillan, I.C., 1998. Entrepreneurship: Past research and future challenges. *Journal of Management*, 14(2):139-161.

Lyrantzis, C., 2011. *Greek Politics in the Era of Economic Crisis: Reassessing Causes and Effects*. Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe, [pdf] Διαθέσιμο σε: <http://eprints.lse.ac.uk/33826/1/GreeSE_No45.pdf> [Πρόσβαση 18 Οκτωβρίου 2016].

Mair, J. & Marti, I., 2006. Social Entrepreneurship Research: a source of explanation, prediction and delight. *Journal of World Business*, [online] Διαθέσιμο σε: <http://ac.els-cdn.com/S1090951605000544/1-s2.0-S1090951605000544-main.pdf?_tid=a5dd7dc0-9b83-11e6-b256-00000aab0f26&acdnat=1477490220_21089396329e394423e3261860069184> [Πρόσβαση 26 Οκτωβρίου 2016].

Mason, C., Kirkbride, J. & Bryde, D., 2007. From stakeholders to institutions: the changing face of social enterprise governance theory. *Management Decision*, [pdf] Διαθέσιμο σε: <<http://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/00251740710727296>> [Πρόσβαση 13 Νοεμβρίου 2016].

McKinsey&Company, 2016. *Sealing the impact of the social enterprise sector*. [pdf] Διαθέσιμο σε: <https://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiMxryRz0jSAhWHWhQKHQKwDNsQFgglMAE&url=http%3A%2F%2Fwww.mckinsey.com%2F~%2Fmedia%2FMcKinsey%2FIndustries%2FSocial%2520Sector%2FOur%2520Insights%2FScaling%2520the%2520impact%2520of%2520the%2520social%2520enterprise%2520sector%2FScaling-the-impact-of-the-social-enterprise-sector.ashx&usg=AFQjCNG5CvKCOEvIDUMXMvPX5jQ8iQ2NHw&sig2=_F54LApSZfGPT0Z1krRdQA> [Πρόσβαση 5 Φεβρουαρίου 2017].

Millar, R. & Hall, K., 2012. Social Return on Investment (SROI) and Performance Measurement: The Opportunities and Barriers for Social Enterprises in Health and Social Care. *Public Management Review*. [pdf] Διαθέσιμο σε:

<http://eprints.bham.ac.uk/1358/1/Social_Return_on_Investment.pdf> [Πρόσβαση 18 Οκτωβρίου 2016].

Mollick, E., 2013. The dynamics of crowdfunding: An explanatory study. *Journal of Business Venturing*, [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S088390261300058X>> [Πρόσβαση 18 Οκτωβρίου 2016].

Monzon, J.L. & Chaves, R., 2008. The European Social Economy: concept and dimensions of the third sector. *Annals of Public and Cooperative Economics*, [pdf] Διαθέσιμο σε: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-8292.2008.00370.x/epdf>> [Πρόσβαση 3 Φεβρουαρίου 2017].

Moulaert, F. & Ailenei, O., 2005. Social Economy, Third Sector and Solidarity Relations: A Conceptual Synthesis from History to Present. *Urban Studies*, [online] Διαθέσιμο σε: <http://base.socioeco.org/docs/moulaert_ailenei_2005.pdf> [Πρόσβαση 26 Οκτωβρίου 2016].

Nasioulas, I. & Mavroeidis, V., 2013. *Report#10: The social business sector in Greece, Systemic Failures and Positive Action Potentials based on strengths of the Hellenic Ministry of Development and Competitiveness*. [pdf] Thessaloniki: European Commission, Social Business Initiative Group of experts on Social Entrepreneurship (GECES). Διαθέσιμο σε: <http://ec.europa.eu/internal_market/social_business/docs/expert-group/contributions/131128_ioannis-nasioulas_en.pdf> [Πρόσβαση 13 Νοεμβρίου 2016].

New Economics Foundation, 2004. Social Return on Investment, Valuing What Matters: findings and recommendations from a pilot study. [pdf] Διαθέσιμο σε: <http://www.i-r-e.org/bdf/docs/a004_sroi-valuing-what-matters.pdf> [Πρόσβαση 26 Οκτωβρίου 2016].

Onuoha., G., 2007. Entrepreneurship. *AIST International Journal*, 10, 20-32.

Rotheroe, N. & Richards, A., 2007. Social Return on Investment and social enterprise: Transparent accountability for sustainable development. *Social Enterprise Journal*, [online] Διαθέσιμο σε:

<<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.466.6142&rep=rep1&type=pdf>> [Πρόσβαση 18 Οκτωβρίου 2016].

Rymysza, M., 2015. The role of social enterprises in shaping social bonds. *International Journal of Social Economics*, [pdf] 42(9), 830-840. Διαθέσιμο σε: <<http://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/IJSE-03-2015-0059>> [Πρόσβαση 23 Απριλίου 2016].

Schwab Foundation. What is a Social Entrepreneur? [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.schwabfound.org/content/what-social-entrepreneur>> [Πρόσβαση 26 Οκτωβρίου 2016].

Schumpeter, J.A., 1936. *The Theory of Economic Development*, Second Edition. Cambridge: Harvard University Press.

Schwienbacher, A. & Larralde, B., 2010. Crowdfunding of Small Entrepreneurial Ventures. *Handbook of Entrepreneurial Finance*. Oxford University Press. [online] Διαθέσιμο σε: <http://www.em-a.eu/fileadmin/content/REALISE_IT_2/REALISE_IT_3/CROWD_OUP_Final_Version.pdf> [Πρόσβαση 18 Οκτωβρίου 2016].

Seelos, C. & Mair, J., 2005. Social Entrepreneurship: Creating new business models to serve the poor. *Business Horizons*, [pdf] 48, 241-246. Διαθέσιμο σε: <http://2008.sofimun.org/SOFIMUN2008-CM-UNECOSOC-Topic-A-extra_info-2.pdf> [Πρόσβαση 18 Οκτωβρίου 2016].

Shaw, E. & Carter, S., 2004. *Social Entrepreneurship: Theoretical Antecedents and Empirical Analysis of Entrepreneurial Processes and Outcomes*. [online] Διαθέσιμο σε: <http://fusionmx.babson.edu/entrep/fer/fer_2004/web-content/Section%20XXIII/P1/XXIII-P1_Text.html> [Πρόσβαση 18 Οκτωβρίου 2016].

Social Firms Europe, 2016. *Definition*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://socialfirmseurope.org/social-firms/definition/>> [Πρόσβαση 27 Ιουλίου 2016].

The Hellenic Initiative, 2016. *Our History*. [online] Διαθέσιμο σε: <<https://www.thehellenicinitiative.org/who-we-are/>> [Πρόσβαση 20 Σεπτεμβρίου 2016].

Tidd, J., 2001. Innovation management in context: environment, organization and performance. *International Journal of Management Reviews*, [online] Διαθέσιμο σε: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1468-2370.00062/epdf>> [Πρόσβαση 28 Οκτωβρίου 2016].

World Bank Group, 2016. *Doing Business: Measuring Business Regulations*. [online] Διαθέσιμο σε: <<http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/greece/#starting-a-business>> [Πρόσβαση 8 Νοεμβρίου 2016].

World Bank, 2017. *Doing Business 2017: Equal Opportunity for All. Economy Profile 2017: Greece*. [pdf] Διαθέσιμο σε: <[http://www.doingbusiness.org/~media/wbg/doingbusiness/documents/profiles/country/grc.pdf](http://www.doingbusiness.org/~/media/wbg/doingbusiness/documents/profiles/country/grc.pdf)> [Πρόσβαση 8 Νοεμβρίου 2016].

World Economic Forum, 2016. *The Global Competitiveness Report 2016-2017*. [pdf] Διαθέσιμο σε: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf> [Πρόσβαση 6 Νοεμβρίου 2016].

Zahra, S., Gedajlovic, E., Neubaum, D. & Shulman, J., 2009. A typology of social entrepreneurs: Motive, search processes and ethical challenges. *Journal of Business Venturing*, [online] Διαθέσιμο σε: <http://ac.els-cdn.com/S0883902608000529/1-s2.0-S0883902608000529-main.pdf?_tid=4836107e-9b88-11e6-b9f7-00000aacb35e&acdnat=1477492211_0c2e6f0c57cb08021fc2111cdc0b8278> [Πρόσβαση 26 Οκτωβρίου 2016].

Διαδικτυακές πηγές

<http://www.epixeiro.gr/>

<http://www.keko.gr/el/Pages/Default.aspx>

<http://koinsep.org/>

<http://selusi.eu/>

<http://www.social-economy.com/>

<http://social.developathens.gr/>